

ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ

TARİH DERGİSİ

Altı Aylık Akademik Dergi

Cilt: 5

Sayı: 2

Kasım 2022

Amrogio Lorenzetti'nin Siena Palazzo Pubblico Freskleri:
İyi ve Kötü Yönetimin Alegorisi

Fatma Sevinç Erbaşı

Eskişehir Yerel Basınında Adı Geçen Ticarethanelerin
Kent Merkezindeki Dağılımı (1939-1945)

Onur Köse

An Overview of Byzantine Response to Ottoman Advance

Zeynep Akıl

Gaius Valerius Diocletianus Dönemi Siyasi Olaylarının
Sikkeler Üzerindeki Yansıması

Gülşah Yıldız

e-ISSN: 2687-3842

ESKİŞEHİR OSMANGAZI ÜNİVERSİTESİ TARİH DERGİSİ

Cilt:5   Sayı:2

Kasım 2022

Eskişehir

ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ

TARİH DERGİSİ

e-ISSN: 2687-3842

Uluslararası Hakemli Dergi

Mayıs ve Kasım aylarında yılda iki sayı hâlinde yayınlanır.

Derginin kısaltması: ESOGÜTD

İmtiyaz Sahibi

Fen – Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Adına

Prof. Dr. Emine Gümüşsoy

Editörler

Prof. Dr. Zafer Koylu

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Türkan

Yayın Tarihi: 30 Kasım 2022

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tarih Dergisi, İSAM, ASOS İndeks ve Google Scholar'da taranmaktadır.

İletişim Bilgileri

EkiŐehir Osmangazi Üniversitesi Tarih Bölüm Başkanlığı Tarih Bölümü, F2 Blok, 3.Kat,
26040, Odunpazarı/Eskişehir

Tel: +90 222 239 37 50 / 2717, E-Posta: tarih.itbf@tm.ogu.edu.tr

İnternet Sayfası: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esogutd>

BİLİM VE DANIŞMA KURULU

Prof.Dr. Ahmet YARAMIŞ	Afyon Kocatepe Üniversitesi, Türkiye
Prof.Dr. Ali PAJAZITI	South East European University, Makedonya
Prof.Dr. Arif BİLGİN	Sakarya Üniversitesi, Türkiye
Prof.Dr. Emine GÜMÜŞSOY	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Türkiye
Prof.Dr. Fahri YETİM	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Türkiye
Prof.Dr. Fehmi YILMAZ	İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türkiye
Prof.Dr. H. Hüseyin ADALIOĞLU	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Türkiye
Prof.Dr. Haşim ŞAHİN	Sakarya Üniversitesi, Türkiye
Prof.Dr. Hüseyin ÇINAR	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye
Prof.Dr. İbrahim ŞİRİN	Kocaeli Üniversitesi, Türkiye
Prof.Dr. İrfan MORINA	University of Prishtina, Kosova
Prof.Dr. Kâmil ÇOLAK	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Türkiye
Prof.Dr. Meral BAYRAK	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Türkiye
Prof.Dr. Meryem KAÇAN ERDOĞAN	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Türkiye
Prof.Dr. Mesut ERŞAN	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Türkiye
Prof.Dr. Muzaffer DEMİR	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Türkiye
Prof.Dr. Muzaffer DOĞAN	Anadolu Üniversitesi, Türkiye
Prof.Dr. Necmettin ALKAN	Karadeniz Teknik Üniversitesi, Türkiye
Prof.Dr. Necmettin AYGÜN	Aksaray Üniversitesi, Türkiye
Prof.Dr. Necmi UYANIK	Selçuk Üniversitesi, Türkiye
Prof.Dr. Numan ELİBOL	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Türkiye
Prof.Dr. Nuri KAVAK	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Türkiye
Prof.Dr. Orlin SABEV	Bulgarian Academy of Sciences, Bulgaristan
Prof.Dr. Osman KÖKSAL	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Türkiye
Prof.Dr. Rainer Maria Czichon	Uşak Üniversitesi, Türkiye
Prof.Dr. Zafer KOYLU	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Türkiye
Doç.Dr. Aşkın KOYUNCU	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Türkiye
Doç.Dr. Erkan İZNİK	Anadolu Üniversitesi, Türkiye
Doç.Dr. Fatma Sevinç ERBAŞI	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Türkiye
Doç.Dr. Hayrettin PINAR	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Türkiye
Doç.Dr. Mustafa GENÇOĞLU	Uşak Üniversitesi, Türkiye
Doç.Dr. Oktay BERBER	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Türkiye
Doç.Dr. Volkan MARTTİN	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Türkiye
Doç.Dr. Yunus ARİFOĞLU	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Türkiye
Assoc.Prof.Dr. Esilda LUKU	Aleksander Moisiu University, Arnavutluk

Assoc.Prof.Dr. Fahd KASUMOVIC	University of Sarajevo, Bosna Hersek
Assoc.Prof.Dr. Getachew KASSA	Addis Ababa University, Etyopya
Assoc.Prof.Dr. Mujib ALAM	Jamia Millia Islamia-A Central University, Hindistan
Dr.Melinda BOTALIC	University of Tuzla, Bosna Hersek
Dr.Sedad BESLIJA	University of Sarajevo, Bosna Hersek
Dr.Fazileta HAFIZOVIC	University of Sarajevo, Bosna Hersek
Dr.Öğr.Üyesi Nilgün DALKESEN	İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türkiye

ALAN EDITÖRLERİ

Dr. Öğr. Üyesi İslam KAVAS

Dr. Duygu TANIDI

Dr. Yusuf AKBABA

ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ TARİH DERGİSİ

CİLT: 5, SAYI:2, KASIM 2022

İCİNDEKİLER

Fatma Sevinç Erbaşı

Ambrogio Lorenzetti'nin Siena Palazzo Pubblico Freskleri:

İyi ve Kötü Yönetimin Alegorisi..... 1

Onur Köse

Eskişehir Yerel Basımında Adı Geçen Ticarethanelerin Kent
Merkezindeki Dağılımı (1939-1945) .....

32

Zeynep Akıl

An Overview of Byzantine Response to Ottoman Advance

..... 54

Gülşah Yıldız

Gaius Valerius Diocletianus Dönemi Siyasi Olaylarının Sikkeler Üzerindeki Yansıması 68

Ambrogio Lorenzetti'nin Siena Palazzo Pubblico Freskleri: İyi ve Kötü Yönetimin Alegorisi

Fatma SEVİNÇ ERBAŞI¹

Öz

İtalya'da Toskana Bölgesi'nde yer alan Siena şehrindeki Palazzo Pubblico'daki Ambrogio Lorenzetti'nin “*İyi ve Kötü Yönetimin Alegorisi*” freskleri, “Erken Rönesans Dönemi” sanat eseridir. Fresklerin konusu, Ortaçağ'daki dini konulu resim programlarından farklı olarak, politiktir ve “İyi Yönetim Alegorisi” kompozisyonu ile Siena kentinin yönetim biçimi yüceltilmektedir ve “İyi Yönetimin Etkileri” kompozisyonu ile de Siena'nın kent ve kırsalından sahneler, manzaralar sunulmaktadır. “Kötü Yönetim Alegorisi” konulu kompozisyonda ise kent bir Tiran tarafından ilkesiz yönetildiğinde düşebileceği korkunç duruma gönderme yapılmaktadır. Çalışmada Siena'da böyle bir resim programı ile karşılaşılmasının arkasında yatan nedenlerin tarihsel perspektifte değerlendirilmesi yapılmış ve resim programının, Siena kentinin Ortaçağ dünyasındaki yeri ve önemi ile ilişkili olduğu gözler önüne serilmiştir.

Anahtar kelimeler: Ortaçağ, İtalya, Burjuvazi, Erken Rönesans, Siena Ekolü, Perspektif

Ambrogio Lorenzetti's Siena Palazzo Pubblico Frescoes: Allegory of Good and Bad Government

Abstract

Ambrogio Lorenzetti's “Allegory of Good and Bad Government” frescoes in Palazzo Pubblico at Siena in the Tuscany Region of Italy are art works from the “Pre-Renaissance” period. The subject of the frescoes is political, unlike the religious-themed painting programs in the Middle Ages, and with the composition “Allegory of Good Government”, the glorification of the government of the city of Siena, and the composition “The Effects of Good Government”, allegorical scenes and landscapes from the city and countryside of Siena are presented. In the composition with the theme “Allegory of Bad Government”, a

---

¹ Doç. Dr. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü. E-Posta: fsevinc@ogu.edu.tr. ORCID: 0000-0002-2390-311X

reference is made to terrible situation that the city can fall into when ruled without principles by a tyrant. In this paper, the reasons behind the encounter with such a painting program in Siena were evaluated in historical and economic perspective, and it was revealed that the painting program was related to the place and position of the city of Siena in the medieval World.

Keywords: Medieval, Italy, Bourgeoisie, Pre-Renaissance, Siena School, Perspective

Giriş

Bu çalışmanın konusu, İtalya’da Toskana Bölgesi’nde yer alan Siena şehrindeki Palazzo Pubblico’daki Ambrogio Lorenzetti’nin “*İyi ve Kötü Yönetimin Alegorisi*” freskleridir. Fresklerin dönemi için son derece sıra dışı olduğu açıktır. Dini konulu resimlerin sanatta hala geniş yer kapladığı bir dönemde siyasi içerikli bir temanın işlenmiş olması dikkat çekicidir. Bu bakımdan Sanat Tarihi’nde özel bir yere sahiptir.

Bu çalışmanın amacı söz konusu freskleri anlatmanın da ötesinde bu resim programının neden tarihin bu döneminde Siena’da ortaya çıkmış olduğuna açıklık getirmektir. Neden başka bir şehirde değil de Siena’da? Böyle bir resim programı Roma, Venedik ve hatta Floransa şehirlerinde değil de Siena’da ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Ortaçağ dünyasını tahlil edip Siena şehrinin bu dünyadaki yerini açıklayan, şehrin Sanat Tarihi bakımından değerini ortaya koyan ve son olarak A. Lorenzetti’nin niteliğiyle birlikte resimlerinin yorumlanmasını içeren bir planının uygulanması doğru görünmektedir. Resimler kente dair panoramik görüntüler de sunduğundan Siena’nın kent planı ve yapılaşma hakkında bilgi vermek de zorunluluk arz etmektedir.

Çalışmanın amacına ulaşmasında Ortaçağ Avrupa’sında kent olgusunun nesnel bir yorumlamasını sunan H. Pirenne’nin “Ortaçağ Kentleri” eseri (2019) temel kaynak olmak üzere bazı yardımcı kaynaklar kullanılmıştır. Siena’daki “İyi-Kötü Alegorisi”ni anlamak ve değerlendirebilmek için hareket noktasını Q. Skinner’in “*Sanatçının Bir Siyaset Düşünürü Olarak Portresi: Ambrogia Lorenzetti*” adlı eser (1999) oluşturmuştur. Ayrıca hem Tarih hem de Sanat Tarihi çerçevesi içinde yer alan çeşitli kaynaklara başvurulmuştur.

I. Avrupa Ortaçağ'ında Genel Görünüm ve Kentler

I. 1. Genel Siyasi ve Kültürel Tarih

Avrupa Ortaçağ'ı olarak tanımlanan dönem, MS 4. yüzyıl itibarıyla ortaya çıkıp 7. yüzyılda olgunlaşan bir dönüşümle başlayıp, 15. yüzyılın ikinci yarısında zincirleme olarak bir dizi olayın vuku bulması ile sona eren aşağı yukarı 1000 yıllık bir evredir. Bu evrenin birinci yarısı ile ikinci yarısı arasında belirgin bazı farklılıklar vardır (Ortaçağın sınırları ve tanımı için Eco, 2017: 11 vd). Roma İmparatorluğu'nun batı kanadının çöküp, Cermen kavimlerin Avrupa topraklarına çeşitli kollar halinde yayılmaları ve yaşanan kaos, Erken Ortaçağ'a ait genel bir resimdir. Daha o zamanlarda Hristiyanlık belirleyici olmuş ve Cermenler tarafından da kabul edilmiştir (Cavagna, 2017: 69-72).

Germanler, Akdeniz'in avantajlarından da faydalanmışlar, Roma'dan beri süregelen ticaret ve kazanç geleneklerini devam ettirmişlerdir. H. Pirenne bu duruma şöyle açıklık getirmektedir: *“Cebelitank'tan Ege Denizi'ne, Mısır ve Afrika kıyılarından Galya, İtalya ve İspanya kıyılarına dek imparatorluğun yarattığı uygarlık dünyasının sonunun geldiğini gösteren hiçbir belirti yoktu henüz. Barbarların istilalarına karşın, yeni dünya, eskisinin çehresini bütün temel nitelikleriyle koruyordu. Romulus Augustus'tan Şarlman'a kadar olayların akışını izlerken, Akdeniz'i sürekli olarak göz önünde bulundurmamak gerekir”* (Pirenne, 2019: 16).

8. yüzyılın ilk yarısında başlayan Arap akınları adeta Avrupa'nın Akdeniz'le bağını kesti ve bu akınlara karşı Avrupa'da oluşan siyasi ve askeri güçlerin uzun vadede görünümünü tamamıyla değiştirdi. H. Pirenne'e göre: *“İslam istilas, daha önceki olguların hiçbirine benzemeyen yepyeni bir durum yaratmıştır. Fenikeliler, Yunanlılar, son olarak da Romalılar aracılığıyla Batı Avrupa her zaman Doğu'nun kültür damgasını taşıya gelmişti. Akdeniz'e dayanarak yaşıyordu; oysa şimdi ilk kez kendi kaynaklarıyla yaşamak zorunda bırakılmıştı. O zamana dek Akdeniz kıyılarında bulunan ağırlık merkezi, şimdi kuzeye kaymıştı. Bunun sonucu olarak, o güne değin Avrupa tarihinde küçük bir rol oynaya gelen Frank İmparatorluğu artık Avrupa'nın yazgısını belirleyecekti. Akdeniz'in İslamiyet tarafından kapatılması ile Karolenjlerin sahneye çıkışının aynı zamanda oluşu, kuşkusuz salt bir rastlantı değildir. Bu iki olay arasında açık bir neden sonuç bağı vardır. Ortaçağ Avrupa'sının temellerini atmak*

Frank İmparatorluğu'nun yazgısıydı. Ancak, bunun zorunlu ön koşulu, geleneksel düzenin yıkılmasıydı” (Pirenne, 2019: 27).

Avrupa Ortaçağ'ı denince akla gelen derebeylik ya da feodal sistem bu koşullar altında doğdu ve yeni bir dönüşüm gerçekleşinceye kadar kendi içine kapalı yapısını sürdürdü (Tanilli, 1993: 164-171).

I. 2. Kentlerin Doğuşu ve Değişen Toplumsal Yapı

H. Pirenne'nin kentlerin kökenleri hakkındaki değerli tespitlerine dayalı olarak Avrupa'nın ikinci yarısıyla beraber Akdeniz dünyasından çekilen Avrupalıların, uzun bir süre kendi içlerine kapandıkları söylenebilir; sonrasında kuzeyden gelen İskandinav akınlarıyla da mücadele etmek zorunda kaldılar ve parçalandılar. Bu güvensiz ortamda modern anlamda kenti çağrıştıran bir oluşum ortaya çıkmamasına rağmen onun temelleri fark edilebilmektedir. Kentin temelini ve iki önemli unsurunu, dini ve askeri nitelik oluşturdu. Ortaya çıkan olumsuz koşullar öncelikle kilisenin gücünü arttırdı ve eski Roma kalelerinin bulunduğu bölgelerde piskoposluk bölgeleri, katedral ve çevresindeki topraklarla bütüncül bir yapı oluşturdu. Bu kentler, piskoposluğun ikametleri oldukları kadar birer kaleydiler; kale duvarları Roma İmparatorluğu'nun son zamanlarından kalmış olmakla birlikte hala ayakta idi. Ancak bu kale kentlerde ticaret ve sanayi yoktu; halkın özel yasaları ve kurumları yoktu ve bu nedenle onlara kent demek yerine “kale” ya da “yönetim üssü/merkezi” demek daha uygundu (Pirenne, 2019: 47-61).

Ancak 1000 yılından sonraki gelişmeler hem ekonomik hem de toplumsal yapıyı dönüşüme uğrattı ki bu, Ortaçağ Avrupa'sında yeni bir dönem demektir. Yeni dönemin baş aktörleri kentlerdi. Kent olgusunun ortaya çıkışını hazırlayan koşullar karmaşıktır. 1000'li yıllarda Hıristiyanlık dünyasının yükselişi ile birlikte öncelikle piskoposluk merkezlerinde başlayan inşaat faaliyetleri -büyük oranda katedral inşaatları- gelişmeleri tetiklemiştir. Katedral inşaatları, hammadde temininden, teknik alanda olanakları zorlamaya ve örgütlü iş gücüne uzanan bir skalada yeni bir sanayi kolunu geliştirdi (Goff, 2019: 70-71). Artan nüfusla birlikte daha fazla tarım arazisinin işlenmesi zenginleşmeye imkân tanımış ve inşaat sektörünün sermayesini oluşturmaya başlamıştı (Goff, 2019: 72 vd).

Tarımsal üretim artışının doğurduğu sonuçlar arasında en dikkate değer olan ticaretin canlanması gibi görünmektedir. Bu canlılık yeni bir orta sınıfın -burjuva-doğması demektir ki bu yeni sınıf yeni bir yaşam tarzı ve yepyeni üretim ilişkileri ile birlikte modern anlamda kent olgusunu şekillendirir (Pirenne, 2019: 83-124; Goff, 2019: 82-89).

Ortaçağ'da ticaretin ana metasını -aslında öteden beri- Flandr bölgesinin kumaşları oluşturuyordu ve geniş spektrumlu ticarete bu kumaşın yanı sıra başka ürünlerin taşınması eski yolların genişletilmesi ve dallandırıp budaklandırılmasıyla yeni "kent"leri ortaya çıkardı. Böylece Ortaçağ dünyası, 13. ve 14. yüzyıllara geldiğinde bambaşka bir görüntü sunmaya başladı (Pirenne, 2019: 32, 77 vd).

Özellikle kentlerde belediye kurumlarının ortaya çıkışı (Pirenne, 2019: 125 vd) ve orta sınıfın bu kurumlarda rol oynaması piskoposluk kurumlarını gerilettiler ve dine de farklı bir yaklaşım getirdi. Mistik ve coşkulu din anlayışı, kabına sığamayan, kurumsallaşmayı reddeden niteliği ile dine reformun da alt yapısını hazırlamaya başladı (Pirenne, 2019: 171).

I. 3. İtalyan Kent Devletlerinin Ön Plana Çıkışı

İtalya'nın Ortaçağ boyunca her zaman farklı bir niteliği oldu. Eski Roma İmparatorluğu'nun başkenti artık Papalık kentiydi. Kentin bu anlamda tarihsel bir saygınlığı olduğu gibi Aziz Petrus'un mirasını devralması da ona ayrıcalık tanıyordu (Pirenne, 2019: 52-53).

İtalya'da dikkat çeken ve giderek yükselişe geçen bir diğer önemli kent ise Venedik'ti. Roma dönemine kadar giden köklü bir geçmişi yoktu ve hatta İmparatorluk yıkıldıktan sonra yerleşim görmeye başladı. Bataklıklar üzerinde ve adacıklarda yerleşen Venedik halkı zaman içinde parlak bir liman kentinin sakinlerine dönüşmüştür. Venedik, Erken Ortaçağ boyunca Bizans'ın Avrupa'daki üssü ve limanı konumundaydı. Ticaretten elde ettiği gelir o kadar çok ve çeşitliydi ki kısa süre içinde İtalya'daki diğer kentler de bu sahanın içine girdiler (Pirenne, 2019: 67). Venedik başta olmak üzere Haçlı Seferleri sırasında söz konusu İtalyan kentleri büyük karlar elde ettiler; Haçlılara verdikleri borç paralar ve limanlarını kullandırmaları ticaretin canlanması ve zenginleşme için etkili oldu (Goff, 2020: 72).

Bu durumda biri dinsel (Roma), diğeri ekonomik (Venedik) anlamda baskın olan söz konusu iki kent İtalya ülkesi için belirleyici görünmekle birlikte orta sınıfın kurumsallaşması, belediye meclisleri ve bu gelişmelerin ardından gelen yeni bir yaşam tarzı bakımından öncü olamamışlardır. Bu durumun karmaşık nedenleri olmakla birlikte, her ikisinin baskın kimlikleri özgür bir ruhun doğuşuna en azından ilk aşamada ket vurmuş gibi görünmektedir.

Belediye örgütlenmesi ve bağımsız mahkemeler şeklindeki ilk girişimler Kuzey İtalya’da ortaya çıkmıştır. Toskana Bölgesi’ndeki Lucca şehri kent özerkliği konusunda öncü şehirlerden biri olarak tespit edilmiştir (Pirenne, 2019: 130). Hem Kuzey İtalya bölgesindeki hem de Toskana bölgesindeki şehirlerin yukarıda sözü edilen ticaret ağında önemli üsler olması da dikkat çekici bir ayrıntıdır.

Bu noktada Siena kenti de Toskana bölgesinde yer alan bir kent olarak Roma’ya yakınlığını bir avantaj olarak kullanacaktır. Bundan başka olanaklar da onu ön plana çıkaracaktır.

II. Ortaçağ Dünyasında Siena Kentinin Yeri

II. 1. Kısa Tarihi

Coğrafi ve topografik açıdan büyük bir kent olmaya uygun olmamasına rağmen Siena’nın tarihi Roma Dönemi’ne kadar uzanmaktadır ve hatta onun da öncesinde eski bir Etrüsk kentidir. L. Benevolo, istilalar ve doğal gelişmelerle gerileyen diğer yollar ve bölgelerden dolayı Siena’nın yıldızının nasıl parladığını anlatmaktadır (Benevolo, 1995: 69).

Öncelikle Siena, Roma ve Kuzey Avrupa arasında yer alan ve hem hacıların hem de tüccarların ana yolu olan Via Francigena üzerindeydi (Resim 1). Suyla ve su taşımacılığıyla bağlantısı olmamasına rağmen ana ticaret ve bankacılık merkezi haline gelmiş ve güney Toskana bölgesinin baskın bir politik gücü olmuştur (Luongo, 2016: 709). Söz konusu yol üzerinde Roma’dan sonraki ilk büyük durak oluşu onu önemli kılmıştır. Aynı zamanda tüccar ve bankacı ailelerin Papalık ile ilişkilerini çıkarları için kullanmaları şehre büyük kazançlar sağlamıştır (Goff, 2020: 72-73).

Siena’nın “Altın Çağı” karakteristik olarak 1260’da Floransalılara karşı kazandıkları Monteperti Savaşı ile 1348 yılındaki “Kara Ölüm” yani veba salgını yılları arasına yerleştirilir (Luongo, 2016: 710).

R. Prazniak, Siena'nın ticarete, kültürde ve politikadaki altın çağının Moğol gücünün yükseliş ve düşüşüyle denk düşmesine dikkat çeker. Siena'nın tüccar sınıfı kültürel ve ticari fikirlerini Moğolların etkili olduğu ticaret ağına katılmak suretiyle çeşitlendirmişlerdir (Prazniak, 2010: 177). Siena, Moğol Avrasya'sının yörüngesi içinde yer alan Toskana ticaretinin merkeziydi. Via Francigena, Lucca üzerinden geçip Siena'ya Roma'ya bağlıyordu ve Pisa, Cenova gibi limanlar aracılığıyla da Akdeniz ticaret ağının içine girmiş oluyordu. İpek Yolu'nun İtalya ayağını oluşturuyordu. 13. yüzyılda yeniden canlanan kuzey-güney bölgeleri arası ticaret ile Papa'nın bankacılık hizmetleri tamamıyla Siena'nın dokuzlar konsülünün elindeydi (Prazniak, 2010: 178).

“Altın Çağ” boyunca, Nove (9 erkekten oluşan bir komite) olarak adlandırılan tüccar oligarşisi, Siena'yı 1287'den 1355'deki düşüşüne kadar yönetmiştir. Sonrasında asillerden ve loncalardan oluşan bir grup yönetimi ele geçirmiş, Dodici (On İki)'nin lonca rejimi de varlığını 1368'e kadar sürdürmüştür. En sonunda çeşitli sosyo-politik gruplardan oluşan koalisyonlar devreye girmiş ve dönem boyunca cumhuriyet yönetimi şeklinde yaşamını sürdürmüştür. Siena'nın Floransa üzerindeki üstünlüğü kısa sürmüştür. 13. yüzyılın büyük çoğunluğu boyunca Siena'nın dış politikası kendisinden daha güçlü olan kuzeydeki komşularıyla -özellikle de Floransa ile- olan ilişkilerine göre şekil almış ve giderek Floransa'nın gölgesinde kalmıştır (Luongo, 2016: 709-711).

II. 2. Kentin Genel Görünümü Nasıl Oluşturdu?

7. yüzyılda katedral, kente ait iki tepe üzerine kurulmuş olarak çekirdek bölge oluşturur. Bu çekirdeğin doğusunda yerleşmelerin iki yönde de artmasına zemin hazırlayan Roma yolu uzanıyordu. 11. yüzyılın sonuna kadar düzeni bu şekildeydi. Sonrasında dış çizgisini bozmaksızın üçe ayrıldığı gözlemlenir: eski çekirdeği içeren *Citta*, kuzey bayırı dolayında *Camollia* ve güney bayırı dolayında *San Martino*. Bu üç bölüm sonra kendi içinde de yediye bölündü (Benevolo, 1995: 69) (Resim 2).

Kentin üzerine kurulduğu bayırların meydana getirdiği Y biçimini çevreleyen sur çemberi 1150 yılı dolayında yapılmıştır; 1220, 1260 ve 1326 yıllarında ise genişletilmiştir. Böylece kent çevredeki yamaçları ve dış hatları da içine alarak 180 hektarlık bir alana yayılmıştır (Benevolo, 1995: 70).

II. 3. Kent Planı ve Palazzo Pubblico'nun Kent İçindeki Konumu ve Önemi

Siena katedrali şehrin tepelerinden biri olan Santa Maria tepesinin en üst noktasına -tepenin üzeri düzleştirilerek- inşa edilmiştir ve katedralin çan kulesi şehir profiline bir parçası olmuştur. Katedralin siyah beyaz çizgili dışı, çevresindeki kırsal alana oranla yapıya görkem ve önem kazandırmıştır (Benevolo, 1995: 69). Ancak belediye meclisinin yapılması kentin biçimini tamamen değiştirmiştir; yapı, bayırlar boyunca giden sokakların kesiştiği noktanın güney yönünde inşa edilmiştir. Üst düzey kamu görevlileri için yapılan belediye meclisi yani Palazzo Pubblico aşılmaz bir duvarmışçasına, topluma ait açık bir alan olan Campo'nun sınırına ve eğimine bakıyordu (Benevolo, 1995: 70). Böylelikle biri halka ve diğeri halkın temsilcilerine ait olan iki ayrı mekân tezatlı bir uyumluluk içinde sırt sırta verdi (Resim 3).

Campo arazisinin bilinçli olarak biçimlendirilmesi olağanüstü bir değişikliği ortaya koyar. Tepede evlerin oluşturduğu çan biçiminde kavisli profil ile tepenin aşağısında Palazzo'nun hafif kırık, keskin çizgilerden oluşan yönü, birbirine eşit olmayan dokuz parçaya bölünmüş tarak biçiminde istiridye kabuğu ile döşenmiş yola bakar. 1325 yılında planlanıp Palazzo'nun doğu köşesine yerleştirilen ve küçük bir kilisenin desteklediği yüksek çan kulesinin karmaşık bir işlevi vardır. Palazzo'nun merkezin dışına batıya doğru düşüşünü düzeltip, dengeler. Siena'nın uzaktan görünüşünde katedralin kütlesiyle adeta rekabet eder. Bu tasarımla ilgili olarak Siena resminin öncüsü Duccio di Buoninsegna'ya danışıldığı düşünülmektedir (Benevolo, 1995: 70). J. Goff, Siena belediye binasındaki kuleye benzer kulelerin zengin burjuvazinin soylularla kaynaştığını kanıtlayan çarpıcı bir gösterge olduğunu ifade eder (Goff, 2020: 126) (Resim 4).

Nove (Dokuzlar) yönetiminin iktidarda olduğu yıllar, zenginlik, refah ve istikrar dönemidir ve şehrin merkezindeki anıtsal yapıların inşası bu dönemdedir. Bunların içinde Campo Meydanı ve Palazzo Pubblico ilk akla gelen yapılar arasındadır. Görsel sanatlar da bu iktidar zamanında gelişmiştir; Duccio, Simone de Martini ve Lorenzetti kardeşler bu hükümetle iş birliği yapmışlar, pek çok projede birlikte çalışmışlardır (Luongo, 2016: 711). Büyük olasılıkla istiridye kabuğu şeklindeki Campo'nun birbiriyle eşit olmayan 9 kısma ayrılması da şehrin merkezinin planlanmasında Dokuzlar Yönetimi'nin üyelerine yapılan bir göndermedir.

Katedralin ve Palazzo Pubblico'nun birbirlerine göre konumları burjuvazinin kurumları ile piskoposluk kurumları ve bunlara ait mekânlar arasında ortaya çıkan ayrıma/rekabete bir örnek teşkil etmektedir.

III. Ortaçağ'da İtalya'da Resim- Siena Ekolü ve Ambrogio Lorenzetti

III. 1. Belli Başlı Ekoller ve Sanatçılar

“Hıristiyanlık dönemi İtalyan resminin ilk örnekleri 12. yüzyılda çarınıha gerilmiş Hz. İsa figürleriyle başlar. 13. yüzyılda İtalya'da Roma, Floransa ve Siena olarak başlıca üç resim okulunun var olduğu görülür. Yüzyılın ikinci yarısından sonra Roma okuluyla Floransa okulu Bizans etkilerinden uzaklaşmaya başlamış; Romalı Pietro Cavallini (etk. 1273-1308) fresk ve mozaiklerinde antik çağdan esinlenmiş izlenimi veren bir üslupla çalışmış, Floransalı Cimabue ise Assisi S. Francesco Kilisesi'nde yaptığı duvar resimlerinde yeni, etkileyici ve dokunaklı (patetik) bir anlatım kullanmıştır. 13. yüzyıl İtalyan resminde izlenen bu gelişmelerin sonuçları Giotto'nun Assisi, Padova ve Floransa'daki yapıtlarında mekânsal derinlik, devingenlik ve duyguların anlatımı biçiminde ortaya çıkar. Duccio, Bizans etkilerinin güçlü olduğu Siena okulunun en önemli sanatçısıdır ve Siena resmine özenli kompozisyon ve mekân düzenlemeleri, ışıklı renkler ve duygulara yönelmek gibi özellikler kazandırmıştır. İzleyicilerinden Simone de Martini, Geç Gotik resim üslubu ile de yakınlık kurabilecek bu lirik anlayışı daha doğalcı bir yöne çekmiş, ayrıca yapıtlarında üst düzeyde bir renk duyarlılığına ve biçimde ayrıntıya yer vermiştir. Lorenzetti kardeşler ise çizgi dilinden ayrılmadan Siena geleneğine daha gerçekçi bir ton getirmişlerdir. 15. yüzyılda Floransa tutkuyla antik biçimlerin ve mitlerin yeniden keşfine yönelirken, Lorenzo Monaco (yşk. 1370/71-1425/26) ve Sassetta (1392?-1450) gibi Sienalı sanatçılar Geç Gotik değerlerin temel ilkelerine bağlı kalmışlardır. 14. yüzyılda Orcagna ve Andrea da Firenze olarak da bilinen Andrea di Bonojuta (etk. yşk. 1337-77) Floransa okulunun başlıca ustalarındır. Bu sanatçıların mistik etkili ve gerçekçi üslupları zarif çizgiler, canlı renkler, keskin bir gözlem, büyük bir dekoratif incelikle tanımlanır ve Uluslararası Gotik ya da Geç Gotik kapsamına girer. Bu üslubun yayılmasında Gentile da Fabriano, Pisanello, Stefano da Zevio (Stefano da Verano yşk. 1374-1438), Giacomo Jaquerio, Allegrotto Nuzi (1346-1373?) gibi sanatçılar etkili olmuştur” (Germaner, 1997a: 889).

Bu alıntıdan çıkartabileceğimiz sonuç şudur ki, Ortaçağ resim sanatında Siena okulu öncü ve belirleyici olmakla birlikte sonraki gelişmelerin dışında kalmış, tıpkı ticaret ve politikada Floransa'ya yenik düşmesi gibi Floransa'nın sanattaki dinamizmini yakalayamamıştır.

Bununla birlikte Siena'lı ressam Duccio, Floransa'lı Giotto ile birlikte “kapalı iç alanlar” temsilleriyle, Ortaçağ temsil ilkesini yıkmak konusunda öncü olmuştur. Bu isimler, resim düzlemini “uzaydan kesip çıkarılmış bir parça” olarak kurgulayıp temsilde bir devrim gerçekleştirmişlerdir. Siena resminin önemli ismi A. Lorenzetti de arkasından gelecek olan Floransalı Masaccio ve Alberti gibi, resmi, özgül parçalı görsel format içinde uzayın düzenlenişi için bir temsil olarak gördü (Holly, 2016: 203-204; Panofsky, 2017: 39).

Açıkça anlaşılmaktadır ki, Lorenzetti, Ortaçağ İtalya'sındaki resim sanatı içinde Siena'nın düşüşe geçmesinden önceki zirve noktasını biçimlendiren ustalar arasında yer almaktadır.

III. 2. Siena Ekolü

Floransa ekolüyle karşılaştırıldığında daha tutucudur ve Bizans geleneğinin batıdaki son temsilcisi olarak ün yapmıştır. Siena'lı sanatçıların Bizans geleneğine katkısı katı üslubu yumuşatmak ve resimsel anlatımda bezeme öğelerine önemli yer vermek, ölçüleri ritmik kullanmak, akıcı bir çizgi dilini benimsemek ve en çok altın yıldız ya da parlak renkleri tercih etmek yönünde olmuştur ve bu bakımdan bir ekol oluşturabilmişlerdir (Germaner, 1997b: 1663). Özellikle Siena'nın en büyük ustalarından biri olan Duccio (1255-1315) ve takipçileri söz konusu yenilikleri uygulayarak ekolün yaratıcıları olmuşlardır (Gombrich, 2007: 212). (Resim 5).

Siena okulunun sanat yapıtları iki grup altında değerlendirilmektedir. Tempera tekniğiyle ahşap panolar üzerine yapılan resimler ve fresklerdir. Lorenzetti kardeşler 14. yüzyıldaki Siena ekolünün son büyük ustalarıdır ve A. Lorenzetti'nin Belediye Binası'ndaki “İyi ve Kötü Yönetim” adlı freski, din dışı ve güncel bir konuyu ilk kez ele almış olmasıyla ve belgesel denebilecek anlatımıyla ünlüdür. Siena ekolü özelliklerini 15. yüzyılın sonuna kadar sürdürmüştür (Germaner, 1997b: 1663).

III. 3. Ambrogio Lorenzetti'nin Yaşamı ve Sanatı

1290-1348 yılları arasında yaşamış olan Siena'lı sanatçının hayatının belli döneminde Floransa'da bulunduğu anlaşılmaktadır. Hatta 1324/27 yılları arasında Floransa'da ressamlar loncasına girmiştir ve Floransa ekolü sanatçılarıyla yakın ilişkisi olmuştur. Bu nedenle sanatı daha rahat ve yumuşak, figürleri hareketli olmuştur (Tukel, 1997: 1126). Sanatçının üslubundaki doğalcı anlayış ve o dönem İtalya'sında yeni belirmeye başlayan perspektif denemeleri kendini hissettirir (Tukel, 1997: 1126).

Örneğin öncüsü Duccio, perspektifi kısmi bir düzlemde gerçekleştirmiş, tüm düzlemi kapsayan bir perspektifsel birleşmeye gitmemiştir. Ancak A. Lorenzetti'nin 1344 tarihli "Müjde" resmi, matematiksel perspektifin kullanıldığı ilk resim olarak işaret edilmektedir (Panofsky, 2017: 40-42) (Resim 6).

"Müjde" resminden görece kısa bir süre önce, 1337-39 yılları arasında Palazzo Pubblico için yapmış olduğu "İyi ve Kötü Yönetimin Alegorisi" freski ise, İtalyan manzara geleneğinde ilk örnek olarak sayılabilecek bir Siena görüntüsüne yer verir. Fresklerde Siena şehri, dünya ve hatta evrenin bir parçası algısı yaratmakta ve adeta politik bir bildiri niteliği taşımaktadır.

Sanatçıyla ilgili son kayıt 1347 yılında aittir. Büyük olasılıkla 1348 yılında kent halkının büyük çoğunluğunu yok eden veba salgını sırasında yaşamını yitirmiştir (Tukel, 1997: 1126).

IV. İyi ve Kötü Yönetimin Alegorisi Hakkındaki Freskler

4. 1. Fresklerin Konusu ve Yapıldığı Dönem Hakkında

Ambrogio Lorenzetti'nin Siena Palazzo Pubblico (Belediye Binası)'da yer alan "İyi ve Kötü Yönetim" adlı freski, din dışı ve güncel bir konuyu ilk kez ele almış olmasıyla ve belgesel denebilecek anlatımıyla önemli bir yere sahiptir (Germaner, 1997b: 1663). Resimler binanın Sala dei Nove (Dokuzlar Odası)'ndaki 3 duvarı bütünüyle kaplamaktadır. Bu oda, 1287-1355 yılları arasında Siena'yı yönetmiş olan tüccar oligarşisinin yönetim komitesinin Toplantı Odası olarak kullanılmaktaydı. Freskler, söz konusu komite tarafından ısmarlanmış ve 1337-1340 yılları arasında yapılmıştır (Skinner, 1999: 10).

Zaman, mekân ve konu bağlamındaki bu açıklamalardan sonra fresklerin Sanat Tarihi'nin hangi noktasında yer aldıklarına bilmek, resimlerin anlamlandırılması ve

sağlam bir yorumunun yapılabilmesi açısından önem arz eder. Avrupa Sanatındaki dönemlere bakınca belirtilen zamanın “Erken Rönesans” olarak kategorize edilen sanat dönemiyle örtüştüğü fark edilmektedir.

Rönesans öncesi anlamına gelen Erken Rönesans, sanat tarihçilerinin natüralizm, realizm ve hümanizm gibi Rönesans’ın ayırt edici sanatsal özelliklerinin habercisi olan Gotik dönemin sonlarına doğru sanat tarzında oluşan değişimi tanımlamak için kullandıkları bir terimdir. Genellikle bu dönemin 12. yüzyıl sonlarında başlayıp 14. yüzyıl başlarında İtalya’da sona erdiği kabul edilir. Siena okulunun diğer sanatçıların ve Floransalı sanatçıların yanı sıra Ambrogio Loranzetti’nin eserleri üslup bakımından Gotik’ten Rönesans’a geçişteki kilit değişimleri temsil eder (Dickerson, 2018: 133).

Resim ve toplum arasında ilişki kurulabileceğiyle ilgili çalışmalar vardır. Gerçekliğin yeni bir bakış açısıyla -Rönesans’a özgü mekân anlayışı- algılanması ve resmedilmesi, yani geleneksel anlamda perspektif denilen şeyin keşfi ancak büyük burjuvazinin neden olduğu teknik, ekonomik ve entelektüel gelişmeyle açıklanabilir. Bu insanlar mekânı maddi anlamda egemenlik altına almışlar, mekânı kavrama, ona hâkim olma ve onu ölçme konusunda çaba göstermişlerdir: burjuvazi, müşterisi olduğu sanatçılara bu mekân anlayışını dayatmıştır. Bu sayede resmin ufukları da genişler. İmgesel mekân, ölçülebilen, bir başlangıç ve sonu olan bir boyuta indirgenir. Oysa Gotik perspektif iki boyutlu, eş zamanlı, tanrısal sonsuzluk anlayışına uygun bir görünüme sahiptir. Bu alanda da görülen laikleştirme, akılcılaştırmanın sorumlusu büyük ölçüde tüccardır (Goff, 2020: 132).

Ticaret kültürü yaşamın sekülerleşmesine, akılcı bir görünüm kazanmasına yol açmıştır; böyle bir ortamda yaşam dinin etkisinden kurtulmuştur ve gündelik yaşam ritimleri kilisenin belirlediği ritimlere uymamaya başlamıştır (Goff, 2020: 117-118).

Bu açıklamalarla uyumlu bir şekilde, “İyi ve Kötü Yönetimin Alegorisi” konulu freskler sınırlı bir mekânı, belirli bir bakış açısından, “*figürler ve çevre arasında doğal bir ölçeğin olduğu hissiyle*” (Dickerson, 2018: 134) ortaya koymaktadır. Böyle bir ifade gücünün ortaya çıkışında, kuşkusuz bu çalışmanın en başından itibaren anlatılan tüccar sınıfının doğuşu ve egemen oluşu ile birlikte gelişen değer sistemi, dünyayı ve doğayı algılama pratiği, en temel etkenlerdir.

Yukarda da aktarılmış olduğu gibi, matematiksel perspektifin ilk kullanımının Siena’da A. Lorenzetti’nin “Müjde” resminde ortaya çıkışının söz konusu gelişmelerle ilgisi dikkate değerdir.

IV.2. Politik ve Sanatsal Etkileşim Bağlamında “İyi ve Kötü Yönetim Alegorisi” Freskleri

Tüccar oligarşisinin kendisini din dışı sembollerle ifade etmek istemesinin nedeni aslında din dışı olmasından kaynaklı değildi. Hatta bir bakıma oldukça dindar oldukları bilinmektedir. Kiliseye alternatif bir güç olarak kilisenin sanatı kullanma yöntemlerinden farklı bir dil ortaya koymak çabası taşıdıkları ileri sürülebilir.

En azından Siena’da Dokuzlar’ın Yönetim Odası’nda karşılaşılan kompozisyon farklı bir şeyler olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte “İyi ve Kötü Yönetim Alegorisi” Hıristiyan ikonografisinden bütün bütüne farklı bir görüntü değildir.

Siena’nın tüccar ve banker aileleri de Hıristiyanlık dinine hizmet edebilmek adına gerekeni yapmışlardır. Mesela Siena’nın en büyük bankerlerinden biri olan Bernardo Tolomei (1272-1348) çekildiği Monte Oliveto Maggiore manastırındaki din adamlarıyla birlikte Oliveto’ya Sadıklar Grubu’nu kurmuş ve kilise onu kutsal bir insana dönüştürmüştür ki aziz ilan edilen başka tüccarlar da vardır (Goff, 2020: 101). Dönem tam da A. Lorenzetti’nin alegorik freskleri yaptığı dönemdir.

Özellikle bu tüccarların doğu dünyasıyla ticari ilişkilerinde “kafir Müslümanları” aşarak o dönemin Asya’sındaki “süper güç” olan Moğollarla ilişkiye geçmesi hem onları Hıristiyanlaştırmak hem de Müslümanlara karşı kullanmak amacını taşıyordu (Goff, 2020: 161-162). Siena’nın önde gelen tüccar aileleri 1270’lerden sonra, diplomatik ve ekonomik stratejilerini İpek Yolu ticaret ağının içine yöneltmeyi hedeflediler (Prazniak, 2010: 178 vd). A. Lorenzetti, Siena’lı misyoner tüccarların Tebriz’e kadar seyahat edip, Moğollarla ilişki kurdukları dönemde alegorik resmini yapıyordu ve anayurdunun ötesinde çok büyük bir dünya olduğunu biliyordu (Prazniak, 2010: 179). “İyi Yönetim” freskindeki doğa ve manzara vurgularının çoğu, yenilikçi bir yaklaşım arz eder ki çağdaşı stiller Moğolların bir kolu olan İlhanlılarda da üretilmiştir (Resim 7). Lorenzetti’nin freskindeki tepelerin monokromatik görünüşü Tebriz işi illüstrasyonlarda yankı bulur (Resim 8). İlhanlıların ilk başkenti olan

Meraga’da bir çeşitlilik vardı ve Budist felsefenin esinlediği sanatçılar insan formlarını ve doğal fenomenleri temsil etmek için çizgi, ışık ve renk kullanımını keşfetmişlerdi (Prazniak, 2010: 193). Lorenzetti’nin natüralizmi ve realizmi adeta Moğol koleksiyonu içinde yer alan bu sanat çalışmaları ile sentez oluşturur; Lorenzetti’nin bunları görmüş olduğundan asla emin olunamamakla birlikte bu dönemde bu tür işlerin bilindiği ve görüldüğü rahatlıkla söylenebilir (Prazniak, 2010: 195).

Lorenzetti’nin bu alegorik kompozisyonu yaratırken ilham aldığı konunun Hıristiyan ikonografisinde çokça karşılaşılan iyi-kötü karşıtlığının başka düzeyde izdüşümü olan cennet-cehennem meselesi olduğu Skinner tarafından şu şekilde ifade edilmiştir: “*Son Hüküm’ün dünyevileşmiş bir versiyonu*” (Skinner, 1999: 13). Bu sahnenin Lorenzetti tarafından iyi bilinen yorumu, Giotto’nun Padova’daki Capella Degli Scrovegni’nin girişi üzerinde yer alan, muhtemelen 1306’da tamamlanmış resmidir. Burada da tahtta oturan melekler ve azizler tarafından çevrelenmiş merkezi bir figür vardır (Skinner, 1999: 13 vd) (**Resim 9**). Yazın bakımından da dönemin etkileyici şiiri Dante Alighieri’nin *Divina Commedia* (İlahi Komedya)’sıdır. Komedya’daki Cehennem, Araf ve Cennet anlatımlarının uyandırdığı etki dönemin atmosferini anlamak açısından önemlidir (Dante, 2013).

Dönemin ruhu hakkındaki bu bilgiler ve burada tespit edilemeyen başkaları hesaba katıldığında Lorenzetti’nin, tarihin değişime ve dönüşüme açık bir anını iyi değerlendirdiği söylenebilir.

IV. 3. Fresklerin Açıklaması

“İyi Yönetim”, “İyi Yönetimin Etkileri” ve “Kötü Yönetim” alegorileri olarak bilinen freskler Belediye Binası’ndaki (Palazzo Pubblico) Dokuzlar Odasının Yönetim Salonu’nun (Sala de’Nove) üç duvarına işlenmiştir. Salonun kapısından içeri girince tam karşıdaki duvarda pencere vardır. Pencereye sırt verildiğinde karşıdaki duvarda “İyi Yönetim Alegorisi”, sağdaki duvarda “İyi Yönetimin Etkileri Alegorisi” ve soldaki duvarda “Kötü Yönetim Alegorisi” yer almaktadır. Bu noktada İyi Yönetim Alegorisi, salondaki fresklerin hepsine göre en merkezi konumda yer alır. Kötü Yönetim Alegorisi, sadece tek bir duvara işlendiği için İyi Yönetim ve onun etkileri iki duvarı da kaplamış olur (Rubinstain, 1958: 180) (Resim 10).

Ön plana çıkan figürlerin başlarının yanlarında, neyi sembolize ettikleri Latince olarak yazılmaktadır ve kompozisyonda başka yazılı ifadeler de yer yer dikkat çeker.

IV. 3. 1. Merkezdeki Duvar: İyi Yönetim Alegorisi Freskleri

İyi yönetim tasviri, iyi bir yönetimin dayanması gereken temel erdemleri kişiselleştiren bir alegoriyi yatay düzlemde sunar. Kompozisyon üç dizi halindedir ki en üstte kanatlı figürler dizisi; her biri eşlikçileriyle birlikte kişileştirilmiş birer sembol olan figürlerin yer aldığı ortadaki dizi -en geniş yeri kaplayan- ve hepsiyle bağlantılı olan en alttaki dizi yer alır (Resim 11).

En solda tahtta oturan kadın figürü başlangıç kabul edilirse, kompozisyon bu noktada dikey bir düzlem oluşturup, en alttaki dizi ile bağlantı kurarak bir L formu oluşturur ve kompozisyonun en belirgin/ön plandaki yaşlı adam/yönetici figürüyle bağlantı kurar.

En üstte **bilgelik** figürü (*Sapientia*) yer alır ve bir teraziyi aşağı doğru sarkıtarak bir bakıma her şeyin bağlı olduğu ve başladığı noktayı temsil eder ki bilge olmanın/bilmenin önemine vurgu yapar (Antik felsefeye göre ve Ortaçağ yazarlarının eserlerinde “Bilgelik” vurgusunun önemi için Skinner, 1999: 54).

Bilgeliğin aşağıya sarkıttığı ve tahtta oturan figürün elleriyle sabitlenmiş bir terazinin kefelere üzerinde iki kanatlı figür görülmektedir. Açıklaması şöyledir:

Tahtta oturan figür **Adalet** (*Justitia*)’tir ve aslında hemen solunda yer alan (bakana göre sağda) ikinci grubun dışında/ayrı ve onlardan daha geri planda gibi resmedilse de kompozisyonun tamamına biçim verir. Terazisinin kefelere birinde “**dağıtıcı**” (*distributive*) diğereinde “**denkleştirici**” (*commutative*) resmedilmiştir (Skinner, 1999: 24).

Dağıtıcı, bir adamın kafasını keserken diğereine taç takmakta, denkleştirici ise bir adama para diğereine silah vermektedir (Rubinstain, 1958: 182).

Adalet terazisinin dağıtıcı kefesinden uzanan kırmızı ip ile denkleştirici kefesinden uzanan gri ip, Adalet figürünün hemen altında yer alan ve alttaki dizinin başlatıcısı olan **Uyum** (*Concordia*) figürünün sol elinde çift kat halinde birleşir ki çift katlı ipi tutup 24 kişilik kentli grubuna veren figür siyasal bir birlik oluşturup uyum içinde yaşamının ve anlaşmanın bir alegorisidir; elinde tuttuğu marangoz rendesi ile

engebelikleri düzleyecek ve ayrılığı derinleştirmek yerine birlik yaratacaktır (Skinner, 1999: 75). 24 kişilik gruptaki her bir kişi ipi eliyle tutar, en sağdaki figürler tarafından bakışlarıyla takip ettikleri Yaşlı Adam/yöneticinin sağ eline ipi uzatırlar (Rubinstain, 1958: 182).

Böylece Bilgelik figürüyle başlayan akış Yaşlı Yönetici ki neyi sembolize ettiği konusunda çeşitli görüşler mevcuttur, sonlanarak bütünlük arz eder.

Zengin giyimli yurttaşlardan oluşan ve çift sıra halinde dizilmiş olan bölüğün 24 kişiden oluşmasının farklı anlamları olduğu görüşü dile getirilmiştir. Skinner'e göre Yuhanna'nın Vahiy kitabına göre, Cennet mahkemesinde tanrıyla birlikte oturan 24 bilge ve aynı zamanda "Dokuzlar" döneminden önce Siena'yı yöneten Divan'ın üye sayısı (Skinner, 1999: 14).

Tahtta oturan yaşlı adam/yönetici, divan üzerine sıralanmış 7 alegorik figürün ortada ve en dikkat çekici olanıdır. Rubenstain bu figürün bir kral ya da bir monark gibi temsil edilmesindeki çelişkiyi ifade eder çünkü fresklerin yapıldığı dönemde Siena'daki yönetim biçimi cumhuriyettir ve bir monark yoktur; *podesta* da (Podestà, Geç Ortaçağ'da Orta ve Kuzey İtalya şehirlerinin hükümetinde en yüksek sivil dairenin sahibine verilen ad) eski önemini yitirmiştir. Figürün İyi Yönetimin kişileştirmesi ya da Siena halkını sembolize eden figür olduğu yönünde görüşler mevcuttur (Rubinstain, 1958: 181).

J. Polzer, söz konusu figürün hem hiyerarşik olarak hem de tematik olarak dikkate değer bir şekilde tasvir edilmesine dikkat çeker: bir elinde asa bir elinde de kalkan tutar; Siena'yı temsil eden siyah-beyaz renkli bir giysisi vardır ve ayaklarının dibinde dişi bir kurt tarafından emzirilen ikizler Remus ve Romulus yer alır ki kentin eski Roma kökenine işaret eder. Kalkanında da Meryem ve çocuk İsa iki melekle birlikte görünür, Siena'nın resmi mühür yazısı da tasvirin etrafını çevreler; ilaveten görkemli figürün başının iki yanında yer alan CS ve CV, *Civitas Senensis* (ya da *Comune Senarum*) ve *Civitas Virginis* anlamlarına gelmektedir (Polzer, 2002: 70-71). Bu durumda Siena kentinin kimlik bulmuş hali olduğu aşikâr görünmektedir. Siena kenti alegorisinin başının üzerinde ise hepsi de kanatlı olmak üzere **inanç** (*fides*) haçı kucaklamış olarak, **merhamet** (*caritas*) bir elinde ışık bir elinde asa ile ve **umut** (*spes*) iki elini de itiraz edermişçesine açmış olarak -güneş ona bakarken- figürlerinin alegorik tasvirleri olarak yer alır.

Siena kentini temsil etmesinin yanı sıra bir yöneticinin hatta bir yüksek yargıcın tasvirinin taşıdığı kalkan halkını korumak içindir ve asa da otoritesinin sembolüdür (Skinner, 1999: 12-13). İkizlerin bakana göre sağında yine büyük bir sicimle birbirlerine bağlanmış ve içlerinden birisinin gözleri, idamlık bir suçtan mahkûm olduğunu simgeleyen siyah bir kumaşla örtülü olmak üzere, kent suçluları temsil edilmektedir. Siena/Yargıç figürünün ayaklarının dibinde ayrı bir alanda resmedilmeleri tıpkı Son Hüküm sahnelerinde olduğu gibi cennetlik ve cehennemliklerin, iyilerin ve kötülerin birbirinden kesin olarak ayrılmasına gönderme yapar (Skinner, 1999: 14).

Yatay bir düzlem oluşturan bir divanın üzerinde sırayla kadın şeklindeki alegorik figürler sağda 3, solda 3 olmak üzere tahtta oturan merkezi figürün etrafını kuşatırlar.

İyi Hükümetin erdemleri altısı da taç takmış, görkemli kadın figürleriyle temsil edilir: Cömertlik, Ölçülülük, Adalet, Basiret, Metanet ve Barış. Açıklamaları şöyledir:

Cömertlik (*Magnanimitas*): Siena figürünün sol tarafındaki (bakana göre sağında) ilk figürdür. Sağ elinde bir taç uzatırken tasvir edilmiştir.

Ölçülülük (*Temperantia*): Merkezdeki Siena'nın kişiselleştirilmiş imgesinin bakana göre sağ taraftaki grubun ortasında, sağ elinde büyük bir kum saati taşırken betimlenmiştir ve sol eliyle yarısı boşalmış kumları işaret eder (Skinner, 1999: 95-96). Zamanın ritimlerinin tüccar sınıfı için ne kadar özel bir anlam taşıdığı düşünülürse ölçülülük kavramının bir "saatle" tasvir edilişi anlam kazanır (Goff, 2020: 117-118).

Adalet (*Justitia*): Merkezdeki Siena imgesinin bakana göre sağında en uçta elinde kılıç ve kucağında kesik bir başla temsil edilir. Kompozisyonun en solundaki adalet terazisinin dağıtıcı kefesindeki figürün bir adamın başını kesmesi, diğerine de taç takması anlatımı adeta buradaki figürün sağ elinde tuttuğu kılıç ve sağ dizindeki kesik baş ve sol elindeki taç ile yeniden vurgulanmıştır. Adaletin kararlarının kesinliğine gönderme yapılmıştır.

Basiret (*Prudentia*): Siena imgesinin sağ tarafında (bakana göre solunda) yer alan basiret figürü sol elinde üç alevi, hartucunda yazılı üç sözcüğü anlatan küçük, siyah bir lamba tutarken gösterilir; basiret adeta diğer erdemlere yol gösteren bir lambadır (Skinner, 1999: 95).

Metanet (*Fortitudo*): Kara cübbesinin altında bir göğüs zırhı takmış, kalkan ve asa taşıırken, alt düzleminde zırhlı iki askerin refakatinde temsil edilir. Kendini korumak ve gerektiğinde saldırmak şeklinde sıra dışı bir görüntüyle tasvir edilmiştir (Skinner, 1999: 97-98).

Barış (*Pax*): En solda elinde zeytin dalıyla rahatça divana yaslanmış şekilde temsil edilir. Neredeyse tüm kompozisyonun ortasındadır. Lorenzetti, dokunaklı bir biçimde kamusal yaşamın merkezine yerleştirilmeyi hak eden bir değer olduğunu belirtmektedir. Yaslandığı minderin altında tam takım bir zırh vardır. Zırhtan geri kalanlar da ayağının altındadır (Skinner, 1999: 73). Eski Yunan'da haklı savaşın tanrıçası Athena gibi (Cömert, 2010: 37 vd) gerektiğinde zırhını giyip savaşmaya hazır haliyle temsil edilişi dikkat çeker.

Tüccarların şekillendirdiği kent olgusu için barış başta olmak üzere Lorenzetti'nin kişileştirdiği bu erdemlerin ne kadar önemli olduğu H. Pirenne tarafından tartışılmıştır (Pirenne, 2019: 142-152). Örneğin kent barışının kırsal bölgelerinkinden daha ciddi, daha haşin bir yönü olduğu ve bunu daim kılmak adına çok sert cezalar içeren kanunların yürürlüğe konduğundan söz eder (Pirenne, 2019: 146). Bu durumda alegorik figürlerin bir bakıma sert ve tetikte resmedilişi anlaşılır bir hale gelmektedir.

Divana oturtulmuş figürlerin alt düzleminde ve yer yer figürlerin ayaklarının dibinde, bazıları başlarını ve bakışlarını yukardakilere çevirmiş şekilde tasvir edilen kolluk kuvvetleri/askerler de kent yönetiminin tam bir cennet görüntüsü olmadığını gözler önüne serer. Askerler, kenti hem dış hem de dış tehditlere karşı korumak için hazırdırlar.

Siena ordusunun varlığı ve bu ordu sayesinde sınırlarını güneye doğru Maremma bölgesi içlerine kadar genişlettiği bilinmektedir (Polzer, 2002: 72).

Sonuç olarak fresklerin tam bir cennet hayalini yansıtmadığı çok açıktır. Alegorik figürlerin gergin ve tetikte ifadeleri, sıradan vatandaşlarla suçlular arasındaki ayrımın vurgulanması, kolluk kuvvetlerinin bir dizi halinde silahları ve atlarıyla temsil edilişleri barış içinde yaşayan bir kenti var etmenin kolay olmadığını gösterir şekildedir.

IV. 3. 2. Sağdaki Duvar: İyi Yönetimin Sonuçları Alegorisi Freskleri

Sağdaki duvarda, iyi yönetimin sonuçları alegorik olarak verilmektedir. Sur içinde kentin binaları, işletmeleri ve insanları uyum içinde gösterilir. Sur dışında da kırsal kesim kentle uyum içindedir. Bu bakımdan “İyi Yönetimin Etkileri” kompozisyonu duvar yüzeyinde, sur tam bir sınır olmak üzere iki eşit bölüme ayrılmıştır (Resim 12).

Sur içi (Kent): Şehrin duvarları içinde sokaklar gelişigüzeledir ve sokak aralarında çeşitli dükkânlar vardır. Kompozisyonun hemen solunda bir düğün töreni dikkat çeker (Prazniak, 2010: 191). Prazniak’ın ifadesine göre freskte konu edilen kent sanki hem Siena’dır hem de Siena değildir; çeşitli dönemlere ait mimari stiller vardır ve Siena kentiyle özdeşleştirilebilecek özellikli bir yapının tasvirine rastlanmaz. Katedral, Sienalı ailelerin sarayları, şehrin meydanı Campo’nun tasviri yoktur; kent sosyal ve ekonomik ilişkilerin odak noktası olarak gösterilir (Prazniak, 2010: 201). Alış-veriş yapanlar, kentin kapısından giriş yapıp mal getirenler, renkli ve canlı bir şekilde gösterilmiştir.

Kentin içinde en dikkat çekici ayrıntı, merkezde yer alan dans eden figürlerin sunduğu alegoridir. Bu grubun tam olarak neyin alegorisi olduğu tartışmalıdır. Ortada tef tutan figürün etrafında üç alt grup halinde görülürler (Skinner, 1999: 15) (Resim 13). El ele tutuşan bu figürlerin kompozisyon içindeki konumu ön plana çıkartılmış, adeta resimden fırlayacakmış gibi tasvir edilmiştir ve bir S harfi ya da daha açıkça sonsuzluk işareti oluşturmaktadırlar. Böyle bir dizi, dengenin, uyumun ve yenilenmenin sembolü olabilir. Prazniak bunları Ortaçağ dünyasının *troubadours*’ları bir bakıma şarkı ve dansla dış dünyayla iletişim kuranlar olarak yorumlar (Prazniak, 2010, s. 195 ve 197).

Skinner’in dansçılarla ilgili yorumlarına bakılacak olursa, onların kentin ortasında adeta bir ışık kaynağı olarak resmedilişlerinin amacı adil yönetim altında barış içinde yaşamaktan kaynaklanan ihtişam ve büyüklüğü betimleme çabasıdır. Dansçıların bazılarının giysi detaylarında tuhaflıklar mesela elbiselerin güvelerle ve solucanlarla bezenmiş olmaları neşe ve yeissin birbirini dengeleyen bir bütün olduğunu göstermek hedefini taşımaktadır; Skinner aynı zamanda dansçıların sayısının dokuz oluşunun ve kompozisyonda dokuz sayısına yapılan vurgunun Siena’yı yöneten konseyi ima ettiğini öne sürer (Skinner, 1999: 25-26).

Sur dışı (Kırsal): Kentin kapısından çıkınca kırsal bölge boyunca uzanan bir yol bağlantısı hemen dikkat çeker. Bu yol Via Francigena'dır ve etrafı bayırlarla çevrelenmiştir; ırmakların ve Talamone limanının varlığı (Sienalıların Talamone'de bir liman tesisi geliştirdikleri bilinmektedir) fark edilir. Aslında Siena'da böyle belirgin bir ırmak olmadığı ve Talamone limanı da görünür bir mesafede olmadığı için açıkçası bu tasvir kentin Tiran Denizi'ne ve daha da ötede Akdeniz'e uzanan geniş vizyonunun bir işaretidir (Prazniak, 2010: 188-189; Polzer, 2002: 70). Şehir kapısının hemen üzerindeki kanatlı figür de güvenliği temsil etmektedir ve elinde taşıdığı ruloda burada herkesin güvenle ticaret yapabileceğiyle ilgili bir vurgu vardır (Polzer, 2002: 70). Tüccarlar politik açıdan egemen oldukları kentlere yiyecek sağlama işiyle de ilgilendikleri için ziraat her zaman korunma altına alınmış, bağcılık yapanlar ve meyve ağacı yetiştirenler desteklenmiştir ve bu fresklerde açıkça burjuvazisinin kırsal kesimdeki "iyi yönetiminin" sonuçları temsil edilmektedir (Goff, 2020: 64) (Resim 14).

IV. 3. 3. Soldaki Duvar: Kötü Yönetim Alegorisi Freskleri

Soldaki duvarda yer alan "Kötü Yönetim Alegorisi" bir bakıma İyi Yönetim'in bozulmuş bir izdüşümüdür. Bu kompozisyonun işlendiği duvarın sağ tarafında kötü yönetimin etkileri, sol tarafında kötü yönetim alegorisi yer alır. İkisini birbirinden kentin duvarı (tasviri) ayırmıştır (Resim 15).

Duvarın sağ tarafında merkezde tahtta oturan, hiyerarşik olarak etrafını saran diğer figürlere göre büyük ve etkili resmedilen alegorik figür tiran (*tyrannus*) olarak tanımlanmıştır. Polzer, örgülü saçlarından dolayı onu kadın olarak düşünmüştür; sahtekâr, hain, zalim figürleri sağında oturur ve gazap, bölücü, savaş figürleri de solundadır. İlaveten tamahkarlık, kibir ve gurur da başının etrafında uçuşmaktadır. Adalet ise kısıklıvrak bağlanmış, bozguna uğramış haliyle, kırılmış terazisinin kefelere iki yanında, tiranın ayaklarının altında yatmaktadır. Hem kent hem de kırsal, tiranın baskıcı yönetiminden dolayı acı çekmektedir; korku, şiddet, yıkım kent tasviri içindeki ayrıntılardan izlenmektedir ve "İyi Yönetim Alegorisi" içinde yer alan kent duvarı üzerindeki kanatlı güvenlik figürünün karşılığı olarak burada yine kanatlı bir kadın figürü korkuyu temsil etmekte ve elindeki ruloda suç ve şiddetin varlığını ilan etmektedir (Polzer, 2002: 73).

Tiranın boynuzları, Kutsal Kitap'ta ve Ortaçağ geleneğindeki uygun bir şekilde, şeytani orijinini gösterir. Fakat kral ve tiran arasındaki Aristotelesçi zıtlığı da ortaya koyar ve bir bakıma adalet ve iyiliğin negatiftir (Rubinstain, 1958: 188). Figürlerin hepsi barış ve uyumun düşmanıdır ve resmedilişleri de karanlık ve korkunçtur; mesela gazap (*furor*) figürü siyah, melez bir yaratık olarak resmedilmiştir (Skinner, 1999: 74).

Kent manzarası da hiç iç açıcı değildir. Binaların duvarları, balkonları, pencereleri yıkık dökük; kırsalda ise yanmış ve yanmakta olan tarlalar, dehşet içindeki insanlar vardır (Resim 8).

Sonuç olarak Kötü Yönetim güvenlikten uzak, baskı ve zorbalığın hâkim olduğu mutsuz ve umutsuz bir manzara sunmaktadır.

Sonuç

Avrupa Ortaçağ'ı denince akla gelen derebeylik ya da feodal sistem yeni bir dönüşüm gerçekleşinceye kadar kendi içine kapalı yapısını sürdürdü. Bu dönemde etkili kurum piskoposluk kurumudur; toplumun her alanına ve sanata da egemendir. Özellikle kentlerde belediye kurumlarının ortaya çıkışı ve orta sınıfın bu kurumlarda rol oynaması ile piskoposluk kurumları gerilemiş ve dine de farklı bir yaklaşım gelmeye başlamıştır. Mistik ve coşkun din anlayışı kabına sığamayan, kurumsallaşmayı reddeden niteliği ile dinde reformun da alt yapısını hazırlamaya başlamıştır. Bu noktada Siena kenti de Toskana bölgesinde yer alan bir kent olarak Roma'ya yakınlığını bir avantaj olarak kullanmıştır. 1260-1355 yılları arasındaki "Altın Çağ" boyunca, Nove (9 erkekten oluşan bir komite) olarak adlandırılan tüccar oligarşisi, Siena'yı 1287'den 1355'deki düşüşüne kadar yönetmiştir. Nove (Dokuzlar) yönetiminin iktidarda olduğu yıllar, zenginlik, refah ve istikrar dönemidir ve şehrin merkezindeki anıtsal yapıların inşası bu dönemdedir ki bunların içinde ünlü Campo Meydanı ve Palazzo Pubblico başta gelir. Görsel Sanatlar da bu iktidar zamanında gelişmiştir; Duccio, Simone de Martini ve Lorenzetti kardeşler bu hükümetle iş birliği yapmışlar ve pek çok projede birlikte çalışmışlardır. Siena kentinde toplumsal, siyasal ve ekonomik dönüşümün ve tüccar oligarşisinin öncelikli inisiyatifinin en belirgin göstergesi, katedralin ve Palazzo Pubblico'nun birbirlerine göre konumlarıdır; burjuva

kurumları ile piskoposluk kurumları ve bunların mekanları arasında ortaya çıkan ayrıma iyi bir örnek teşkil etmektedir.

Lorenzetti kardeşler ise, Ortaçağ İtalya'sındaki resim sanatı içinde Siena'nın düşüşe geçmesinden önceki zirve noktasını biçimlendiren ustalar arasında yer almaktadırlar. Ambrogio Lorenzetti'nin Belediye Binası'ndaki "İyi ve Kötü Yönetimin Alegorisi" adlı freski, din dışı ve güncel bir konuyu ilk kez ele almış olmasıyla ve belgesel denebilecek anlatımıyla ünlüdür. 1337-39 yılları arasında Palazzo Pubblico için yapmış olduğu "İyi ve Kötü Yönetimin Alegorisi" freski, İtalyan manzara geleneğinde ilk örnek olarak sayılabilecek bir Siena görüntüsüne yer verir. Fresklerin tekniğinde bazı dış etkilerin varlığına da dikkat çekilmiştir ki Siena'nın bilinen dünyayla sıkı ilişkileri düşünüldüğünde makul görünmektedir. Yapıt adeta politik bir bildiri niteliği taşır. Bu bağlamda tüccar oligarşisinin manifestosu gibidir.

İyi ve Kötü Yönetimin Alegorisi konulu freskler sınırlı bir mekânı, belirli bir bakış açısından, *"figürler ve çevre arasında doğal bir ölçeğin olduğu hissiyle"* ortaya koymaktadır. Böyle bir ifade gücünün ortaya çıkışında, tüccar sınıfının doğuşu ve egemen oluşu ile birlikte gelişen değer sistemi ve dünyayı ve doğayı algılama pratiği en temel etkenlerden biridir. Bu etkiler hesaba katıldığında Lorenzetti'nin, tarihin değişime ve dönüşüme açık bir anını iyi değerlendirdiği söylenebilir. Freskler Gotik dönemin değerlerinden beslendiği halde tamamen dünyevi figürlerle bir "fikir" sunarlar ve adeta yepyeni bir dünya ortaya koyarlar. Dokuzlar salonunun üç duvarı üzerine işlenmiş olan kompozisyonlarda "İyi Yönetim Alegorisi", "İyi Yönetimin Etkileri Alegorisi" ve "Kötü Yönetim Alegorisi" işlenmiştir ve dini bir imgeye yer verilmemiştir. Tek istisna İyi Yönetim alegorisi içinde yer alan kanatlı inanç figürünün taşıdığı haçtır ki, bu haç da kompozisyonun doğal ifade biçiminin bir parçasıdır.

Kötü Yönetim Alegorisi, İyi Yönetim Alegorisi ve İyi Yönetimin Etkileri kompozisyonlarının negatif izdüşümünü oluşturmaktadır. Bununla birlikte Kötü Yönetim'e tek bir duvar alanı ayrıldığı düşünülürse diğer iki duvardaki anlatım ve görseller daha ön plana çıkmaktadır. İyi Yönetim ve onun etkileri bakanın gözünü en çok oyalayacak ve en çok dikkat çekecek şekilde işlenmiştir. Kötü Yönetim Alegorisinde dehşet öylesine vurgulanmıştır ki, kenti öyle bir yönetimden ve o yönetimin sonuçlarından uzak tutmak düşüncesi doğal olarak biricik dilek olarak gün yüzüne çıkar. Ancak İyi Yönetimin Etkileri freskindeki detaylarda da esasen ütöpik

bir dünya sunulmaz. Bu anlamda doğal ve gerçekçidir. İyi Yönetim'in bir bakıma iyisiyle kötüsüyle bir bütün olduğu, esas olanın uyum ve denge olduğu, bunu bozmamak adına gereken önlemlerin devreye sokulabileceği vurgulanır. İyi Yönetim ve O'nun Etkileri bütün olarak değerlendirilirse görülen şudur ki, kentte kurulan düzen bozulacak olursa ya da birileri onu bozacak olursa kent yönetimi gerekeni yapacaktır. Bu nedenle aslında figürlerin ifade ve jestlerinde bir gerginlik vardır. Sadece Barış (*Pax*) rahat bir şekilde divana yaslanmış görünse de merkeze dikkat çekecek şekilde yerleştirilmiş oluşu, rahat görünümüne rağmen her zaman savaşıma hazır şekilde bekleyişi ayrıntılardan hemen fark edilir.

İyi Yönetim, Siena halkı için en doğru ve en adili sunar ancak tiranlar ve zorbalılar her zaman yanı başındadır ve denge birazcık bile bozulsa Siena bu korkunç düzenin içine düşebilir.

Kaynakça

- BELL, J., (2009), *Sanatın Yeni Tarihi*, (Çev. E. Ceren Ünlü-Nurçin İleri – Rana Gürtuna), İstanbul.
- BENEVOLO, L., (1995), *Avrupa Tarihinde Kentler*, (Çev. Nur Nirven), Afa Yayıncılık, İstanbul, 1995.
- CAVAGNA, A., (2017), “Germen Halkları”, *Ortaçağ: Barbarlar, Hristiyanlar, Müslümanlar*, (Çev. L. Tonguç Basmacı), U. Eco (ed.), Alfa/Tarih Yayınları, 69-72.
- CÖMERT, B., (2010), *Mitoloji ve İkonografi*, Ankara.
- DANTE, A., (2013), *İlahi Komedya: Cehennem-Araf-Cennet*, (Çev. R. Teksoy), Oğlak yayıncılık, İstanbul.
- DICKERSON, M., (2018), *A'dan Z'ye Sanat Tarihi*, (Çev. Orhan Düz), Say Yayınları, Ankara.
- ECO, U., (2017), “Ortaçağa Giriş”, *Ortaçağ: Barbarlar, Hristiyanlar, Müslümanlar*, (Çev. L. Tonguç Basmacı), U. Eco (ed.), Alfa/Tarih Yayınları.
- GERMANER, S., (1997a), “İtalya”, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi 2*, Yem Yayınevi, İstanbul 1997.
- GERMANER, S., (1997b), “Siena Okulu”, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi 3*, Yem Yayınevi, İstanbul.
- GOMBRICH, E. H., (2007), *Sanatın Öyküsü*, (Çev. E. Erduran-Ö. Erduran), Remzi Kitabevi, İstanbul, 2007.
- HOLLY, M. A., (2016), *Panofsky ve Sanat Tarihinin Kökleri*, (Çev. O. Düz), Dedalus Kitap, İstanbul.
- LE GOFF, J., (2019), *Ortaçağ Batı Uygarlığı*, (Çev. Hanife Güven-Uğur Güven), Ankara.
- _____, (2020), *Ortaçağ Tüccarları ve Bankerleri*, (Çev. Oğuz Adanır), Ankara.
- LUONGO, F. T., (2016), “Siena”, *Europe: A Literary History, 1348-1418*, David Wallace (ed.), Oxford University Press.
- PANOFSKY, E., (2017), *Perspektif: Simgesel Bir Biçim*, (Çev. Y. Tükel), Metis Yayınları, İstanbul.
- PIRENNE, H., (2019), *Ortaçağ Kentleri: Kökenleri ve Ticaretin Canlanması*, (Çev. Şadan Karadeniz), İletişim Yayınları, İstanbul.

POLZER, J., (2002), “Ambrogio Lorenzetti’s ‘War and Peace’ Murals Tevisted: Contributions to the Meaning of the ‘Good Government Allegory’”, *Artibus et Historiae*, Vol. 23, No. 45, 63-105.

PRAZNIAK, R., (2010), “Siena on the Silk Roads: Ambrogio Lorenzetti and the Mongol Global Century, 1250–1350”, *Journal of World History*, Volume 21, Number 2, 177-217.

RUBINSTAIN, N., (1958), “Political Ideas in Sienese Art: The Frescoes by Ambrogio Lorenzetti and Taddeo di Bartolo in the Palazzo Pubblico”, *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, Vol. 21, No. ¾, 179-207.

SKINNER, Q., (1999), *Sanatçının Bir Siyaset Düşünürü Olarak Portresi: Ambrogio Lorenzetti*, (Çev. Erol Öz), Ankara.

TANİLLİ, S., (1993), *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası: İnsanlık Tarihine Giriş II (Ortaçağ)*, Cem Yayınevi, İstanbul.

TUKEL, U, (1997), “Lorenzetti”, *Ezacıbaşı Sanat Ansiklopedisi 2*, Yem Yayınevi, İstanbul, 1997.

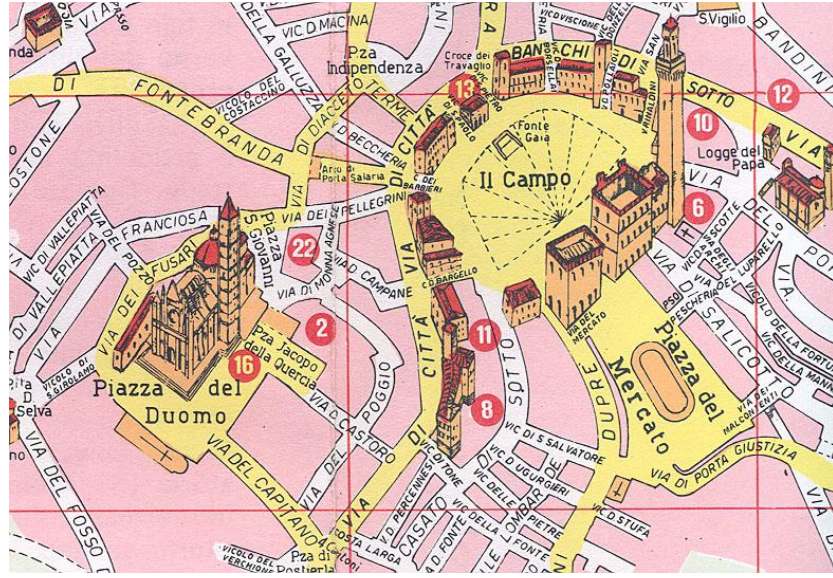

Resim 1. Siena, Roma ve Kuzey Avrupa arasındaki yer alan hacıların ve tüccarların ana yolu olan Via Francigena güzergahı (<https://www.camminodiassisi.it/EN/Via-francigena.html>)

Resim 2. 11. yüzyıl sonrasında Siena kentinin dış sınırları değişmeksizin üç bölgeye ayrılmıştır: eski çekirdeği içeren Citta, kuzey bayırı dolayında Camollia ve güney bayırı dolayında San Martino. Bu üç bölüm sonra kendi içinde de yediye bölünmüştür ([https://www.wikiwand.com/it/Terzi_\(Siena\)](https://www.wikiwand.com/it/Terzi_(Siena)))

Resim 3. Siena şehir planı üzerinde katedralin (16), belediye meclisi binasına ait çan kulesi (6) ve meydanın (Il Campo) konumlanışları (<http://legalhistorysources.com/ChurchHistory220/Lecture%20Seven/SienaCampoMap.JPG>)

Resim 4. Campo meydanı ve Palazzo Pubblico (<https://nl.pinterest.com/pin/482800022534287237/>)

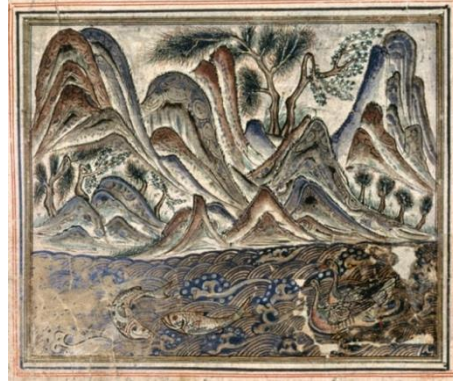
Resim 5. Siena resim ekolünün önde gelen temsilcisi Duccio'ya ait “Madonna ve iki melekle birlikte çocuk” isimli ikon.

[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Duccio di Buoninsegna -
Madonna with Child and Two Angels \(Crevole Madonna\) -
WGA06710.jpg#/media/File:Duccio The-Madonna-and-Child-128.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Duccio_di_Buoninsegna_-_Madonna_with_Child_and_Two_Angels_(Crevole_Madonna)_-WGA06710.jpg#/media/File:Duccio_The-Madonna-and-Child-128.jpg)

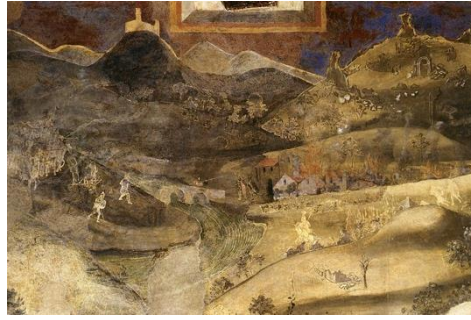

Resim 6. A. Lorenzetti'nin matematiksel perspektifin kullanımı için ilk örnek kabul edilen “Müjde” isimli resmi.

[https://www.wikiwand.com/tr/Pinacoteca Nazionale di Siena#Media/Dosya:Lorenzetti Ambrogio a
nnunciation- 1344. jpg](https://www.wikiwand.com/tr/Pinacoteca_Nazionale_di_Siena#Media/Dosya:Lorenzetti_Ambrogio_a_nunciation-_1344_.jpg)

Resim 7. Reşidüddin Hamedani'nin Cami'üt-Tevarih'den bir illüstrasyon (Prazniak, 2010: 193, fig.5).

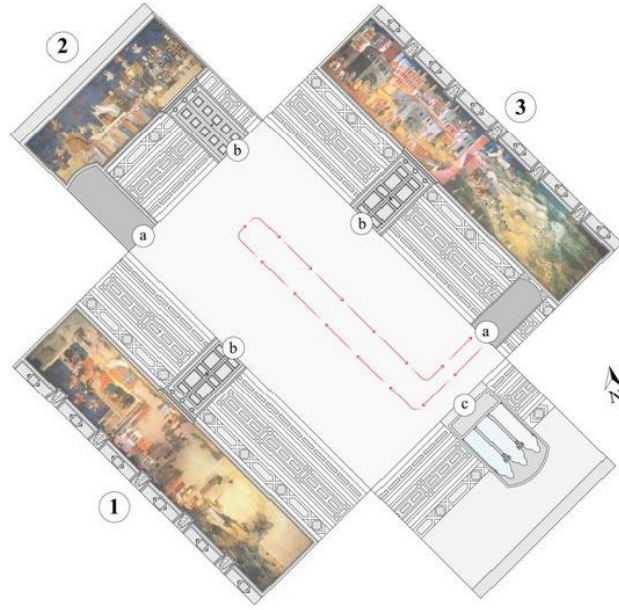

Resim 8. A. Lorenzetti'nin freskindeki tepelerin monokromatik görünüşü
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/5c/Ambrogio_lorenzetti%2C_effetti_del_cattivo_governo%2C_siena%2C_palazzo_publico%2C_1337-1340.jpg

Resim 9. Giotto'nun Padova'daki Capella Degli Scrovegni'nin girişi üzerinde yer alan, muhtemelen 1306'da tamamlanmış "Son Hüküm" freski
(https://www.wikiwand.com/it/Cappella_degli_Scrovegni)

Resim 10. Siena kenti Belediye Binası'ndaki Dokuzlar Odası'nın duvarları üzerinde Ambrogio Lorenzetti'nin yaptığı olan fresklerin döngüsünü gösteren diyagram. Resimlerin oda içindeki durumu, iki orijinal kapının konumu ve elçilerin varsayımsal ilerleyişi gösterilmektedir (çizim: Matilde Grimaldi. https://twitter.com/mg_illustrator/status/955370667146465281).

1. Bir tiranın hükmündeki kötü yönetim alegorisi ve kötü yönetimin kent ve kırsaldaki etkileri
2. Komün idaresindeki iyi yönetim alegorisi
3. İyi yönetimin kent ve kırsaldaki etkileri
- a. Kapıların orijinal konumu
- b. Kapıların şimdiki konumu
- c. Pencere girintisi

Resim 11. İyi Yönetim Alegorisi (<https://www.getdailyart.com/22265/allegory-of-good-government>)

Resim 12. İyi Yönetim ve İyi Yönetim'in Etkileri Alegorisi konulu fresklerin yer aldığı duvarların görüntüsü (<http://theartgalleryintheworld.blogspot.com/2014/08/ambrogio-lorenzetti-siena-1290-circa.html>)

Resim 13. İyi Yönetim'in Etkileri Alegorisi konulu kompozisyonun merkezinde yer alan ve üçlü gruplar halinde el ele tutuşarak dans edenler (<https://www.meisterdrucke.uk/fine-art-prints/Ambrogio-Lorenzetti/654446/Effects-of-Good-Government-in-the-City,-detail-of-dancers-and-tambourine-players,-1338-40-.html>)

Resim 14. İyi Yönetim'in Etkileri Alegorisi konulu kompozisyonun "kırsal" bölümü
(https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Dosya:Ambrogio_Lorenzetti_-_Effects_of_Good_Government_in_the_countryside_-_Google_Art_Project.jpg)

Resim 15. Kötü Yönetim Alegorisi konulu freskler
(https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Dosya:Ambrogio_Lorenzetti_-_Bad_Government_and_the_Effects_of_Bad_Government_on_the_City_Life_-_WGA13499.jpg)

Eskişehir Yerel Basımında Adı Geçen Ticarethanelerin Kent Merkezindeki Dağılımı (1939-1945)

Onur KÖSE¹

Öz

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Eskişehir'in ticari dokusunu ön plana çıkaran bu makale, yerel basına yansıyan reklamlar, ilanlar ve şehir haberleri temel alınarak yazılmıştır. İncelenen yerel basın organları; Kocatepe Gazetesi, Yeni Gazete, Porsuk Gazetesi, Türk'e Doğru Dergisi, Bozkır Dergisi ve Yeşilyurt Dergisi'dir. İkinci Dünya Savaşı hem şehrin ticari hayatını olumsuz etkilemiş, hem de yerel basının yayın hayatında ekonomik sorunlara yol açmıştır. Bütün bu zorluklara rağmen kent merkezinde ticari hayat savaş boyunca devam etmiştir.

Kent merkezinin Köprübaşı Caddesi ve merkez çarşılarında ticarethaneler oldukça yoğundu. Sıcaksular, Taşbaşı, Hamamyolu gibi bölgelerin yanında İstasyon Caddesi, Sakarya Caddesi ve Sivrihisar Caddesi de ticari açıdan faal kalabilmişti. Yerel basın ağırlıklı olarak bu bölgelerdeki ticari faaliyetler hakkında haberler vermişti. Kent merkezindeki ticarethaneler çok çeşitli olmakla birlikte çoğunlukla bakkal, manav, lokanta, kuyumcu, tuhafiyeciler, hırdavat, ayakkabıcı, kahveci, elbiseci ve yerel pazarlardan oluşuyordu. Bunların yanında kırtasiye, demirci, otomobil levazımcısı, depocu, yakıt dükkânı, saatçi, emlakçı gibi işletmeler de kent merkezinde yerini almıştı.

Anahtar Kelimeler: Eskişehir, ticaret, yerel basın, sosyal tarih, yerel tarih.

Distribution of Commercial Establishments Mentioned in Eskişehir Local Press in the City Center (1939-1945)

Abstract

This article, which highlights the commercial texture of Eskişehir during the Second World War, was written based on advertisements, announcements and city news reflected in the local press. Examined local press organs; Kocatepe Newspaper, Yeni Newspaper, Porsuk Newspaper, Türk'e Doğru Magazine, Bozkır Magazine and Yeşilyurt Magazine. The Second World War both negatively affected the commercial life of the city and caused economic problems in the publication life of the local press. Despite all these difficulties, commercial life in the city center continued throughout the war.

In the city center, on Köprübaşı Street and the central bazaars, the commercial establishments were quite dense. In addition to regions such as Sıcaksular, Taşbaşı, Hamamyolu; İstasyon Street, Sakarya Street and Sivrihisar Street were

¹ MA. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Felsefe Doktoru Adayı. E-Posta: kose.onur@hbv.edu.tr

also able to remain commercially active. The local press mainly gives news about the commercial activities in these regions. In addition to being very diverse, the business houses in the city center mostly consisted of grocers, greengrocers, restaurants, jewelry, haberdashery, hardware, shoe shops, coffee shops, clothes shops, and local markets. In addition to these, businesses such as stationery, blacksmith, car mechanic, warehouse, fuel shop, watchmaker, real estate agent were also located in the city center.

Keywords: Eskişehir, trade, local press, social history, local history.

1. Giriş

Cumhuriyetin ilan edilmesinden kısa süre sonra Eskişehir il olmuş ve kentleşme süreci hız kazanmıştır. Şehrin kentleşmesiyle aynı doğrultuda ticari faaliyetlerde de bir artış yaşanmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında Sakarya, Ferahiye gibi caddelerin yanında Köprübaşı Caddesi'nde de ticarethaneler kurulmuştu². 1938 yılına kadar şehirdeki inşaat faaliyetleri artmış, bu süreçte evlerin yanında han, otel, dükkân, garaj, kahvehane, mağaza gibi ticarethaneler de yer almıştır³.

1939 yılında İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte savaşın ekonomik sorunları yavaş yavaş Türkiye'yi ve dolayısıyla Eskişehir'i de etkilemeye başlamıştır. Ekmeğin zaman zaman karneyle verilmesi, bazı gıda maddelerindeki kıtlık, halkın alım gücünün azalması, varlık vergisi, karaborsanın yaygınlaşması gibi etkenler şehrin ticari hayatını olumsuz etkilemiştir.

Eskişehir'in bu dönemdeki ticari hayatı, yerel basında genellikle dükkân sahibinin verdiği reklamlar, ticaret ve sanayi odasının ilanları ve rutin haberlerde geçmektedir. Çalışmada kullanılan yerel gazete ve dergiler Yeni Gazete, Kocatepe Gazetesi, Türk'e Doğru Dergisi, Bozkır Dergisi, Porsuk Gazetesi ve Yeşilyurt Dergisi'nden oluşuyordu.

---

² Gaye Ertin, *Eskişehir Kentinde Yerleşmenin Evrimi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 1994, s. 30.

³ *Cumhuriyetin 15. Yılında Türkiye*, C.3, Yayına Haz. İzzet Öztoprak vd., Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2014, s. 1709.

2. Ticari Hayatın Kent Merkezindeki Dağılımı

2.1. Sakarya Caddesi

Sakarya Caddesi'nin Köprübaşı tarafına yakın kısmında Şen Sokağı'nın 1 numaralı hanesinde Yeni Gazete'nin idarehanesi bulunuyordu⁴. Yeni Gazete o yıllarda Kocatepe Gazetesi ile birlikte Eskişehir'in en önemli yerel gazetelerindendi. Şen Sokağı'nın hemen karşısında Bayat Pazarı'nın iç giyim satılan bir ucu bulunuyordu ki yerel basın bu görüntüden rahatsız olmuş ve pazarın Köprübaşı'na çıkan tarafında yani şehrin en modern merkezinde kirli ve düzensiz iç giyim satılmasını eleştirmişti⁵. Genellikle orta ve fakir kesimin alışveriş yaptığı yer olarak bilinen Bayat Pazarı ile ilgili mevcut bilginin haricinde yerel basında sadece 1944 yılında elbise mesleğiyle uğraşan Hasan Oğuzman'ın dükkânının bu pazarda yer aldığı bilinmektedir⁶. Bu bilgilerin dışında Bayat Pazarı hakkında herhangi bir bilgi gazete ve dergilerde geçmemektedir.

Sakarya Caddesi üzerinde dokuz numaralı hanede kahveci ve çaycı Kadir Aksun'a ait Santral Kırathanesi bulunuyordu⁷. On dört numaralı hanede Behçet Dirit'e ait Yeşilfiçici adında bir lokanta vardı⁸. Lokantanın hemen yanında on altı numaralı hanede Bekir Sarım'ın bakkal dükkânı yer alıyordu⁹. Caddenin yirmi iki numaralı dükkânında Aralık 1945'e kadar Halil Girginer'e ait peynir ve yağ satan bir dükkân bulunmaktaydı. Bu tarihten itibaren dükkân sahibi peynir ve yağ işini bırakıp burada köfteciliğe başlamıştı. Bu dükkân sıradan bir lokanta olmayıp köftenin yanında alkollü içecekler de satıyordu¹⁰. Halil Girginer'in dükkânının karşısında yirmi üç numaralı hanede hırdavat işiyle meşgul İsmet Çubukçu'nun işyeri bulunuyordu¹¹. Hemen karşı sırasında yirmi dört numaralı hanede de Ahmet Sürülü'ye ait bir kasap dükkânı vardı¹². Caddenin yirmi sekiz numarasında Halil İbrahim Tuğral'a ait leblebici dükkânı yer alıyordu¹³. Birkaç hane kuzeyde otuz dört

⁴ *Yeni Gazete*, 6 Ocak 1940, S. 84, s. 1.

⁵ *Yeni Gazete*, "Bayat Pazarındaki Çirkin Halin Önüne Geçemez miyiz" 8 Mayıs 1940, S. 152, s. 1.

⁶ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 1 Aralık 1944, S. 806, s. 2.

⁷ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 12 Eylül 1942, S. 390, s. 2.

⁸ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 2 Ağustos 1944, S. 756, s. 3.

⁹ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 12 Eylül 1942, S. 390, s. 2.

¹⁰ *Porsuk Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından" 29 Aralık 1945, S. 2, s. 2.

¹¹ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 27 Temmuz 1944, S. 755, s. 3.

¹² *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 30 Ağustos 1942, S. 386, s. 4.

¹³ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 27 Temmuz 1944, S. 755, s. 3.

numarada aşçı İsmail Dinçer'in lokantası bulunuyordu¹⁴. Caddenin giderek şehir merkezinden uzaklaşıp Hayriye Mahallesi'nin bulunduğu kısımlarda yüz kırk üç numaralı hanede Ömer Arslan'ın bakkal dükkânı vardı¹⁵. Yüz altmış altıncı hanede Hüseyin Ertuna'ya ait bir bakkal bulunuyordu¹⁶. Caddenin yüz yetmiş numaralı hanesinde Ali Kalfalı'ya ait bir sebzeçi dükkânı¹⁷, yüz seksen ikinci hanesinde de Hüseyin Şenver'e ait hem bakkal hem de tuhafiyeci dükkânı yer alıyordu¹⁸.

Bunların haricinde Sakarya Caddesi'nde sahibi Halil olan bir bakkal dükkânının bulunduğu ve Mayıs 1940'ta bu dükkânda hırsızlık vakasının yaşandığı gazetede yer almaktadır¹⁹. 1943 yılında sahibi İsmail Çalbaş olan bir pastacının da bu caddede yer aldığı bilgisi yerel basında geçmiştir²⁰. Sakarya Caddesi'ne bağlanan Güney Sokak 11 numaralı hanesinde de mahkukatçı²¹ Osman Oturan'ın dükkânı olduğu bilinmektedir²².

2.2. İstasyon Caddesi

İstasyon Caddesi'nin Akarbaşı taraflarına yakın kısmında 1939 yılında bir numaralı hanede Ali Ulvi Arel'in sahibi olduğu peynir ve sebze dükkânı vardı²³. 1940 yılına gelindiğinde ise buradaki peynir ve sebze dükkânının yerine Necmettin Bayda tarafından işletilen bir bakkalın olduğu görülmektedir²⁴. İstasyon Caddesi'nin seksen yedi numaralı hanesinde Ali Özaydemir'e ait bir fırın bulunmakta idi²⁵. Bu fırın İstasyon Caddesi'nin Hoşnudiye Mahallesi kısmında kalan bölgede idi²⁶. Aynı mahallede seksen dokuz numaralı hanede sebzeçi Abdullah Demirsar'ın dükkânı bulunuyordu²⁷.

¹⁴ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 11 Ağustos 1944, S. 760, s. 3.

¹⁵ *Porsuk Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından" 29 Aralık 1945, S. 2, s. 2.

¹⁶ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 17 Nisan 1943, S. 451, s. 1.

¹⁷ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 10 Temmuz 1944, S. 746, s. 2.

¹⁸ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 30 Ağustos 1942, S. 386, s. 4.

¹⁹ *Yeni Gazete*, "Bir Hırsızlık Vakası" 7 Mayıs 1940, S. 151, s. 1.

²⁰ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 17 Nisan 1943, S. 451, s. 1.

²¹ Yakıt işi ile uğraşan

²² *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 30 Haziran 1944, S. 742, s. 2.

²³ *Yeni Gazete*, "Ticaret ve Sanayi Odasından", 16 Ağustos 1939, S. 75, s. 2.

²⁴ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 30 Ağustos 1942, S. 386, s. 4; *Yeni Gazete*, "İlanat", 27 Ocak 1940, S. 87, s. 1.

²⁵ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 30 Haziran 1944, S. 742, s. 2.

²⁶ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Umum Esnaf Cemiyeti Düzenlemesi", 8 Temmuz 1939, S. 103, s. 3.

²⁷ *Yeni Gazete*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 18 Nisan 1940, S. 132, s. 2.

Caddenin İstasyona yakın kısımlarında da birçok dükkân bulunmaktaydı. Yüz otuz numaralı hanede Şükrü Yukaruç'a ait bakkal ve tütün dükkânı mevcuttu²⁸. Caddenin yüz altmış beşinci numarasında da nakliyat işiyle uğraşan Hasan Tahsin Erpolat'ın ticarethanesi bulunuyordu²⁹. Mustafa Çakır'ın sahibi olduğu Güven Nakliyat da bu caddede idi³⁰. İstasyona yaklaştıkça caddede lokantaların arttığı görülmektedir. İlk olarak yerel basında aşçı ve sütçü olarak belirtilen Veysel Denizal'ın ticarethanesi yüz altmış dokuz numarada yer alıyordu³¹. Hemen ardından yüz yetmiş iki numaralı yerde köfteci İlyas Ferli'nin dükkânı vardı³². Yüz yetmiş dokuzuncu hanede ise aşçı Necip Düzerdik'in sahibi olduğu bir lokanta bulunuyordu. Ancak dükkân sahibi 1944 yılının Ağustos ayından sonra lokanta işini bırakıp araba nakil işiyle uğraşacağını yerel basın vasıtasıyla Eskişehir halkına duyurmuştu³³. Bunlardan başka özellikle 1941 yılında sürekli yerel basına reklam veren "İçkili Lale Lokantası" da İstasyon Caddesi'nde bulunuyordu³⁴. Son olarak İstasyon civarında Necip Çayan'a ait bir de kıraathanenin bulunduğu bilgisi yerel basında mevcuttu³⁵. İstasyon Caddesi'nde ayrıca birçok çeşitli uzmanlıklara ait özel muayenehanelerin ve asri hamamların bulunduğu bilgisi de yerel basında yer almıştı³⁶. Muayenehaneler genellikle caddedeki Sağlık Yurdu'nun sırasında idi.

2.3. Köprübaşı Caddesi

1939 yılında Köprübaşı Caddesi'nin iki numarasında Veli Ulvi Başat'a ait İzmir Pazarı bulunuyordu. Burada ağırlıklı olarak kırtasiye, fotoğraf ve kitap ticareti

²⁸ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 30 Ağustos 1942, S. 386, s. 4.

²⁹ *Yeni Gazete*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından" 6 Eylül 1940, S. 274, s. 2.

³⁰ *Kocatepe Gazetesi*, "Ticaret ve Sanayi Odasından", 21 Mart 1939, S. 71, s. 4.

³¹ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 11 Ağustos 1944, S. 760, s. 3.

³² *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 11 Ağustos 1944, S. 760, s. 3.

³³ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 11 Ağustos 1944, S. 760, s. 3;

Kocatepe Gazetesi, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 23 Ağustos 1944, S. 765, s. 3.

³⁴ *Kocatepe Gazetesi*, "Lale İçkili Lokanta", 12 Ağustos 1941, S. 278, s. 2.

³⁵ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 30 Ağustos 1942, S. 386, s. 4.

³⁶ *Yeni Gazete*, "Birinci Sınıf Röntgen Mütahassısı", 20 Ocak 1940, S. 86, s. 2; *Yeni Gazete*, "Birinci Sınıf Bevliye Mütahassısı", 6 Ocak 1940, S. 86, s. 2; *Yeni Gazete*, "Birinci Sınıf Bevliye Mütahassısı", 20 Ocak 1940, S. 86, s. 2; *Yeni Gazete*, "Birinci Sınıf Bevliye Mütahassısı", 27 Ocak 1940, S. 87, s. 2; *Yeni Gazete*, "Birinci Sınıf Bevliye Mütahassısı", 3 Şubat 1940, S. 88, s. 3; *Yeni Gazete*, "Birinci Sınıf Bevliye Mütahassısı", 10 Şubat 1940, S. 89, s. 4; *Yeni Gazete*, "Birinci Sınıf Bevliye Mütahassısı", 13 Mart 1940, S. 96, s. 2; *Yeni Gazete*, "Birinci Sınıf Bevliye Mütahassısı", 14 Mart 1940, S. 97, s. 2.

yapılıyordu³⁷. İzmir Pazarı 1944 yılında faal olarak görülse de 1943 yılında pazarın bulunduğu yerde farklı bir işletme yer almaktaydı. Bu işletme, Hikmet Özgür'e ait Motor-Makine-Radyo ticarethanesi idi³⁸. Muhtemelen İzmir pazarı 1943'ten önce aynı caddenin farklı bir bölgesine taşınmıştı. Caddenin üçüncü numarasında Şükrü Yalçın ve Arif Alp'in sahibi olduğu Otomobil-Radyo-Elektrik ticarethanesi bulunuyordu³⁹. Aynı bölgede baharat, tuz ve kahve işlerini yapan İbrahim Erden ve İsa Heperden'in ticarethanesi yer alıyordu⁴⁰. Köprübaşı Caddesi'nin on bir numaralı yerinde Selim Kanbulut'un lokantası vardı⁴¹. Caddenin on ikinci numarasında, köprü'nün üstünde Güzelış Basımevi yer alıyordu⁴². Güzelış Matbaası'nın bitişiğinde, aynı zamanda Porsuk Otel'i'nin de altında Şekersoy pasta ve bisküvi dükkânı yer almaktaydı⁴³. Aynı yerde İsmail Tezver'e ait Milli Piyango gişesi vardı⁴⁴. Porsuk Otel'i'nin civarında Sizin Sinema ve Doktor Hikmet Kara'nın muayenehanesi de yer almaktaydı⁴⁵. Caddenin on beşinci numarasında Emin Aykat'ın kırtasiye dükkânı vardı⁴⁶. Köprübaşı Caddesi'nin on sekiz numarasında Mehmet Ali Sarar'a ait tuhafiye ve hırdavat dükkânı yer alıyordu⁴⁷. Hemen yanında yirmi numaralı hanede de Mehmet Uzcan'ın tuhafiye ve hırdavat dükkânı vardı⁴⁸. Bu iki tuhafiye dükkânının civarında da Kadir Candemir'in işlettiği Erkekler Hamamı bulunuyordu⁴⁹. Yirmi yedi numarada Bekir Tekin'in sebze ve tütün satan yeri⁵⁰, otuz üçüncü numarada da Nuri Köseoğlu'nun elbise ve tuhafiye dükkânı yer alıyordu⁵¹. Köprübaşı'nda Demirtaş Caddesi'nin elli altı numarasında hırdavat, boya, zücaciye ve soba işleriyle uğraşan

³⁷ *Kocatepe Gazetesi*, "İzmir Pazarı", 15 Mart 1939, S. 70, s. 4; *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 30 Haziran 1944, S. 742, s. 2.

³⁸ *Kocatepe Gazetesi*, "Makine Motor Radyo", 7 Ekim 1943, S. 535, s. 2.

³⁹ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 16 Şubat 1943, S. 434, s. 4.

⁴⁰ *Türk'e Doğru Dergisi*, "İsa Heperden ve İbrahim Erden", Mart 1945, S. 1, s. 19; *Türk'e Doğru Dergisi*, "İsa Heperden ve İbrahim Erden", Nisan 1945, S. 2, s. 19.

⁴¹ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 27 Temmuz 1944, S. 755, s. 3.

⁴² *Porsuk Gazetesi*, "Güzelış Basımevi" 28 Aralık 1945, S. 1, s. 2.

⁴³ *Porsuk Gazetesi*, "Şekersoy" 29 Aralık 1945, S. 2, s. 2.

⁴⁴ *Kocatepe Gazetesi*, "Milli Piyango Gişesi", 3 Ocak 1939, S. 151, s. 3.

⁴⁵ *Yeni Gazete*, "Doktor", 16 Mart 1940, S. 99, s. 2.

⁴⁶ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 11 Ağustos 1944, S. 760, s. 3.

⁴⁷ *Yeni Gazete*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 18 Nisan 1940, S. 132, s. 2.

⁴⁸ *Yeni Gazete*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 18 Nisan 1940, S. 132, s. 2.

⁴⁹ *Kocatepe Gazetesi*, "Ticaret ve Sanayi Odasından", 21 Ocak 1939, S. 56, s. 3.

⁵⁰ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 30 Ağustos 1942, S. 386, s. 4.

⁵¹ *Yeni Gazete*, "Ticaret ve Sanayi Odasından", 7 Haziran 1939, S. 55, s. 2.

Mehmet Erdemir'in ticarethanesi vardı⁵². Caddenin altmış altıncı hanesinde de Abdurrahman Eral'ın saatçi dükkânı bulunuyordu⁵³. Köprübaşı Caddesi Boğu Sokak numara yirmide İsmail Hakkı Salkın'ın tuhafiyeye dükkânı yer alıyordu⁵⁴. Aynı sokakta Arif Çoner'e ait elektrik ve hırdavat dükkânı da vardı⁵⁵.

Bunların yanında Köprübaşı'nda olan ve yerel basında cadde numarası belirtilmemiş birçok işletme de vardı. 1940 yılında Ali Haydar'a ait bir şeker imalathanesi bulunuyordu. Yerel basındaki habere göre şehirde Porsuk nehrinin taşması sonucu bir sel felaketi yaşanmış ve bu imalathane de selden zarar görmüştü⁵⁶. Şeker imalathanesinden başka yerel basında adı sıklıkla geçen Ömer Lütfi Eczanesi de Köprübaşı'nda idi⁵⁷. Mecit ve Nuri Şemşik'in kahve dükkânı⁵⁸, İsmail Yetişen'in Merkez Kırathanesi⁵⁹, Süleyman ve Sadık Tısıq'ın manav dükkânı⁶⁰ da Köprübaşı'nda bulunuyordu. Bir hırsızlık vakasıyla yerel basında adı geçen mağdur İsmail Uslu'ya ait kırtasiye mağazası da Köprübaşı Caddesi'nde yer almaktaydı⁶¹. Mazhar Özbil'e ait piyango salonu⁶², Abdullah Yükselay'a ait kasap dükkânı⁶³, Ali Seyfi Barutçu'ya ait Porsuk Kırathanesi⁶⁴ ve Muharrem Gösteren'e ait bir sinema da Köprübaşı'nda idi⁶⁵. Köprübaşı'nda bulunan Bozan Oteli'nde de bazı ticarethaneler yer alıyordu. Bunlardan birisi, otelin alt kısmında Cam ve Teneke işiyle uğraşan Mehmet Emin Ünüver'in dükkânıydı⁶⁶. Diğerleri de otelin içerisinde sadece tüccar olarak anılan ve ne iş yaptığı yerel basında belirtilmeyen Saffet Aydan'ın bir işletmesiydi⁶⁷. Yine Köprübaşı'nda olduğu bilinen ama hangi sırada yer aldığı belirtilmemiş ticarethanelerden birisi de Hasan Alanya'ya ait "Binbir Çeşit

⁵² *Türk'e Doğru Dergisi*, "Mehmet Erdemir", Mart 1945, S. 1, s. 20; *Türk'e Doğru Dergisi*, "Mehmet Erdemir", Nisan 1945, S. 2, s. 20.

⁵³ *Yeni Gazete*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından" 20 Temmuz 1940, S. 226, s. 2.

⁵⁴ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 27 Temmuz 1944, S. 755, s. 3.

⁵⁵ *Porsuk Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından" 29 Aralık 1945, S. 2, s. 2.

⁵⁶ *Yeni Gazete*, "Çöken İmalathane", 11 Mart 1940, S. 94, s. 1.

⁵⁷ *Yeni Gazete*, "Pazar Günü Nöbetçi Eczane", 22 Nisan 1939, S. 42, s. 2.

⁵⁸ *Yeni Gazete*, "Ticaret ve Sanayi Odasından", 8 Temmuz 1939, S. 64, s. 2.

⁵⁹ *Yeni Gazete*, "Ticaret ve Sanayi Odasından", 7 Haziran 1939, S. 55, s. 2.

⁶⁰ *Yeni Gazete*, "Ticaret ve Sanayi Odasından", 22 Nisan 1939, S. 42, s. 2.

⁶¹ *Yeni Gazete*, "Mağazayı mı Soyduklar" 9 Mayıs 1940, S. 153, s. 2.

⁶² *Yeni Gazete*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından" 20 Temmuz 1940, S. 226, s. 2.

⁶³ *Yeni Gazete*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından" 20 Temmuz 1940, S. 226, s. 2.

⁶⁴ *Yeni Gazete*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından" 20 Temmuz 1940, S. 226, s. 2.

⁶⁵ *Yeni Gazete*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından" 20 Temmuz 1940, S. 226, s. 2.

⁶⁶ *Yeni Gazete*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından" 20 Temmuz 1940, S. 226, s. 2.

⁶⁷ *Yeni Gazete*, "Ticaret ve Sanayi Odasından", 17 Haziran 1939, S. 58, s. 2.

Mağaza” dükkânı idi⁶⁸. Eskişehir’in yerel basımında sürekli reklam veren İmren Lokantası da Köprübaşı Caddesi’nde bulunuyordu⁶⁹. Köprübaşı’nda Faruk Şükrü Yersel’e⁷⁰ ait Sakarya Matbaası⁷¹ vardı. Caddenin köprü üstünde kalan kısmında Hikmet İnceler’in terzi dükkânı yer alıyordu. Bu dükkân 1944 yılında tuhafiyeye ve kürk işlerine yönelmişti⁷². Park Otel de Köprübaşı’nda, Halkevi binasının⁷³ karşısında idi⁷⁴.

2.4. Sivrihisar Caddesi

Sivrihisar Caddesi’nin Köprübaşı kısmında, bir numaralı hanede İsmail Yetim’in kasap dükkânı mevcuttu⁷⁵. Cadede, Halkevi binasının altında “Ses Işık Kitap Gazete Mecmua” ticarethanesi bulunuyordu⁷⁶. Halkevi’nin karşısında ise on bir numaralı hanede Yakup Sütgöloğulları’na ait “Halk Kasabı” vardı⁷⁷. Bu kasap dükkânının yerel basında sıkça reklam verdiği görülmektedir. Bundan sonra sırasıyla on dört numarada müteahhit Rıza Alsan’ın yeri⁷⁸, otuz altı numarada Kadir Yelkovan ve Ahmet Tüfek’e ait hırdavat ve inşaat dükkânı⁷⁹, kırk dört numarada otomobil ve radyo ticareti yapan bir dükkân⁸⁰, altmış iki numarada Mustafa Necati Dural’ın Adana Pazarı⁸¹ isminde ticarethanesi⁸², Yüceler Sokak bitişiğinde ayakkabıcı dükkânı⁸³, yetmiş altı numarada Halim Gürgenci’nin kereste dükkânı⁸⁴, yüz yedi

⁶⁸ *Kocatepe Gazetesi*, “Ticaret ve Sanayi Odasından”, 21 Mart 1939, S. 71, s. 4.

⁶⁹ *Kocatepe Gazetesi*, “İmren Lokantası”, 16 Ağustos 1939, S. 114, s. 4.

⁷⁰ Aynı zamanda Kocatepe Gazetesi’nin de sahibi.

⁷¹ *Kocatepe Gazetesi*, “Ticaret ve Sanayi Odasından”, 16 Ağustos 1939, S. 115, s. 4.

⁷² *Kocatepe Gazetesi*, “Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından”, 23 Ağustos 1944, S. 765, s. 3.

⁷³ Bugünkü İş Bankası’nın yanı.

⁷⁴ *Yeni Gazete*, “Park Otel”, 12 Mart 1940, S. 95, s. 2; *Yeni Gazete*, “Park Otel”, 13 Mart 1940, S. 96, s. 2; *Yeni Gazete*, “Park Otel”, 14 Mart 1940, S. 97, s. 2.

⁷⁵ *Kocatepe Gazetesi*, “Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından”, 11 Ağustos 1944, S. 760, s. 3.

⁷⁶ *Yeni Gazete*, “Ses Işık”, 17 Şubat 1940, S. 90, s. 4.

⁷⁷ *Bozkır Dergisi*, “Dikkat Halk Kasabı”, 5 Haziran 1944, S. 1, s. 19; *Bozkır Dergisi*, “Halk Kasabı”, 20 Haziran 1944, S. 2, s. 19; *Bozkır Dergisi*, “Halk Kasabı”, 20 Temmuz 1944, S. 3, s. 18; *Kocatepe Gazetesi*, “Köprübaşı Halk Kasabı”, 21 Ocak 1939, S. 56, s. 4; *Kocatepe Gazetesi*, “Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından”, 27 Temmuz 1944, S. 755, s. 3; *Kocatepe Gazetesi*, “Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından”, 11 Ağustos 1944, S. 760, s. 3.

⁷⁸ *Yeni Gazete*, “Ticaret ve Sanayi Odasından”, 16 Ağustos 1939, S. 75, s. 2.

⁷⁹ *Yeni Gazete*, “Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından” 23 Haziran 1940, S. 199, s. 2.

⁸⁰ *Kocatepe Gazetesi*, “Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından”, 16 Şubat 1943, S. 434, s. 3.

⁸¹ Burası hem bakkal hem züccaciye hem de hırdavat dükkânı olarak geçmektedir.

⁸² *Türk’e Doğru Dergisi*, “Adana Pazarı”, Mart 1945, S. 1, s. 20; *Türk’e Doğru Dergisi*, “Adana Pazarı”, Nisan 1945, S. 2, s. 20.

⁸³ *Yeni Gazete*, “Bir çocuk otomobil altında can verdi”, 6 Nisan 1940, S. 120, s. 1.

⁸⁴ *Kocatepe Gazetesi*, “Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından”, 11 Ağustos 1944, S. 760, s. 3.

numarada Mehmet Köroğlu'nun ticarethanesi⁸⁵, yüz on altı numarada Afyonlu Mehmet Şapçı'nın demir, kereste ve araba ticaretini yaptığı işletme⁸⁶, yüz yirmi numarada Yusuf Aykut'un araba, demir ve kereste dükkânı⁸⁷ bulunmaktaydı. Caddenin doğusuna gittikçe ticarethaneler de devam ediyordu.

Sivrihisar Caddesi'nin yüz otuz yedinci hanesinde Hüseyin Hoşkasap'ın kasap dükkânı⁸⁸, yüz elli dokuz numarada Mustafa Ketenci'nin çivi imal yeri⁸⁹, yüz altmış altı numarada Mehmet Bayraktar'ın sahibi olduğu nakliyat dükkânı⁹⁰, yüz yetmiş bir ve yüz yetmiş yedi numarada Şevki Uğurluel'in "Metin Kundura-Dikimevi" işletmesi⁹¹, yüz doksan sekiz numarada Rahman Malalalı'nın bakkal dükkânı⁹², iki yüz otuz bir numarada Aziz Hoşcan'ın bakkal dükkânı⁹³, iki yüz otuz altı numarada Recep Şeber'in bakkal dükkânı⁹⁴, iki yüz altmış üç numarada İlyas Saraç'ın lokantası (ki sonrasında dokumacılık ile uğraşacak)⁹⁵, iki yüz yetmiş üç numarada Mehmet Taşkiran'ın "Cumhuriyet Kiraathanesi"⁹⁶ bulunuyordu.

Yerel basında Sivrihisar Caddesi'nde olan ama hangi numarada olduğu belirtilmemiş ticarethaneler de vardı. Hüseyin Avni Gökay'ın tütün dükkânı⁹⁷, Hamdi Erman'ın⁹⁸ ve Sadık Doğan'ın⁹⁹ otomobil gereçleri satış yeri, demir ve hırdavat işiyle meşgul Mehmet Yelkovan'ın ticarethanesi¹⁰⁰, Ahmet ve Abdi Soyoğul'un Oteli¹⁰¹, Afyonlu Haydar Sarı Ali'nin Ferah Oteli¹⁰², Mehmet Kayılı'nın hanı¹⁰³, H. Abdullah'ın lokantası¹⁰⁴, Mehmet Feyzi'ye ait yumurtacı dükkânı¹⁰⁵

⁸⁵ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 17 Nisan 1943, S. 451, s. 1.

⁸⁶ *Türk'e Doğru Dergisi*, "Afyonlu Mehmet Şapçı", Haziran 1945, S. 4, s. 20.

⁸⁷ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 30 Ağustos 1942, S. 386, s. 4.

⁸⁸ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 12 Eylül 1942, S. 390, s. 2.

⁸⁹ *Bozkır Dergisi*, "Mustafa Ketenci", 20 Temmuz 1944, S. 3, s. 18.

⁹⁰ *Yeni Gazete*, "Ticaret ve Sanayi Odasından", 20 Mart 1940, S. 103, s. 2.

⁹¹ *Bozkır Dergisi*, "Metin Kundura Dikimevi", 15 Eylül 1944, S. 4, s. 19; *Bozkır Dergisi*, "Metin Kundura Dikimevi", 1 Ekim 1944, S. 5, s. 17; *Bozkır Dergisi*, "Metin Kundura Dikimevi", 29 Ekim 1944, S. 6, s. 17; *Bozkır Dergisi*, "Eskişehir Halkına", 5 Haziran 1944, S. 1, s. 19; *Bozkır Dergisi*, "Eskişehir Halkına", 20 Haziran 1944, S. 2, s. 20.

⁹² *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 10 Temmuz 1944, S. 746, s. 2.

⁹³ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 7 Temmuz 1944, S. 745, s. 2.

⁹⁴ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 30 Ağustos 1942, S. 386, s. 4.

⁹⁵ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 1 Aralık 1944, S. 806, s. 2.

⁹⁶ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 30 Ağustos 1942, S. 386, s. 4.

⁹⁷ *Yeni Gazete*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 18 Nisan 1940, S. 132, s. 2.

⁹⁸ *Yeni Gazete*, "Ticaret ve Sanayi Odasından", 16 Ağustos 1939, S. 75, s. 2.

⁹⁹ *Yeni Gazete*, "Ticaret ve Sanayi Odasından", 29 Nisan 1939, S. 44, s. 2.

¹⁰⁰ *Yeni Gazete*, "Ticaret ve Sanayi Odasından", 13 Mayıs 1939, S. 48, s. 2.

¹⁰¹ *Yeni Gazete*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından" 28 Temmuz 1940, S. 234, s. 2.

¹⁰² *Kocatepe Gazetesi*, "Ferah", 17 Şubat 1939, S. 62, s. 4.

¹⁰³ *Kocatepe Gazetesi*, "Ticaret ve Sanayi Odasından", 21 Şubat 1939, S. 63, s. 4.

¹⁰⁴ *Kocatepe Gazetesi*, "Ticaret ve Sanayi Odasından", 21 Şubat 1939, S. 63, s. 4.

¹⁰⁵ *Kocatepe Gazetesi*, "Ticaret ve Sanayi Odasından", 21 Şubat 1939, S. 63, s. 4.

bulunmaktaydı. Bunlardan başka hem yeri hem de dükkân sahibinin belirtilmediği bir kiremitçi¹⁰⁶, kıraathane¹⁰⁷ ve bir de hırdavatçı¹⁰⁸ vardı.

2.5. Hamamyolu Caddesi

Hamamyolu Caddesi Çarşı Camii karşısında on dört numaralı hanede Hasan Alanyalı'ya ait mağaza bulunuyordu¹⁰⁹. Çarşı Camii civarında ayrıca Ali Ulvi Özer'in tuhafiyeye dükkânı¹¹⁰ ve Çarşı Camii Caddesi'nde Sadık Uygun'un manifaturacı dükkânı bulunuyordu¹¹¹. Hamamyolu Caddesi'nin elli iki numarasında Ömer ve Mehmet Basmacı'nın manifaturacı dükkânı vardı¹¹². Altmış iki numaralı yerde İbrahim Zeytun'un bakkalı¹¹³, yetmiş numarada da Mehmet Durukan'ın Alçık Hamamı vardı¹¹⁴. Bunlardan başka caddede Mehmet Doğuş'un terzi dükkânı¹¹⁵, Ali Galip Yarar'ın tuhafiyeye dükkânı¹¹⁶ ve bir adet de sahibi belirtilmemiş gazozcu¹¹⁷ yer alıyordu.

2.6. Şehir Merkezindeki Çarşılar

Eskişehir'de o yıllarda çarşı ya da pazar caddesi ve çarşı adı verilen büyük işletmeler sayı olarak oldukça fazla idi. Bunlardan bir tanesi Demirciler Çarşısı yahut Demirciler Caddesi idi. Bu çarşının doksan beşinci numarasında ayakkabıcı Akdem Özenli'nin dükkânı bulunuyordu¹¹⁸. Yüz üç numarada sahibinin Mustafa Yılmaz olduğu başka bir ayakkabıcı dükkânı daha vardı¹¹⁹. Yüz on iki numaralı yerde Ahmet Korun'un bakır ticarethanesi¹²⁰, yüz yirmi iki numarada Rahime Çingil'in ayakkabı

¹⁰⁶ *Yeni Gazete*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından" 20 Temmuz 1940, S. 226, s. 2.

¹⁰⁷ *Yeni Gazete*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından" 20 Temmuz 1940, S. 226, s. 2.

¹⁰⁸ *Kocatepe Gazetesi*, "Satılık Mağaza", 24 Mart 1943, S. 444, s. 2.

¹⁰⁹ *Yeni Gazete*, "Ticaret ve Sanayi Odasından", 27 Ocak 1940, S. 87, s. 1.

¹¹⁰ *Yeni Gazete*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından" 20 Temmuz 1940, S. 226, s. 2.

¹¹¹ *Yeni Gazete*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 18 Nisan 1940, S. 132, s. 2.

¹¹² *Yeni Gazete*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından" 23 Haziran 1940, S. 199, s. 2; *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 30 Mart 1943, S. 446, s. 2.

¹¹³ *Yeni Gazete*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından" 20 Temmuz 1940, S. 226, s. 2.

¹¹⁴ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 30 Ağustos 1942, S. 386, s. 4.

¹¹⁵ *Yeni Gazete*, "Ticaret ve Sanayi Odasından", 6 Mayıs 1939, S. 46, s. 2.

¹¹⁶ *Yeni Gazete*, "Ticaret ve Sanayi Odasından", 13 Mayıs 1939, S. 48, s. 2.

¹¹⁷ *Yeni Gazete*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından" 22 Haziran 1940, S. 198, s. 2.

¹¹⁸ *Yeni Gazete*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından" 20 Temmuz 1940, S. 226, s. 2.

¹¹⁹ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 23 Ağustos 1944, S. 765, s. 3.

¹²⁰ *Yeni Gazete*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından" 27 Haziran 1940, S. 203, s. 2.

dükkânı¹²¹, yüz kırk ikide de İbrahim Bayram'ın kalay dükkânı bulunmaktaydı¹²². Demirciler Caddesi'nde tam olarak yeri belirtilmemiş, ancak yerel basında adı geçmiş bazı ticarethaneler de bulunuyordu. Rahmi Eğilmez'in ayakkabı dükkânı¹²³, Hamdi ve Ali Gürcanlı'nın "Yeni Dünya Kavaf" işletmesi¹²⁴, Abdülaziz Sandıkçı'nın bakır ticarethanesi¹²⁵, Ahmet Şülener'in semer dükkânı¹²⁶ ve bir de Singer Dikiş Mağazası¹²⁷ vardı.

Demirciler Caddesi'nden başka Eskişehir'de bulunan çarşılarından birisi de Tahıl Caddesi¹²⁸ idi. Tahıl Caddesi'nin dokuz numaralı hanesinde İsmail Türkkân'ın helvacı ve peynirci dükkânı yer alıyordu¹²⁹. On üç numarada Hasan Tahsin Ekmekçioğlu'nun çimento ve kömür işletmesi bulunmaktaydı¹³⁰. Caddenin on dokuz numaralı hanesinde ise Enver Erşan'a ait kasap dükkânı¹³¹, yirmi numaralı hanesinde de Çakır Erden'in bakkalı yer alıyordu¹³². Otuz numarada İsmail Köklü'nün ticarethanesi bulunuyordu¹³³. Caddenin otuz sekiz numarasında da Hüsnü Fırat'ın bakkal dükkânı vardı¹³⁴. Kırk numarada da Aziz Zeytinoğlu'nun lületaşı dükkânı yer almaktaydı¹³⁵. Tahıl Caddesi'nin Bekçür Sokağı'nda yirmi altı numaralı hanede Halil Yasin'in tahıl ticarethanesi vardı¹³⁶. Tahıl Caddesi'nde yeri tam olarak belirtilmemiş, ancak yerel basında adı geçmiş ticarethaneler de mevcuttu. Zeytinoğlu Hanı¹³⁷, İbrahim Katırcıoğlu'nun buğday dükkânı¹³⁸, Mehmet Yazıcı ve Rüştü Yazıcı'nın

¹²¹ *Yeni Gazete*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından" 20 Temmuz 1940, S. 226, s. 2.

¹²² *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 30 Ağustos 1942, S. 386, s. 4.

¹²³ *Yeni Gazete*, "Ticaret ve Sanayi Odasından", 31 Mayıs 1939, S. 53, s. 2.

¹²⁴ *Yeni Gazete*, "Ticaret ve Sanayi Odasından", 24 Şubat 1940, S. 91, s. 5; *Yeni Gazete*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 2 Mart 1940, S. 92, s. 3.

¹²⁵ *Yeni Gazete*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından" 20 Temmuz 1940, S. 226, s. 2.

¹²⁶ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 27 Temmuz 1944, S. 755, s. 3.

¹²⁷ *Yeni Gazete*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından" 20 Temmuz 1940, S. 226, s. 1; *Kocatepe Gazetesi*, "Ticaret ve Sanayi Odasından", 21 Şubat 1939, S. 63, s. 4.

¹²⁸ Tahıl Caddesi bazen Tahıl Caddesi, bazen Tahıl Pazarı bazen de Zahir Pazarı olarak geçmekte ve günümüzde tam olarak Reşadiye Camisi ile Vilayet binası arasına tekabül etmektedir.

¹²⁹ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 30 Ağustos 1942, S. 386, s. 4.

¹³⁰ *Yeni Gazete*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 18 Nisan 1940, S. 132, s. 2.

¹³¹ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 30 Ağustos 1942, S. 386, s. 4.

¹³² *Yeni Gazete*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 19 Nisan 1940, S. 133, s. 2.

¹³³ *Yeni Gazete*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından" 8 Eylül 1940, S. 276, s. 2.

¹³⁴ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 10 Nisan 1943, S. 449, s. 2.

¹³⁵ *Türk'e Doğru Dergisi*, "Aziz Zeytinoğlu", Mart 1945, S. 1, s. 20; *Türk'e Doğru Dergisi*, "Aziz Zeytinoğlu", Nisan 1945, S. 2, s. 20.

¹³⁶ *Porsuk Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından" 29 Aralık 1945, S. 2, s. 2.

¹³⁷ *Yeni Gazete*, "Ticaret ve Sanayi Odasından", 22 Nisan 1939, S. 42, s. 2.

¹³⁸ *Yeni Gazete*, "Ticaret ve Sanayi Odasından", 23 Ağustos 1939, S. 77, s. 2.

hırdavatçısı¹³⁹, Kadir Özduvar'ın un dükkânı¹⁴⁰ bu ticarethanelerdendi. Yerel basında sıklıkla reklamının yapıldığı Zeki Aral'a ait Dimnit Şarapları'nın imal yeri de bu caddede idi¹⁴¹. Bunlardan başka Hakkı Oğuz'un tahıl ve hububat dükkânı¹⁴², Mehmet Pektöre ve Kamil Kurşungöz'ün hırdavat dükkânı¹⁴³, İbrahim Mısırlıoğlu'nun tahıl ticarethanesi¹⁴⁴ ve bir de çuval tüccarı¹⁴⁵ yer almaktaydı.

Bunlardan başka adı sıklıkla geçen Manifaturacılar Caddesi de kent merkezindeydi. Taşbaşı yakınlarında bulunan Manifaturacılar Caddesi'nin sekiz numarasında Nuri Civan'ın sahibi olduğu bakır dükkânı bulunuyordu¹⁴⁶. Aynı caddenin yirmi iki numarasında Kerim Gökay ve Nurettin Gökay'ın manifatura dükkânı yer alıyordu¹⁴⁷. Otuz beşinci numarada Ahmet Duran'ın saat dükkânı vardı. Ancak Mayıs 1940 itibariyle saatçiliği bırakmıştı¹⁴⁸. Altmışaltı numarada da tuhafiyeci bulunuyordu¹⁴⁹. Bunlardan başka Manifaturacılar Caddesi'nde olup da yerel basında tam yeri belirtilmemiş bazı dükkânlar da vardı. Ahmet Sefili'nin helva dükkânı¹⁵⁰, İbrahim Ener'in tuhafiyecisi¹⁵¹ ve bir de Ethem Yürüten'in saat dükkânı¹⁵² bu caddede yer alıyordu. Manifaturacılar Caddesi'nin bir kolu olan Arpat Sokak da Eskişehir'in ticari faaliyetlerinin yoğun olduğu bir yerdi. Bu sokağın on iki numarasında Zeki Erşen'in elbise dükkânı¹⁵³, altmış birinci numarada Abdurrahman Şeref Alanyalı'nın kırtasiye ve tuhafiyecilik dükkânı¹⁵⁴, altmış üç numaralı yerde de

¹³⁹ *Yeni Gazete*, “Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından” 13 Haziran 1940, S. 189, s. 2.

¹⁴⁰ *Yeni Gazete*, “Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından” 20 Temmuz 1940, S. 226, s. 2.

¹⁴¹ *Porsuk Gazetesi*, “Isparta ve Dimnit Şarapları” 28 Aralık 1945, S. 1, s. 2; *Porsuk Gazetesi*, “Isparta ve Dimnit Şarapları” 29 Aralık 1945, S. 2, s. 2; *Porsuk Gazetesi*, “Isparta ve Dimnit Şarapları” 31 Aralık 1945, S. 3, s. 2; *Bozkır Dergisi*, “Dimnit”, 5 Haziran 1944, S. 1, s. 19; *Bozkır Dergisi*, “Dimnit”, 20 Haziran 1944, S. 2, s. 20; *Bozkır Dergisi*, “Dimnit”, 20 Temmuz 1944, S. 3, s. 18.

¹⁴² *Türk'e Doğru Dergisi*, “Hakkı Oğuz Mart 1945, S. 1, s. 20; *Türk'e Doğru Dergisi*, “Hakkı Oğuz”, Nisan 1945, S. 2, s. 20.

¹⁴³ *Kocatepe Gazetesi*, “Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından”, 20 Aralık 1939, S. 149, s. 2.

¹⁴⁴ *Kocatepe Gazetesi*, “Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından”, 10 Nisan 1943, S. 449, s. 2.

¹⁴⁵ *Kocatepe Gazetesi*, “Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından”, 10 Nisan 1943, S. 449, s. 2.

¹⁴⁶ *Kocatepe Gazetesi*, “Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından”, 30 Ağustos 1942, S. 386, s. 4.

¹⁴⁷ *Kocatepe Gazetesi*, “Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından”, 13 Mart 1943, S. 441, s. 2.

¹⁴⁸ *Yeni Gazete*, “Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından” 28 Mayıs 1940, S. 173, s. 2.

¹⁴⁹ *Yeni Gazete*, “Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından” 17 Temmuz 1940, S. 223, s. 2.

¹⁵⁰ *Yeni Gazete*, “Ticaret ve Sanayi Odasından”, 29 Nisan 1939, S. 44, s. 2.

¹⁵¹ *Yeni Gazete*, “Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından”, 8 Temmuz 1939, S. 64, s. 2.

¹⁵² *Yeni Gazete*, “Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından” 20 Temmuz 1940, S. 226, s. 2.

¹⁵³ *Kocatepe Gazetesi*, “Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından”, 30 Haziran 1944, S. 742, s. 2.

¹⁵⁴ *Türk'e Doğru Dergisi*, “Abdurrahman Şeref Alanyalı”, Mart 1945, S. 1, s. 19; *Türk'e Doğru Dergisi*, “Abdurrahman Şeref Alanyalı”, Nisan 1945, S. 2, s. 19.

1940'ta Ali İyidirli'nin deri dükkânı¹⁵⁵, 1945'te de Cemil İyidirli'nin kavaf işletmesi bulunuyordu¹⁵⁶.

Eskişehir'de bulunan çarşılarından biri olan Mısır Çarşısı da ticari açıdan oldukça faal idi. Mısır Çarşısı ağırlıklı olarak manifaturacılarından oluşuyordu¹⁵⁷. Abdurrahman Töre'ye ait manifatura dükkânı¹⁵⁸, Faik Aşıcı'ya ait manifaturacı¹⁵⁹, Recep Kanışkan ve Zeynel Karagöz'e ait manifatura dükkânı¹⁶⁰, Hasan Rıza ve Ali Rıza'ya ait manifaturacı¹⁶¹, Ali Rıza Heper'in manifatura dükkânı¹⁶² ve Hasan Tahsin'in manifatura dükkânı¹⁶³ bu çarşıda idi. Bunların yanında Mısır Çarşısı civarında Kırmızı Sokak'ta da Selim Durmaz'ın manifatura dükkânı yer alıyordu¹⁶⁴.

Eskişehir ticari hayatının en önemli bölgelerinden birisi olan Taşbaşı'nda Mazhar Doğan'ın bakkal dükkânı¹⁶⁵, İsmail Karamanlı'nın lastik tamir yeri¹⁶⁶, Rüştü Yazıcı ve Hüsnü Fırat'ın Tali Kolektif Şirketi¹⁶⁷, Hamdi Aytaç ve Mehmet Nur Erdemir'in pirinç dükkânı¹⁶⁸, Hüsnü Fırat ve Rüştü Yazıcı'nın hırdavat ticarethanesi¹⁶⁹, Zeki Meriçli'nin bakkalı¹⁷⁰ yer alıyordu.

Eskişehir çarşılarının merkezinde İnci Sokak ve Kuyumcular Çarşısı adı verilen bir çarşı yer almaktaydı. Burası da kalabalık cazibe merkezlerinden birisiydi. Kuyumcular Çarşısı'nın on sekizinci numarasında Ömer Fevzi Özten'in kuyumcu dükkânı¹⁷¹, otuz numarada Yakup Ayzeren'in saatçi ve kuyumcu dükkânı¹⁷², kırk

¹⁵⁵ *Yeni Gazete*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından" 25 Mayıs 1940, S. 170, s. 2.

¹⁵⁶ *Türk'e Doğru Dergisi*, "Cemil İyidirli", Mart 1945, S. 1, s. 19; *Türk'e Doğru Dergisi*, "Cemil İyidirli", Nisan 1945, S. 2, s. 19.

¹⁵⁷ *Yeni Gazete*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından" 22 Haziran 1940, S. 198, s. 2; *Yeni Gazete*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından" 22 Haziran 1940, S. 198, s. 2.

¹⁵⁸ *Yeni Gazete*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından" 20 Temmuz 1940, S. 226, s. 2.

¹⁵⁹ *Yeni Gazete*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından" 6 Eylül 1940, S. 274, s. 2.

¹⁶⁰ *Kocatepe Gazetesi*, "Ticaret ve Sanayi Odasından", 17 Şubat 1939, S. 62, s. 3.

¹⁶¹ *Kocatepe Gazetesi*, "Ticaret ve Sanayi Odasından", 17 Şubat 1939, S. 62, s. 3.

¹⁶² *Kocatepe Gazetesi*, "Ticaret ve Sanayi Odasından", 21 Şubat 1939, S. 63, s. 4.

¹⁶³ *Yeni Gazete*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından" 22 Mayıs 1940, S. 166, s. 2.

¹⁶⁴ *Porsuk Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından" 29 Aralık 1945, S. 2, s. 2; *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 17 Nisan 1943, S. 451, s. 1.

¹⁶⁵ *Yeni Gazete*, "Ticaret ve Sanayi Odasından", 24 Mayıs 1939, S. 51, s. 2.

¹⁶⁶ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 23 Ağustos 1944, S. 765, s. 3.

¹⁶⁷ *Yeni Gazete*, "Ticaret ve Sanayi Odasından", 6 Ocak 1940, S. 84, s. 2.

¹⁶⁸ *Yeni Gazete*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından" 23 Haziran 1940, S. 199, s. 2.

¹⁶⁹ *Kocatepe Gazetesi*, "Ticaret ve Sanayi Odasından", 3 Ocak 1939, S. 151, s. 3.

¹⁷⁰ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 30 Ağustos 1942, S. 386, s. 4.

¹⁷¹ *Kocatepe Gazetesi*, "Kuyumcu", 7 Ekim 1943, S. 535, s. 2.

¹⁷² *Bozkır Dergisi*, "Lonjin", 20 Haziran 1944, S. 2, s. 19; *Türk'e Doğru Dergisi*, "Lonjin", Mayıs 1945, S. 3, s. 19; *Kocatepe Gazetesi*, "Lonjin Saatleri Geldi", 7 Ekim 1943, S. 535, s. 2.

ikide Mehmet Salih Örnekal'ın kuyumcusu¹⁷³, elli numarada da Zeynel Abidin Çatıç ile Bekir Çolpan'ın yorgan ticarethanesi bulunuyordu¹⁷⁴. Ayrıca bu çarşı civarında Bekçür Sokak'ta Refik İşibal'ın yün dükkânı da yer almaktaydı¹⁷⁵.

Kunduracılar Çarşısı da Eskişehir'in önemli ticari bölgelerindendi. Bu çarşıda doksan beş numarada Naci Özenli'nin ayakkabı dükkânı yer alıyordu¹⁷⁶. Bundan başka yerel basına yansıdığı kadarıyla bu çarşıda bir de “Güven Kundura Mağazası” da bulunuyordu¹⁷⁷.

Burada bahsedilen çarşıların tam ortasında kalan ancak Banka Caddesi olarak anılan faal bir ticaret merkezi de vardı. Banka Caddesi'nin iki numaralı hanesinde Osman Saltugun'un bakkalı yer alıyordu¹⁷⁸. Caddenin on yedinci sırasında Mehmet Gülyüz'ün elbise dükkânı¹⁷⁹, otuz iki numarada Arif Oğuz'un yerli mallar pazarı¹⁸⁰, pazarın hemen karşısında Hakkı Üçer'in manifatura dükkânı bulunmaktaydı¹⁸¹. Bunlardan başka tam yeri belli olmayıp Banka Caddesi'nde olan işletmeler de vardı. Hamit Ölçen'in manifatura dükkânı¹⁸², Abdullah ve Mustafa Dingç'in elbise dükkânı¹⁸³, Mehmet Emin Pak'ın sahibi olduğu manifatura ticarethanesi¹⁸⁴, bir de Ahmet Ertiş'in elbise dükkânı bu caddede yer alıyordu¹⁸⁵.

Eskişehir'in o yıllarda Tuz Pazarı olarak bilinen yeri, bugünkü Büyükşehir Belediye binasının arka tarafında kalan kısımdır. Yerel basın, Tuz Pazarı esnafı ile ilgili haberleri verirken çok az cadde numarası kullanmıştır. Sadece pazarın yüz altmış altıncı sırasında han ve kahve işleten Hasan Aksoy'un ticarethanesi (aynı zamanda eski pirinç hanı)¹⁸⁶ ile pazarın yüz yetmiş iki numarasında Reşat Çakır'ın kömür mağazası bulunuyordu¹⁸⁷. Tuz pazarındaki diğer esnaflar; keresteci Ahmet

¹⁷³ *Kocatepe Gazetesi*, “Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından”, 30 Ağustos 1942, S. 386, s. 4.

¹⁷⁴ *Kocatepe Gazetesi*, “Meşhur İstanbul Yorgancısı”, 1 Nisan 1944, S. 678, s. 2.

¹⁷⁵ *Kocatepe Gazetesi*, “Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından”, 12 Eylül 1942, S. 390, s. 2.

¹⁷⁶ *Kocatepe Gazetesi*, “Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından”, 2 Ağustos 1944, S. 756, s. 3.

¹⁷⁷ *Yeni Gazete*, “Müjde” 2 Mayıs 1940, S. 146, s. 2.

¹⁷⁸ *Kocatepe Gazetesi*, “Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından”, 30 Ağustos 1942, S. 386, s. 4.

¹⁷⁹ *Kocatepe Gazetesi*, “Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından”, 30 Haziran 1944, S. 742, s. 2.

¹⁸⁰ *Kocatepe Gazetesi*, “Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından”, 10 Nisan 1943, S. 449, s. 2.

¹⁸¹ *Yeni Gazete*, “Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından” 22 Mayıs 1940, S. 166, s. 2.

¹⁸² *Yeni Gazete*, “Ticaret ve Sanayi Odasından”, 13 Mayıs 1939, S. 48, s. 2.

¹⁸³ *Yeni Gazete*, “Ticaret ve Sanayi Odasından”, 24 Haziran 1939, S. 60, s. 2.

¹⁸⁴ *Yeni Gazete*, “Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından” 20 Temmuz 1940, S. 226, s. 2.

¹⁸⁵ *Kocatepe Gazetesi*, “Ticaret ve Sanayi Odasından”, 21 Şubat 1939, S. 63, s. 4.

¹⁸⁶ *Kocatepe Gazetesi*, “Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından”, 30 Ağustos 1942, S. 386, s. 4.

¹⁸⁷ *Kocatepe Gazetesi*, “Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından”, 10 Nisan 1943, S. 449, s. 2; *Yeni Gazete*, “Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından” 23 Ağustos 1940, S. 260, s. 2.

Malatyalı¹⁸⁸, doğramacı Rüstem Uzgören¹⁸⁹, kömürcü Mehmet Kolancı¹⁹⁰, bir de keresteci Arif Hasan ve Cemil Doğru idi¹⁹¹.

Daha çok sebze meyve alım satımının yapıldığı Meyvahoş'ta yedi numarada komisyoncu Mehmet Ali Köksal'ın ticarethanesi¹⁹², on üç numarada kabızimal Hayri Şenkart'ın yeri¹⁹³, yirmi numarada Nurettin Sarı'nın manavı¹⁹⁴ vardı. Ayrıca burada Ali Rıza Ünan'ın manav dükkânı¹⁹⁵, kareci olarak adlandırılan Mahmut Tarca'nın işletmesi¹⁹⁶ ve Ali Rıza Kararkol'un manav dükkânı¹⁹⁷ da yer almaktaydı.

Son olarak şehrin önemli ticaret merkezi olan Sıcaksular'da Hüseyin Öz'ün lokantası¹⁹⁸, Hilmi Çorapçı'nın çorapçı hanı¹⁹⁹, İnhisarlı Hanı, Alçık Kadınlar Hamamı²⁰⁰ ve bir adet de fotoğrafçı²⁰¹ yer alıyordu.

2.7. Diğer Caddeler

Eskişehir ticari hayatının yaşandığı ama yukarıda sayılan bölgeler kadar faal olmayan caddeler de yerel basında yer almıştı. Bunlar; Muttalip Caddesi, Savaş Caddesi, Tabakhane Caddesi, Reşadiye Caddesi, Bağlar Caddesi, İnönü Caddesi, Seyrek Caddesi, Taştekin Caddesi, Borsa Caddesi, Doktorlar Caddesi, İlbay Caddesi ve Hastane Caddesi idi.

Muttalip Caddesi otuz bir numarada yakıt işiyle meşgul Nazif Ata'nın ticarethanesi vardı²⁰². Kırkıncı hanede Ahmet Yoldaş'ın Deri dükkânı²⁰³, kırk beş numarada Veliyullah Aktüre'nin hanı ve kahvesi bulunuyordu²⁰⁴. Caddenin seksen birinci hanesinde Emin Akyıldız'ın demirci dükkânı²⁰⁵, doksan üçte İbrahim Alver'in

¹⁸⁸ *Yeni Gazete*, "Ticaret ve Sanayi Odasından", 6 Mayıs 1939, S. 46, s. 2.

¹⁸⁹ *Yeni Gazete*, "Ticaret ve Sanayi Odasından", 23 Ağustos 1939, S. 77, s. 2.

¹⁹⁰ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 2 Ağustos 1944, S. 756, s. 3.

¹⁹¹ *Yeni Gazete*, "Ticaret ve Sanayi Odasından", 16 Ağustos 1939, S. 75, s. 2.

¹⁹² *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 30 Ağustos 1942, S. 386, s. 4.

¹⁹³ *Yeni Gazete*, "Ticaret ve Sanayi Odasından", 29 Temmuz 1939, S. 70, s. 2.

¹⁹⁴ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 23 Ağustos 1944, S. 765, s. 3.

¹⁹⁵ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 23 Ağustos 1944, S. 765, s. 3.

¹⁹⁶ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 30 Ağustos 1942, S. 386, s. 4.

¹⁹⁷ *Yeni Gazete*, "Ticaret ve Sanayi Odasından", 16 Ağustos 1939, S. 75, s. 2.

¹⁹⁸ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 11 Ağustos 1944, S. 760, s. 3.

¹⁹⁹ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 12 Eylül 1942, S. 390, s. 2.

²⁰⁰ *Yeni Gazete*, "Eskişehir Vakıflar Müdürlüğünden", 2 Ağustos 1939, S. 71, s. 2.

²⁰¹ *Kocatepe Gazetesi*, "Ticaret ve Sanayi Odasından", 14 Mart 1939, S. 69, s. 4.

²⁰² *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 30 Haziran 1944, S. 742, s. 2.

²⁰³ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 10 Nisan 1943, S. 449, s. 2.

²⁰⁴ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 30 Ağustos 1942, S. 386, s. 4.

²⁰⁵ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 11 Ağustos 1944, S. 760, s. 3.

Müskirat dükkânı²⁰⁶, doksan dokuzda Süleyman Ergün'ün kahvesi²⁰⁷, yüz yirmi birde ise Cevdet Sanıyüksel'in bakkalı yer alıyordu²⁰⁸. Bunların dışında İlyas Özcan ve İbrahim Özcan'ın ekmek fırını da bu caddede idi²⁰⁹.

Savaş Caddesi'nin sekiz numarasında Yıldız Basımevi yer alıyordu²¹⁰. Basımevinin sırasında Atılğan Apartmanı'nda diş doktoru Nail Tuncay'ın özel muayenehanesi vardı²¹¹. On bir numarada Süleyman Saraydar ve Hasan Kahya'nın kereste dükkânı²¹², otuz numarada da Mustafa Konakçı'ya ait Şeker Hanı bulunuyordu²¹³. Yerel basına göre bu han, Savaş Caddesi'nde ve aynı zamanda İtfaiye binasının civarında idi. İtfaiye binasının karısında bir sebze halinin olduğu²¹⁴, yine aynı yerde Ali Kalvecioğlu'nun kereste dükkânının bulunduğu²¹⁵, yakınlarda da İsmail Dağitan'ın yün ticarethanesinin yer aldığı²¹⁶ yerel basında ifade edilmiştir. Bundan başka kırk altı numarada İsmail Dikbaş'ın bakkal dükkânı²¹⁷, kırk sekiz numarada da Bekir Dikbaş'ın mozaik ticarethanesi yer alıyordu²¹⁸. Tam olarak cadde sırası belirtilmeyen yerler de yerel basında geçmektedir. Doğan Oteli bu yıllarda Savaş Caddesi'nde idi²¹⁹. Faruk Şükrü Yersel'in kereste ve doğrama ticarethanesi de burada idi²²⁰.

Tabakhane Caddesi'nde ziraat aletlerinin imal ve tamirinin yapıldığı Kerim Atıl'a ait bir atölye bulunuyordu²²¹. Rıfat Demir'in tuhafiyeye ve hırdavat dükkânı,

²⁰⁶ *Kocatepe Gazetesi*, “Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından”, 11 Ağustos 1944, S. 760, s. 3.

²⁰⁷ *Kocatepe Gazetesi*, “Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından”, 30 Ağustos 1942, S. 386, s. 4.

²⁰⁸ *Kocatepe Gazetesi*, “Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından”, 30 Ağustos 1942, S. 386, s. 4.

²⁰⁹ *Yeni Gazete*, “Ticaret ve Sanayi Odasından”, 6 Mayıs 1939, S. 46, s. 2.

²¹⁰ *Porsuk Gazetesi*, “Yıldız Basımevi” 29 Aralık 1945, S. 2, s. 2; *Porsuk Gazetesi*, “Yıldız Basımevi” 31 Aralık 1945, S. 3, s. 2.

²¹¹ *Yeni Gazete*, “Diş Tabibi” 2 Mayıs 1940, S. 146, s. 2.

²¹² *Porsuk Gazetesi*, “Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından” 29 Aralık 1945, S. 2, s. 2.

²¹³ *Kocatepe Gazetesi*, “Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından”, 30 Ağustos 1942, S. 386, s. 4.

²¹⁴ *Yeni Gazete*, “Sebze Hali”, 5 Ağustos 1939, S. 72, s. 1.

²¹⁵ *Kocatepe Gazetesi*, “Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından”, 23 Ağustos 1944, S. 765, s. 3.

²¹⁶ *Kocatepe Gazetesi*, “Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından”, 17 Nisan 1943, S. 451, s. 1.

²¹⁷ *Kocatepe Gazetesi*, “Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından”, 17 Nisan 1943, S. 451, s. 1.

²¹⁸ *Kocatepe Gazetesi*, “Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından”, 30 Ağustos 1942, S. 386, s. 4.

²¹⁹ *Porsuk Gazetesi*, “Doğan Oteli” 28 Aralık 1945, S. 1, s. 2; *Porsuk Gazetesi*, “Doğan Oteli” 29 Aralık 1945, S. 2, s. 2; *Porsuk Gazetesi*, “Doğan Oteli” 31 Aralık 1945, S. 3, s. 2; *Türk'e Doğru Dergisi*, “Doğan oteli”, Mart 1945, S. 1, s. 20.

²²⁰ *Türk'e Doğru Dergisi*, “Faruk Şükrü Yersel”, Mart 1945, S. 1, s. 19; *Türk'e Doğru Dergisi*, “Faruk Şükrü Yersel”, Nisan 1945, S. 2, s. 19.

²²¹ *Yeşilyurt Dergisi*, “Değerli Çiftçi” 3 Mayıs 1944, S. 1, s. 8; *Yeşilyurt Dergisi*, “Kerim Atıl” 3 Haziran 1944, S. 2, s. 8; *Yeşilyurt Dergisi*, “Kerim Atıl” 10 Temmuz 1944, S. 3, s. 8.

Ahmet Demircioğlu'nun zirai ticarethanesi, Ömer Meşinci'nin debbağ yeri²²² ve Tevfik Kurtyılmaz'ın araba dükkânı²²³ bu caddede yer alıyordu.

Diğer caddelerden Reşadiye Caddesi'nde Mehmet Semiz'e ait yağ ticarethanesi bulunuyordu²²⁴. Bundan başka aynı caddenin Dinçer Sokağı'nda Cemil İğdirli'nin ayakkabı dükkânı vardı²²⁵. Bağlar Caddesi'nin elli sekizinci hanesinde Vehbi Beyazgül'ün berber dükkânı yer alıyordu²²⁶. Seksen altı numarada Durmuş Akaydın'ın kasap dükkânı vardı²²⁷. Bu caddeye bağlı Berdemir Sokak on yedi numarada dondurmacı bulunuyordu²²⁸. İnönü Caddesi'nin altıncı hanesinde İbrahim Dikmen'in terzisi bulunuyordu²²⁹. Seyrek Caddesi'nde otuz yedi numarada Salih Eşbulan'ın araba ve demir ticareti üzerine işletmesi yer alıyordu²³⁰. Bu caddede ayrıca Asım Baran'ın marangozhanesi de vardı²³¹. Taştekin Caddesi'nin otuz beş numarasında Cevdet Deku'nun tahıl ve bakliyat dükkânı²³², yüz yedi numarasında Celal Bayer'in aktarı²³³, Taştekin Caddesi'ne bağlı Tulan Sokak numara on ikide Ahmet Ekmekçioğlu'nun şeker dükkânı²³⁴ yer alıyordu. Borsa Caddesi'nde Cevdet Deku'nun tuğla ve kiremit dükkânı yer alıyordu²³⁵. Demirtaş Caddesi'nin yüz yirmi altıncı hanesinde Salih Göncü'nün kösele dükkânı vardı²³⁶. Aydemir Caddesi'nin on dört numarasında Al Yapar'ın odun ve kömür deposu bulunuyordu²³⁷. Savtekin Caddesi, aynı zamanda eski mezbaha olarak adlandırılan yer, Ömer Basmacı'nın plastik imalathanesi²³⁸ ve Hüseyin Özayan'ın araba imalathanesi²³⁹ yer alıyordu.

²²² *Yeni Gazete*, "Ticaret ve Sanayi Odasından", 16 Ağustos 1939, S. 75, s. 2.

²²³ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 30 Ağustos 1942, S. 386, s. 4.

²²⁴ *Yeni Gazete*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından" 20 Temmuz 1940, S. 226, s. 2.

²²⁵ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Umum Esnaf Cemiyeti Düzenlemesi", 8 Temmuz 1939, S. 103, s. 3.

²²⁶ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Umum Esnaf Cemiyeti Düzenlemesi", 8 Temmuz 1939, S. 103, s. 3.

²²⁷ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Umum Esnaf Cemiyeti Düzenlemesi", 8 Temmuz 1939, S. 103, s. 3.

²²⁸ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 23 Ağustos 1944, S. 765, s. 3.

²²⁹ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Umum Esnaf Cemiyeti Düzenlemesi", 8 Temmuz 1939, S. 103, s. 3.

²³⁰ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 11 Ağustos 1944, S. 760, s. 3.

²³¹ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 11 Ağustos 1944, S. 760, s. 3.

²³² *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 23 Ağustos 1944, S. 765, s. 3.

²³³ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 23 Ağustos 1944, S. 765, s. 3.

²³⁴ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 17 Nisan 1943, S. 451, s. 1.

²³⁵ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 23 Ağustos 1944, S. 765, s. 3.

²³⁶ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 23 Ağustos 1944, S. 765, s. 3.

²³⁷ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 23 Ağustos 1944, S. 765, s. 3.

²³⁸ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 23 Ağustos 1944, S. 765, s. 3.

²³⁹ *Yeni Gazete*, "Ticaret ve Sanayi Odasından", 6 Mayıs 1939, S. 46, s. 2.

Bugünkü Doktorlar Caddesi'ne tekabül eden Köprübaşı-İstasyon Caddesi'nin on üç numarasında Mehmet Fikri'ye ait bakkal ve tütün bayisi yer alıyordu²⁴⁰. Aynı caddede numara on dördte, yeni otobüs durağının arkasında Yenidoğan Kitabevi vardı²⁴¹. Bugün Yunus Emre Caddesi olarak bilinen İlbay Caddesi'nde Mahir Numan'ın keresteci dükkânı²⁴² ve Ömer Severler'in marangoz dükkânı²⁴³ yer alıyordu. Bugün Şair Fuzuli Caddesi olarak bilinen Hastane Caddesi'nin yirmi yedinci numarasında Reşat Sarıoğlu'nun ticarethanesi yer alıyordu²⁴⁴.

2.8. Eskişehir'in Mahalleleri

İhsaniye Mahallesi'nin Ferahiye Caddesi'nde dört numaralı hanede Mehmet Emin Haskök'ün hurda dükkânı bulunuyordu²⁴⁵. Aynı caddenin yirmi yedi numarasında Musa Girgin'in lületaşı ticarethanesi vardı²⁴⁶. Otuz iki numarada da Osman Özsoy'un hamamı yer alıyordu²⁴⁷. Bu hamam, civardaki Yeni Cami yakınlarında idi²⁴⁸. Aynı caminin karşısında Halil İbrahim Enez'in tuhafiyecisi²⁴⁹, hamamın karşısında da Mustafa Yalman'ın hırdavat ve tuhafiyecisi dükkânı yer alıyordu²⁵⁰. Ferahiye Caddesi sırasında kırk altı numarada Abdurrahman Molbay'ın araba imalat yeri vardı²⁵¹. İhsaniye Mahallesi'nin 2 Eylül Sokağı yirmi yedinci numarada İbrahim Erden'in bakkalı²⁵², Ertem sokak numara sekizde Cemil Önişik'in seyyar araba ticarethanesi²⁵³ bulunuyordu.

Hoşnudiye Mahallesi Erden Sokak numara yirmi yedide Mehmet Gülal'in tuhafiyecisi dükkânı²⁵⁴, Kevgin Sokak numara otuz birde Mürüvvet Deliorman'ın dikiş

²⁴⁰ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 30 Ağustos 1942, S. 386, s. 4.

²⁴¹ *Türk'e Doğru Dergisi*, "Yenidoğan", Mart 1945, S. 1, s. 4; *Türk'e Doğru Dergisi*, "Yenidoğan Kitabevi", Nisan 1945, S. 2, s. 19.

²⁴² *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 17 Nisan 1943, S. 451, s. 1.

²⁴³ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 27 Temmuz 1944, S. 755, s. 3.

²⁴⁴ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 17 Nisan 1943, S. 451, s. 1.

²⁴⁵ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 11 Ağustos 1944, S. 760, s. 3.

²⁴⁶ *Türk'e Doğru Dergisi*, "Sepetçili", Mart 1945, S. 1, s. 20; *Türk'e Doğru Dergisi*, "Sepetçili", Nisan 1945, S. 2, s. 20.

²⁴⁷ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Umum Esnaf Cemiyeti Düzenlemesi", 8 Temmuz 1939, S. 103, s. 3.

²⁴⁸ *Yeni Gazete*, "Ticaret ve Sanayi Odasından", 19 Nisan 1939, S. 41, s. 2.

²⁴⁹ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 10 Nisan 1943, S. 449, s. 2.

²⁵⁰ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 23 Ağustos 1944, S. 765, s. 3.

²⁵¹ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Umum Esnaf Cemiyeti Düzenlemesi", 8 Temmuz 1939, S. 103, s. 3.

²⁵² *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Umum Esnaf Cemiyeti Düzenlemesi", 8 Temmuz 1939, S. 103, s. 3.

²⁵³ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 11 Ağustos 1944, S. 760, s. 3.

²⁵⁴ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Umum Esnaf Cemiyeti Düzenlemesi", 8 Temmuz 1939, S. 103, s. 3.

evi²⁵⁵, Tetik Sokak yedi numarada İsa Tuğ'un araba dükkânı²⁵⁶, Dilek Sokak numara yirmi beşte İbrahim Önal'ın ticarethanesi²⁵⁷ ve Şipal Sokak numara on yedide marangoz²⁵⁸ bulunuyordu.

Arifiye Mahallesi'nde bulunan Adliye'nin karşı sırasında Mestan Baysal'ın manav dükkânı²⁵⁹, aynı sırada Ramazan Fırıncılar'ın kahvehanesi²⁶⁰ yer alıyordu. Arifiye Mahallesi'nin Beynan Sokağı'nda Mehmet Erdemir'in inşaat ticarethanesi²⁶¹, Kontak Sokak'ta Mehmet Emin Aydoğan'ın hayvan ticarethanesi²⁶², Yunak Caddesi'nde radyo tamir dükkânı²⁶³ bulunuyordu. Aynı mahallede Arif Ünler'in lületaş ticarethanesi²⁶⁴ ve Şaban Sandal'ın arabacı dükkânı²⁶⁵ da yer alıyordu.

Diğer mahallelerden Yeni Mahalle Cumhuriyet Caddesi'nde Mustafa Torun'un debağ hanesi²⁶⁶, 4. Dere Sokak'a da Ethem Güzel'in kuyumcu dükkânı²⁶⁷ vardı. Kızıltoprak Mahallesi Buket Sokak'ta Mevlüt Tezulaş'ın ticarethanesi²⁶⁸ ile Yıldız Sokak'ta Lami Elhan'ın bakkalı²⁶⁹ bulunuyordu. Odunpazarı'nda Ali Şekerci'nin bakkal ve şekerçi dükkânı²⁷⁰, Odunpazarı'nın Yıldırım Caddesi'nde Emin Koç'un bakkal ve sebzeçi dükkânı²⁷¹ yer almaktaydı. Şarkıye Mahallesi'nde Ethem Şekersoy'un şekerçi dükkânı yer alıyordu²⁷². Akcami Mahallesi'nin Demir Sokağında Aziz Zeytinoglu'nun lületaş dükkânı²⁷³, aynı mahallede Akif Onat'ın ticarethanesi²⁷⁴ bulunuyordu. Paşa Mahallesi Öztürk Sokak'ta Hüseyin Yazıcıoğlu'nun ticarethanesi²⁷⁵, Çorak Sokak'ta Ahmet İkizoğlu'nun yakıt

²⁵⁵ *Kocatepe Gazetesi*, "Dikişevi", 19 Ağustos 1941, S. 280, s. 2.

²⁵⁶ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 1 Aralık 1944, S. 806, s. 2.

²⁵⁷ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 17 Nisan 1943, S. 451, s. 1.

²⁵⁸ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 23 Ağustos 1944, S. 765, s. 3.

²⁵⁹ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Umum Esnaf Cemiyeti Düzenlemesi", 8 Temmuz 1939, S. 103, s. 3.

²⁶⁰ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 27 Temmuz 1944, S. 755, s. 3.

²⁶¹ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Umum Esnaf Cemiyeti Düzenlemesi", 8 Temmuz 1939, S. 103, s. 3.

²⁶² *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 11 Ağustos 1944, S. 760, s. 3.

²⁶³ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 23 Ağustos 1944, S. 765, s. 3.

²⁶⁴ *Yeni Gazete*, "Ticaret ve Sanayi Odasından", 6 Mayıs 1939, S. 46, s. 2.

²⁶⁵ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 11 Ağustos 1944, S. 760, s. 3.

²⁶⁶ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Umum Esnaf Cemiyeti Düzenlemesi", 8 Temmuz 1939, S. 103, s. 3.

²⁶⁷ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Umum Esnaf Cemiyeti Düzenlemesi", 8 Temmuz 1939, S. 103, s. 3.

²⁶⁸ *Porsuk Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından" 29 Aralık 1945, S. 2, s. 2.

²⁶⁹ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 23 Ağustos 1944, S. 765, s. 3.

²⁷⁰ *Yeni Gazete*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından" 20 Temmuz 1940, S. 226, s. 2.

²⁷¹ *Porsuk Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından" 29 Aralık 1945, S. 2, s. 2.

²⁷² *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Umum Esnaf Cemiyeti Düzenlemesi", 8 Temmuz 1939, S. 103, s. 3.

²⁷³ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Umum Esnaf Cemiyeti Düzenlemesi", 8 Temmuz 1939, S. 103, s. 3.

²⁷⁴ *Yeni Gazete*, "Ticaret ve Sanayi Odasından", 24 Mayıs 1939, S. 51, s. 2.

²⁷⁵ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", 10 Nisan 1943, S. 449, s. 2.

dükkânı²⁷⁶, aynı mahallede bir de ekmekçi dükkânı²⁷⁷ yer alıyordu. Cunudiye Mahallesi Demiryolu Sokağı'nda Şevki Öztunalı'nın soba ve teneke satan dükkânı²⁷⁸, Emrik Sokağı'nda Hasip Erökten'in bakkal dükkânı²⁷⁹ vardı. Garipler Mezarlığı yakınlarında Şepel Sokak'ta Ahmet Ünler'in bakkalı²⁸⁰ ile Behlül Testenel'in deri dükkânı²⁸¹ yer almaktaydı.

Işıklar Mahallesi'nde Şahin Sokağı'nda İbrahim Seyrek'in yoğurt dükkânı vardı²⁸². Aynı mahallenin Gelir Sokağı'nda Mustafa Yılmaz'ın elbise dükkânı yer alıyordu²⁸³. Güllük Mahallesi'nin Alpazat Sokağı'nda Hüseyin Tat'ın bakkalı bulunuyordu²⁸⁴. Ömerağa Mahallesi Yardım Sokak'ta Mehmet Şenduran'ın bakkalı yer alıyordu²⁸⁵. Alanönü Mahallesi'nde Uşakçı Sokak numara yirmi üçte Hüsnü Özkeçeci'nin ticarethanesi yer alıyordu²⁸⁶. Akçağlan Mahallesi'nin Kızıt Caddesi'nde Ali Sırören'in bakkalı vardı²⁸⁷. İstiklal Mahallesi Cücü Sokak'ta Osman Örencik'in Bozüyük hanı bulunuyordu²⁸⁸. Hayriye Mahallesi Ulutaş Sokak'ta ve Çankaya Sokak'ta Ahmet Turkan'ın iki bakkal dükkânı vardı²⁸⁹. Orta Mahallesi'nde Ali Bayraktar'ın Şimendifer Fabrikası vardı²⁹⁰.

Bunların yanında Eskişehir Safa Otel'i'nin altında bir kahvehane, Mavi Tuna adında bir lokanta ve bir birahane bulunuyordu²⁹¹. Park Sineması'nın bahçesinde Ethem Gazoz'un imalathanesi vardı²⁹². Bugünkü Şair Fuzuli Caddesi'nde bulunan Memleket Hastanesi karşısında gazoz deposu yer almaktaydı. Bu depo Mart 1940 yılında şehirdeki sel felaketinde ciddi anlamda hasar almıştı²⁹³. O dönemde

²⁷⁶ *Kocatepe Gazetesi*, “Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından”, 30 Haziran 1944, S. 742, s. 2.

²⁷⁷ *Yeni Gazete*, “Tapu Muhafızlığından” 9 Mayıs 1940, S. 153, s. 2.

²⁷⁸ *Kocatepe Gazetesi*, “Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından”, 1 Aralık 1944, S. 806, s. 2.

²⁷⁹ *Kocatepe Gazetesi*, “Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından”, 11 Aralık 1944, S. 814, s. 2.

²⁸⁰ *Kocatepe Gazetesi*, “Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından”, 17 Nisan 1943, S. 451, s. 1.

²⁸¹ *Kocatepe Gazetesi*, “Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından”, 2 Ağustos 1944, S. 756, s. 3.

²⁸² *Kocatepe Gazetesi*, “Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından”, 17 Nisan 1943, S. 451, s. 1.

²⁸³ *Kocatepe Gazetesi*, “Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından”, 23 Ağustos 1944, S. 765, s. 3.

²⁸⁴ *Kocatepe Gazetesi*, “Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından”, 10 Temmuz 1944, S. 746, s. 2.

²⁸⁵ *Kocatepe Gazetesi*, “Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından”, 27 Temmuz 1944, S. 755, s. 3.

²⁸⁶ *Kocatepe Gazetesi*, “Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından”, 11 Ağustos 1944, S. 760, s. 3.

²⁸⁷ *Kocatepe Gazetesi*, “Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından”, 1 Aralık 1944, S. 806, s. 2.

²⁸⁸ *Kocatepe Gazetesi*, “Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından”, 1 Aralık 1944, S. 806, s. 2.

²⁸⁹ *Kocatepe Gazetesi*, “Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından”, 23 Ağustos 1944, S. 765, s. 3.

²⁹⁰ *Yeni Gazete*, “Vilayet Meclisi Umumisi”, 19 Nisan 1939, S. 41, s. 2.

²⁹¹ *Yeni Gazete*, “Bir Kahve kapatıldı”, 17 Şubat 1940, S. 90, s. 2; *Kocatepe Gazetesi*, “Mavi Tuna”, 5 Ağustos 1941, S. 276, s. 2.

²⁹² *Yeni Gazete*, “Şehrimizi su bastı”, 9 Mart 1940, S. 93, s. 1.

²⁹³ *Yeni Gazete*, “Şehrimizi su bastı”, 9 Mart 1940, S. 93, s. 1.

gazetelerde sıklıkla reklam veren Şentürk Tiyatrosu, Postane'nin karşısında idi²⁹⁴. Yeni Otel, Porsuk Bulvarı'nda yer alıyordu²⁹⁵. Ek olarak yerel basında sıklıkla ismi geçenler; Ahenk Müzik, Palas Otel, Şifa Eczanesi, Eskişehir Eczanesi, Sıhhat Eczanesi, Kanzuk Eczanesi, Kanaat Mağazası, Asri Sinema ve Hamdi Gamgam'ın un fabrikası idi²⁹⁶.

Sonuç

İkinci Dünya Savaşı'nın olumsuz koşulları tüm Türkiye'de olduğu gibi Eskişehir'de de yaşanmıştı. Buğday, şeker gibi bazı temel gıda maddelerinin bulunmayışı, elektrik ve yakıt sorunları, su sorunu, salgın hastalıklar, genel pahalılık, karaborsa gibi birçok olumsuz etken Eskişehir'deki ticarethaneleri olumsuz etkilemişti. Bütün bunlara rağmen Eskişehir esnafı ayakta kalabilmeyi başarmış ve kent merkezinde ticari faaliyetlerine devam etmişlerdir. 1939-1945 yılları arası yerel basının bize aktardığı ticarethanelerin yerleri ile Cumhuriyet döneminin ilk yıllarındaki Eskişehir'in kent merkezini gösterir haritalar kıyaslandığında; Eskişehir'in Hayriye, Cunudiye, Işıklar ve İhsaniye gibi kuzey mahalleleri ile Akcami, Paşa, Şarkıye gibi güney mahalleleri ticari faaliyet açısından oldukça geri kalmış durumdadır. Buna karşın bu iki bölgeyi birleştiren Arifiye ve Deliklitaş mahalleleri, bu dönemde Eskişehir'deki ticari hayatın en yoğun olduğu iki mahalle olmuştur.

Bu süreçte yerel basına yansıdığı kadarıyla ticari hayat en çok Köprübaşı Caddesi'nde ve şehir merkezindeki çarşı caddelerde faaldir. Bu çarşılar; Hamamyolu, Tahıl Pazarı, Tuz Pazarı, Kuyumcular Çarşısı, Manifaturacılar Çarşısı, Kunduracılar

²⁹⁴ *Yeni Gazete*, “Şentürk Tiyatrosu”, 9 Mart 1940, S. 93, s. 4; *Yeni Gazete*, “Şentürk Tiyatrosu”, 12 Mart 1940, S. 95, s. 2; *Yeni Gazete*, “Şentürk Tiyatrosu”, 13 Mart 1940, S. 96, s. 2; *Yeni Gazete*, “Şentürk Tiyatrosu”, 14 Mart 1940, S. 97, s. 2; *Yeni Gazete*, “Şentürk Sineması Açıldı” 5 Mayıs 1940, S. 149, s. 2.

²⁹⁵ *Türk'e Doğru Dergisi*, “Yeni Otel”, Mart 1945, S. 1, s. 20; *Türk'e Doğru Dergisi*, “Yeni Otel”, Nisan 1945, S. 2, s. 20.

²⁹⁶ *Yeni Gazete*, “Musiki Sevenlere”, 19 Nisan 1939, S. 41, s. 2; *Yeni Gazete*, “Mesut Bir Evlenme”, 26 Nisan 1939, S. 43, s. 2; *Yeni Gazete*, “Ticaret ve Sanayi Odasından”, 17 Mayıs 1939, S. 49, s. 2; *Yeni Gazete*, “Önümüzdeki Pazar Günü”, 3 Mayıs 1939, S. 45, s. 2; *Yeni Gazete*, “Önümüzdeki Pazar Günü”, 10 Mayıs 1939, S. 47, s. 2; *Yeni Gazete*, “Ticaret ve Sanayi Odasından”, 29 Temmuz 1939, S. 70, s. 2; *Yeni Gazete*, “Eskişehir Sporun Müsameresi”, 5 Ağustos 1939, S. 72, s. 1; *Yeni Gazete*, “Ticaret ve Sanayi Odasından”, 23 Ağustos 1939, S. 77, s. 2; *Yeni Gazete*, “Şeker Hastalığına Müptela Olanlara Müjde”, 24 Mart 1940, S. 107, s. 1.

Çarşısı, Sıcaksular, Taşbaşı, Demirciler Caddesi, Mısır Çarşısı ve Banka Caddesi sırası idi. Bunları Sakarya Caddesi, İstasyon Caddesi ve Sivrihisar Caddesi takip ediyordu. Atatürk Lisesi civarındaki Odunpazarı mahallelerinde ticari hayat mevcut olsa da yerel basında çok seyrek bir şekilde haber alınabilmiştir. İhsaniye ve civar mahallelerde Paşa ve Şarkıye mahallelerine oranla ticarethanelerden daha sıklıkla bahsediliyordu. Ancak yine de merkez çarşılar kadar isimleri zikredilmemiştir.

Kaynakça

Bozkır Dergisi

Cumhuriyetin 15. Yılında Türkiye, C. 3, Yayına Haz. İzzet Öztoprak vd., Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2014.

Ertin Gaye, *Eskişehir Kentinde Yerleşmenin Evrimi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 1994, s. 30.

Kocatepe Gazetesi

Porsuk Gazetesi

Türk'e Doğru Dergisi

Yeni Gazete

Yeşilyurt Dergisi

An Overview of Byzantine Response to Ottoman Advance

Zeynep AKIL¹

Abstract

In the 13th century, a crisis emerged in Anatolia deriving from the Mongol invasion. The devastation of the Seljuk rule led to a power vacuum in Anatolia, and the Ottomans existed as a small principality in such a milieu. The Ottomans desired to expand their control from the beginning and become a major power in the region in a short time. The direction of the Ottomans was Byzantine, so; they raided Byzantine lands. The Latin invasion of Constantinople had devastated the empire, and it could never regain its strength. In time, the Ottoman raids were systematically replaced by sieges of the cities. Even the Ottomans started to pose a threat to Constantinople. As the Ottomans maintained their advance, the Byzantine Empire tried to protect, but the Byzantine Empire was aware that it could not be dealt with the Ottomans unless support was provided. The remedy for this situation was the West, but there was a separation between East and West. To protect the Byzantine Empire, the unification of the churches came to the fore, and the Council of Ferrara-Florence gathered. However, the short-lived unification led the chaos in the Patriarchate. Finally, the attempts failed, and the conquest of Constantinople brought the Byzantine Empire to an end.

Keywords: Byzantine Empire, Ottoman Principality, Union of the Churches, Constantinople, Council of Ferrara-Florence

Bizans'ın Osmanlı İlerlemesine Karşı Tepkisine Genel Bir Bakış

Öz

13. yüzyılda Anadolu'da Moğol istilasından kaynaklanan bir buhran baş gösterdi. Selçuklu hakimiyetinin tahribi Anadolu'da bir iktidar boşluğuna yol açtı ve Osmanlı böyle bir ortamda küçük bir beylik olarak ortaya çıktı. Osmanlıların hedefinde ise Bizans vardı, bu yüzden, akınlarını Bizans topraklarına düzenlediler. Konstantinopolis'in Latinler tarafından istilası imparatorluğa büyük zarar vermiş ve imparatorluk bir daha eski gücüne kavuşamamıştı. Zamanla

¹ Arş. Gör. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü. E-Posta:zeynep.akil@ogu.edu.tr. ORCID: 0000-0001-8853-176X

Osmanlı akınları yerini sistematik olarak şehirlerin kuşatılmasına bıraktı ve Osmanlılar Konstantinopolis için tehdit oluşturmaya başladı. Osmanlı ilerleyişini sürdürürken Bizans, İmparatorluğu korumak için çaba sarf ediyordu, fakat destek sağlanmadıkça Osmanlı ile başa çıkılamayacağını da farkındaydı. Batıdan gelecek yardım Bizans için çare olabilirdi, ama Doğu-Batı kiliseleri arasında bir bölünme vardı. İşte bu yüzden, Bizans İmparatorluğu'nun korunması için kiliselerin birleşmesi gündeme geldi ve Ferrara-Floransa Konsili toplandı. Ancak kısa süren birlik Patrikhane'de kaosa yol açtı. Sonunda girişimler başarısız oldu ve Konstantinopolis'in fethi yüzyıllardır süren Bizans hakimiyetine son verdi.

Anahtar Kelimeler: Bizans İmparatorluğu, Osmanlı Beyliği, Kiliselerin Birleşmesi, Konstantinopolis, Ferrara-Floransa Konsili

Introduction

“O City, City, head of all cities! O City, City, the center of the four corners of the earth! O City, City, the boast of Christians and the ruin of barbarians! O City, City, a second Paradise planted in the West and containing within many plants, laden with spiritual fruit.”²

These words belonged to Doukas and were the reflection of his sorrow after the conquest of Constantinople by the Ottomans in 1453. The young sultan of the Ottomans, Mehmed II, was the conqueror and the master of the city, and the city's conquest was the result of a long process. The defeat in August 1071 of the Byzantine Emperor Romanos Diogenes by the Turkomans at the battle of Manzikert is taken as a turning point in the history of Anatolia and the Byzantine Empire. From this time, the Byzantines could not stem the flow of the Turks into Anatolia, and the slow process of Turkification had begun.³ Seljuk Sultanate established its rule over Anatolia, although the Mongol invasion disrupted it. After half the 13th, the Seljuk rule was only symbolic, and the Mongols had absolute power. On the other hand, the Byzantine Empire, which regained its capital in 1261, which the Latins invaded in 1204, was

² Doukas, *Decline and Fall of Byzantium to the Ottoman Turks*, trans. Harry J Magoulias (Detroit: Wayne State University Press, 1975), 236.

³ Kate Fleet, “Introduction,” in *Cambridge History of Turkey: Byzantium to Turkey*, ed. Kate Fleet, vol. I (United Kingdom: Cambridge University Press, 2009), 1.

occupied with the destruction left by the invasion. This was the general framework of the environment in which the Ottomans formed a principality.

In the beginning, the Ottomans, a noncrucial principality, expanded their sphere of influence quickly and eventually became one of Anatolia's most important determinant factors. They managed to control almost all Balkans, Northern Greece, Macedonia, Serbia, and Bulgaria within 150 years.⁴

The motivations behind this development are open to discussion, but what the important here is that this small principality had the capacity to pose a threat to the Byzantine Empire. The Ottomans, which followed an expansionist policy, put pressure on the Byzantine Empire with their raids since the early days of the principality. In time, they started to capture the places where critical for the Byzantine Empire; and they had the power to besiege the capital city of Byzantium. The Ottomans were advancing step by step. Meanwhile, the Byzantine Empire made an effort to protect its territories from the Ottomans. However, as mentioned above, the sack of Constantinople in 1204 weakened the Byzantine Empire severely⁵, and the Empire was no longer at its glorious times. The Byzantine Empire needed support to deal with the Ottoman threat, and the necessary support could be provided by the West. The help sent by the West would lead by the Pope, but a split had existed between Eastern and Western Churches for centuries. In this article, the Byzantine Empire's demand for help from the West in the process of the Ottoman expansion, and the idea of "unification" and its effects in general framework will be tried to be explained.

The Ottoman Threat to the Byzantine Empire

Osman Beg, the state's founding father; defeated the Byzantine Empire at the Battle of Bapheus, which was highly important for the Ottomans in 1302. After the Byzantine defeat at Bapheus, the new direction of the Osman was Prousa (Bursa) and Nicaea (Iznik); he sieged these cities but could not take them. At the time of his death

---

⁴ Donald MacGillivray Nicol, *Church and Society in the Last Centuries of Byzantium*, The Birkbeck Lectures 1977 (Cambridge ; New York: Cambridge University Press, 1979), 1.

⁵ Jackson J. Spielvogel, *Western Civilization*, 7th ed (Belmont, CA: Thomson Wadsworth, 2009), 367.

in the mid-1320s, Nicaea (Iznik), Prousa (Bursa), Nicomedia (Izmit), and Pegai (Biga) had still not fallen.⁶

Osman was succeeded by his son Orhan, and Orhan completed the works whose father could not. Prousa surrendered in 1326. Three years later, the Ottomans could defeat the Byzantine Empire in the Battle of Pelekanon. Nicaea followed Bursa in 1331, and Orhan proclaimed his independence in a short while. The fall of Bursa and Nicaea showed that the Ottoman Principality had become a force that directly threatened the Byzantine.⁷ Meanwhile, the Ottomans were not only occupied with the Byzantine, but they were also in a struggle with the Anatolian Principalities. The emirate of Karasi, a Western Anatolian Principality, was one of the principalities annexed by the Ottomans in the early period. The annexation of Karasi to the Ottomans was not quick, but it continued between 1334 and 1361. The importance of Ottoman domination of this emirate was that Karasi served as an essential point in the Ottoman's advance towards Byzantium. The emirate of Karasi had a long frontier with Byzantium, which stretched from the region of Kyzikos on the southwest coast of the Propontis to the Gulf of Edremit; therefore, controlled the Asiatic coast of the Dardanelles.⁸

The Ottoman Principality was not only an enemy but also an ally of the Byzantine Empire. It should be stated that being an ally means political and economic privileges, but the crucial point here is that Ottomans had the ability to exploit when the Byzantines had an internal problem through diplomacy. For example, the alliance of Orhan Beg and Cantecuzenus was the result of the chaos in the Byzantine Empire. Orhan Beg was an ally whose aid would provide the superiority of Cantecuzenus over his rivals. To consolidate this alliance, a marriage was offered, and the daughter of Cantacuzenus, Theodora, married Orhan Beg in 1346. Through this marriage, Orhan made peace with the Greeks.⁹ As a result of this help, Cantacuzenus established his

---

⁶ Colin Imber, *The Ottoman Empire, 1300-1650: The Structure of Power* (Houndmills, Basingstoke, Hampshire; New York: Palgrave Macmillan, 2002), 9.

⁷ İnalçık Halil, *Devlet-i Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009), 44.

⁸ Elizabeth Zachariadu and Elizabeth Zachariadu, "The Emirate of Karasi and That of the Ottomans: Two Rival States," in *The Ottoman Emirate: 1300-1389* (Rhytymnon: Crete University Press, 1993), 225.

⁹ Laonikos Chalkokondyles, *The Histories*, trans. Anthony Kaldellis, vol. 1 (Cambridge, Massachusetts; London, England: Harvard University Press, 2014), 37.

authority over the whole of Thrace and went on to crown himself emperor with the aim of securing Constantinople.¹⁰

Orhan Beg's support continued to his father-in-law, but this meant the Ottoman advance to the Byzantine territories on the other hand. When Cantacuzenus demanded help against the Serbian King Stephen Dushan, the enemy of the Byzantine Empire, Suleyman Pasha succored the Byzantines, but the outcome of this aid was the Ottoman control of Tzympe Castle in 1352. After Ottoman rule was established, Ottomans' troops left, and Turcomans were settled there. The next target of the Ottomans was Gallipoli, and Suleyman Pasha was the commander again. However, an earthquake brought success to the Ottoman side rather than military success. After the city's walls fell due to the earthquake, the Ottomans could seize the city. With Suleyman's occupation of Gallipoli, a systematic Turkish advance began in Thrace.¹¹ Likewise, Gallipoli was settled by Muslim residents. Asıkpashazade transferred us "because of the necessity of the Muslim residents; Suleyman Pasha demanded ghazis were sent there, and Orhan accepted it."¹² In order to make their new conquest secure used an elaborate system of colonization,¹³ and this became an Ottoman policy throughout the centuries.

The Efforts to Unify the Churches: The Council of Ferrara-Florence

The Gallipoli was under Ottoman control, and it seemed difficult to stop the Ottoman advance into the region. The direction of significant numbers of Ottoman settlers was Thrace to find land in conquered territories.¹⁴ Meanwhile, Stephen Dushan died in 1355, so the Ottomans became more threatening since there was no powerful political authority in the Balkans.¹⁵ By the second half of the 14th century, the Ottomans had captured crucial points for Byzantium.

---

¹⁰ Julian Chrysostomides, "The Byzantine Empire from the Eleventh to the Fifteenth Century," in *Cambridge History of Turkey: Byzantium to Turkey*, ed. Kate Fleet, vol. I (United Kingdom: Cambridge University Press, 2009), 34.

¹¹ Julian Chrysostomides, 37.

¹² Aşıkpaşazade, *Tevarih-i Al-i Osman* (İstanbul: Tabhane-i Amire, 1332), 49.

¹³ Halil Inalcik, "Ottoman Methods of Conquest," *Studia Islamica*, no. 2 (1954): 103–29, <https://doi.org/10.2307/1595144>.

¹⁴ Timothy E. Gregory, *A History of Byzantium, 306-1453*, Blackwell History of the Ancient World (Malden, Mass: Blackwell Pub, 2005), 316.

¹⁵ Şerif Baştav, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu Esnasında Bizans ve Avrupa," *Belleten* 68, no. 251 (2004): 63–104.

The resort of Byzantine Emperor with this was the West, and he hoped for aid from the Pope. To protect the empire from the Turkish threat, the solution of Ioannes V was proposing the union of the churches. A letter was sent to Pope Innocent VI, and if the Pope agreed to send military help, the emperor made extravagant promises.¹⁶ The unification of the churches was the key element for bargaining with the papacy. The critical point here is that an emperor proposed to bring his own church under the authority of Rome for the first time.¹⁷ The tension between the churches had concluded with a major split, called the Great Schism in 1054. The idea of the crusade had been surviving for several centuries, but the matter of the unification of the churches had never come to the fore. It was the papacy that would provide help against the Ottomans, so the Byzantine Emperor did not hesitate to make concessions. However, the emperor's efforts fell flat, and the unification did not occur.

The Ottomans controlled Adrianopolis (Edirne) in 1361, made it their capital city, and used it as a military base to attack the Balkans.¹⁸ Around the 1380s, the Ottomans consolidated their rules in Anatolia and maintained their expansion to the Balkans. It is surely beyond doubt that the Balkans were highly important for the Byzantine Empire; however, the Ottomans now had directly targeted Constantinople. After the Battle of Kosovo, Constantinople became isolated and Ottoman territories surrounded the city from both Europe and Asia.¹⁹ The end of the fourteenth and the first years of the fifteenth century were marked by the first major Ottoman effort to capture Constantinople.²⁰ Constantinople was under siege by Bayezid I between 1394 and 1402. Bayezid not only besieged Constantinople but also intervened in the internal affairs of Byzantium and benefited from the dispute between the dynasties. He could not grab the city; however, when Bayezid had placed Constantinople under siege, it became clear that the city could not survive without assistance from foreign powers.²¹

¹⁶ Gregory, *A History of Byzantium, 306-1453*, 318.

¹⁷ Donald M. Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları:1261-1453*, trans. Bilge Umar, Second (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009), 319.

¹⁸ Donald Quatert, *Osmanlı İmparatorluğu:1300-1700*, trans. Ayşe Berktaç (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 50.

¹⁹ Gregory, *A History of Byzantium, 306-1453*, 319.

²⁰ Dionysios Bernicolas Hatzopoulos, "The First Siege of Constantinople by the Ottomans(1394-1402) and Its Repercussions on the Civilian Population of the City," *Byzantine Studies* 1, no. 10 (1983): 39–51.

²¹ Imber, *The Ottoman Empire, 1300-1650*, 15.

After the Ottoman defeat in 1402, the Ottoman State experienced a stagnation period, which provided diplomatic superiority to the Byzantine Empire. That is, the Byzantine Empire exploited the struggle between the heirs to the throne to secure the Byzantine side. Meanwhile, the city was once again besieged by Musa Chelebi in 1412. After the stagnation period, Mehmed I established Ottoman control again, and his son Murad II sieged the city again in 1422. The reason why Murad's attack on the city was accepted as the Byzantine intervention to the Ottoman's internal matters by supporting the princes' heir to the Ottoman throne. The Byzantine chronicler Laonikos Chalkokondyles transmits the siege of the city by Murad II so:

“Murad, then, set out and besieged Byzantion from sea to sea, striking at the walls with cannons. Yet despite his efforts, he did not bring them down. The rocks thrown by his cannons weighed three half-talents each, but the walls were fortified against such cannons and withstood them; no where did they give way.

In the first half of the 15th century, most of the lands under the rule of the Byzantine Empire passed under Ottoman control. Although they could not take the city, the Ottoman sieges of Constantinople showed the determination of the Ottomans to conquer the city. On the other hand, the Byzantine Empire had no capacity to defend itself without external support. Meanwhile, the Ottoman pressure was not the only problem; the Byzantines were also occupied with internal matters. The treasury was empty, so it was found impossible to raise mercenaries.²² The hope for Byzantines was aid coming from the West; however, the schism between East and West Churches prevented political unity. In 1054, the Patriarchate of Constantinople and the Pope excommunicated each other. It was never purely an ecclesiastical problem²³, and the Eastern Orthodox Church was unwilling to accept the Pope's claim that he was the sole head of the church.²⁴ The reason for split was not just religious; therefore, outcome was not just religious, after all. That is, the Byzantine Empire had an isolated situation from the West. To win papal support would be possible only with the union

---

²² Patrick O'Connell, "The Greeks and Reunion up to the Fall of Constantinople," *An Irish Quarterly Review* 49, no. 193 (1960): 68–81.

²³ Patrick O'Connell.

²⁴ Spielvogel, *Western Civilization*, 295.

of the churches.²⁵ Ioannes VIII hoped that aid might be forthcoming from the West and started efforts to negotiate with the papacy.²⁶ He sent an embassy to the Pope, whose name was Eugenius IV. The emperor mentioned they could meet and solve the differences. Actually, the aim of the emperor was to test the western opinion about unification.²⁷ The papacy was willing to unification in the first half of the 15th century. Martin's successor Eugenius IV was also desirous of uniting the Churches of East and West.²⁸ Constantinople was accepted as the first Christian capital of the first Christian empire by the Christian world²⁹, and the city should have been protected.

The delegates of the papacy came to Constantinople to invite the Byzantine side, which was a truly formidable diplomatic mission.³⁰ It was decided the council would hold in Italy, so it started in Ferrara in 1438; then transferred to Florence because the Pope needed the prosperousness of the Medici to host his guests. The Byzantine delegates sailed to Italy, and Emperor Ioannes VIII attended personally. The important point here is not that the Byzantine emperor personally went to Italy, but that a patriarch also accompanied him.³¹

The Council of Florence was last great opportunity to end the split between Eastern and Western Christendom³² The unification would mean that the papacy would establish its superiority over the East, while the isolation of the Byzantine Empire from the West would end. The first destination of Byzantine sails was Venice; after spending time there, they arrived at Ferrara.³³ The emperor and the Pope met

---

²⁵ J. Gill, "The Sincerity of Bessarion the Unionist," *The Journal of Theological Studies* XXVI, no. 2 (January 1, 1975): 377–92, <https://doi.org/10.1093/jts/XXVI.2.377>.

²⁶ Gregory, *A History of Byzantium, 306-1453*, 328.

²⁷ Laonikos Chalkokondyles, *The Histories*, trans. Anthony Kaldellis, vol. 6 (Cambridge, Massachusetts; London, England: Harvard University Press, 2014), 11.

²⁸ Joseph Gill, "The Greeks in the Council of Florence," *Blackfriars* 41, no. 481 (1960): 155–64.

²⁹ Feridun Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi(1300-1600)* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015), 136.

³⁰ Maarten Halff, "The Pope's Agents in Constantinople: Eugenius IV's Legation on the Eve of the Council of Ferrara-Florence (1438-1439)," *Mediterranea. International Journal on the Transfer of Knowledge* 5 (March 20, 2020): 91–151, <https://doi.org/10.21071/mijtk.v5i.12254>.

³¹ Donald M. Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları:1261-1453*, 434.

³² Deno J. Geanakoplos, "The Council of Florence (1438–1439) and the Problem of Union Between the Greek and Latin Churches," *Church History* 24, no. 4 (December 1955): 324–46, <https://doi.org/10.2307/3162003>.

³³ Laonikos Chalkokondyles, *The Histories*, 2014, 6:11.

there, started formal discussions and examinations about their differences, and tried to find the most beneficial way for both sides.³⁴

Despite the efforts of both sides, tension emerged at the beginning of the council. The Patriarch, Joseph II, refused to salute the Pope; that is, he did not kiss his foot; rather, he preferred to embrace each other. It is possible to say this act was a message, which was emphasizing equality among two poles. Eventually, the debates started and the Greeks were fully representative of their church. The Patriarch Joseph II was present as representatives of the other Patriarchs, who were not allowed to travel.³⁵ Even though there were several matters on the agenda; the most debated was Filioque, a word that the Latins had added to the Nicene-Constantinopolitan Creed to express their belief that the Holy Spirit proceeds from the Father from the son.³⁶ The discussion on this issue took longer than any other discussed issue.³⁷ At the end, both sides managed to negotiate and reached an agreement. The union was proclaimed on 6 July 1439. The sectarian division between East and West for centuries ceased.

Cardinal Bessarion of Trebizond was one of the main figures of the Council of Ferrara-Florence and tried to unify the churches during the council. Cardinal Bessarion of Trebizond as envoyed both sides to reconcile them to each other and their differences.³⁸ A church chronicle dated 1373-1513 mentioned Bessarion so;

*“Bessarion was a good speaker and a first-rate philosopher; he even became cardinal and enjoyed honor and considerable glory of men rather than of God.”*³⁹

At this point, it should be stated that there were different opinions on the Byzantine side. An opposition was presented against the union. Mark of Ephesus had refused to approve the unification. It was a prophetic remark, as on the return of the Greek delegation to Constantinople, Mark became the soul of Orthodox opposition to

---

³⁴ Laonikos Chalkokondyles, *The Histories*, 2014, 6:17.

³⁵ Patrick O’Connell, “The Greeks and Reunion up to the Fall of Constantinople.”

³⁶ Gill, “The Sincerity of Bessarion the Unionist.”

³⁷ Donald M. Nicol, *Bizans’ın Son Yüzyılları: 1261-1453*, 439.

³⁸ Laonikos Chalkokondyles, trans. Anthony Kaldellis, vol. 8 (Cambridge, Massachusetts; London, England: Harvard University Press, 2014), 251.

³⁹ Marios Philippides, trans., *Emperors, Patriarchs and Sultans of Constantinople(1373-1573): An Anonymous Greek Chronicle of the Sixteenth Century* (Brookline, Massachusetts: Hellenic College Press, 1990), 35.

the union.⁴⁰ The unification was a hope for saving the Byzantines themselves, but it did not happen as planned. The Eastern Patriarchs announced that they were not bound by anything their representatives had signed and rejected the union.⁴¹ Others who supported the Union at Florence, once they were at home in their familiar environment, seemed to feel that they had betrayed their church.⁴² Latins were unpopular among the Byzantines because they left destruction behind after the Fourth Crusade from the point of Byzantines. Even the word attributed to Loukas Notaras, one of the most prominent names in Constantinople, “*I would rather see in the middle of our city, the reigning of turban at the Turk than the Latin tiona*”⁴³ might be interpreted as the reflection of this unpopularity.

The Patriarch Joseph II had died during the council, and a new patriarch was elected in 1440. The Pope's name was mentioned in Hagia Sofia after centuries. This did not welcome by anti-unionist. Emperor Ioannes VIII died in 1448, and Demetrius was supported by anti-unionist, but Constantine XI became emperor. Meanwhile, the ecclesiastical situation grew more tense, the anti-unionist would not attend the unionist church; indeed, they considered themselves as debarred from them and as exiles and persecuted though there is no evidence at all any forcible measures were taken in Constantinople to make them conform.⁴⁴ While these disputes were maintained, Sultan Murad died, and his son, Mehmed II ascended the throne. Mehmed II, like his predecessors, had a desire for Constantinople. Also, it was the second time Mehmed II acceded to the throne, which was a humiliating event for him. Of course, the reasons why Constantinople was conquered are open to discussion; but this situation can be considered as one of the main factors of the desire of the young sultan. He ordered the construction of a castle on the Bosphorus; once castle had been finished, he marched to Adrianople, saying, “*I will return next April let the people of the city know.*”⁴⁵ On

---

⁴⁰ Geanakoplos, “The Council of Florence (1438–1439) and the Problem of Union Between the Greek and Latin Churches.”

⁴¹ Steven Runciman, *The Great Church in Captivity: A Study of the Patriarchate of Constantinople from the Eve of the Turkish Conquest to the Greek War of Independence* (Cambridge: Cambridge University Press, 1968), 110.

⁴² Patrick O’Connell, “The Greeks and Reunion up to the Fall of Constantinople.”

⁴³ Marios Philippides, *Emperors, Patriarchs and Sultans of Constantinople(1373-1573): An Anonymous Greek Chronicle of the Sixteenth Century*, 5.

⁴⁴ Joseph Gill, *The Council of Florence* (Cambridge: Cambridge University Press, 1959), 355.

⁴⁵ Marios Philippides, *Emperors, Patriarchs and Sultans of Constantinople(1373-1573): An Anonymous Greek Chronicle of the Sixteenth Century*, 45.

the other hand, Cardinal Isidore was in Constantinople to proclaim unity and was the highest cleric now since there was no patriarch, the last occupant of the post Gregory Mammias.⁴⁶ Meanwhile, the city had been sieged in April 1453, and Laonikos Chalkokondyles the event so:

“At dawn, the sultan decided that it was time to attack it was the day of Ares, and he sounded the cymbals; the flutists and trumpeters joined in too. At dawn, he attacked, and everywhere along the city walls, the barbarians joined battle, attacking and fighting fiercely. The Greeks defended vigorously along the harbor walls and repulsed the Turks. They held the walls and decapitated those who climbed up on the ladders.”⁴⁷

The city fell in May of 1453; the Eastern Roman Empire disappeared de facto. The fall of Constantinople put a stem foreclosure on the rivalries of the unionist and anti-unionists in favour of latter.⁴⁸

Conclusion

Constantinople, the city which was the symbol of the Byzantine Empire, was under the control of the Ottomans and became the symbol of Mehmed’s passion for the world empire.⁴⁹ Throughout his reign, Mehmed II made an effort to become Constantinople a political and religious metropolitan like in Roman times.⁵⁰

The Byzantine emperor was the visible head of the Empire, of all Christians oikumene the inhabited world, and the defender of the faith and the church as a God-protected ruler. The institution of the church implied the existence of an emperor who could not be divorced from it.⁵¹ Yet, the Byzantine Emperor disappeared; instead, a Muslim emperor existed in Constantinople. Not only was the emperor also there was no patriarch in the city because when Mehmed II took Constantinople, the ecumenical

---

⁴⁶ Steven Runciman, *The Great Church in Captivity: A Study of the Patriarchate of Constantinople from the Eve of the Turkish Conquest to the Greek War of Independence*, 160.

⁴⁷ Laonikos Chalkokondyles, 8:193.

⁴⁸ Joseph Gill, *The Council of Florence*, 389.

⁴⁹ Donald Quataert and Halil İnalçık, eds., *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi* (Beyoğlu, İstanbul: Eren Yayıncılık, 2000), 12.

⁵⁰ Quataert and İnalçık, 12.

⁵¹ Marios Philippides, *Emperors, Patriarchs and Sultans of Constantinople(1373-1573): An Anonymous Greek Chronicle of the Sixteenth Century*, 8.

throne had also been vacant for two years.⁵² Mehmed's first duty to the Christians was to establish a new pattern for their administration.⁵³ He was intended to maintain the Greek Orthodox Church under the Ottoman domain.

After making some inquiries, Mehmed II decided that the Patriarch should be George Scholarius, known as monk Gennadius.⁵⁴ According to Steven Runciman, Mehmed II was well aware that the Greeks would be the value of his Empire, so the emperor kept the Patriarchate⁵⁵ while Halil Inalcık argues that the population of the city was indeed among the major motivations of the conqueror's renewal of the Patriarchate.⁵⁶ Of course, the motivations might be various, but the important point here is that the church served as a unifying force, but this unity might not have been only social, but might have been a political unity. As mentioned above, having unified the churches meant political support. However, Gennadius was an anti-unionist, and so it prevented a possible Latin intervention or cooperation with the Patriarchate. The Greek clergy were no longer united, or rather divided, by clear lines of doctrine and policy but were open rather to divisions caused by personal resentment and jealousies.⁵⁷

Consequently, after the political chaos of the mid-13th century, the Ottomans established their rule, and this small principality created a problem for the Byzantine Empire from its beginning. In a short span of time, it started to become a threat rather than a problem, and the territories of the Byzantine Empire passed into the Ottoman domain step by step. A unification between the churches might have been key to the necessary aid for the Byzantine Empire. This time, East and West Churches were aware of the threat, and Constantinople should have been kept. Therefore, the Council of Ferrara-Florence gathered to resolve the disagreements and the Pope expressed his gratitude to God for the unification at the end. However, this unification led to a

---

⁵² G. Georgiades Arnakis, "The Greek Church of Constantinople and the Ottoman Empire," *The Journal of Modern History* 24, no. 3 (September 1952): 235–50, <https://doi.org/10.1086/237518>.

⁵³ Steven Runciman, *The Great Church in Captivity: A Study of the Patriarchate of Constantinople from the Eve of the Turkish Conquest to the Greek War of Independence*, 167.

⁵⁴ Steven Runciman, 168.

⁵⁵ Steven Runciman, 168.

⁵⁶ Inalcık, Halil, "The Status of the Greek Orthodox Patriarch under the Ottomans," *Turcica*, no. 0 (1991): 407–36, <https://doi.org/10.2143/TURC.23.0.2014212>.

⁵⁷ C. J. G. Turner, "The Career of George George-Gennadius Scholarius," *Byzantion* 39 (1969): 420–55.

division in the Patriarchate of Constantinople since one group thought that the unification as the last resort to protect themselves from the Ottomans, another group did not want to be under the command of the those whom they thought were torturing them. Meanwhile, the Ottomans were determined to take the city and Byzantine efforts to protect the city failed. Although the Byzantine Empire was destroyed, the institution of Patriarchate, which was co-existed with the institution of the empire, was maintained by the new emperor of the city, which was a Muslim.

BIBLIOGRAPHY

- Arnakis, G. Georgiades. "The Greek Church of Constantinople and the Ottoman Empire." *The Journal of Modern History* 24, no. 3 (September 1952): 235–50. <https://doi.org/10.1086/237518>.
- Aşıkpaşazade. *Tevarih-i Al-i Osman*. İstanbul: Tabhane-i Amire, 1332.
- Baştav, Şerif. "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu Esnasında Bizans ve Avrupa." *Belleten* 68, no. 251 (2004): 63–104.
- C. J. G. Turner. "The Career of George George-Gennadius Scholarius." *Byzantion* 39 (1969): 420–55.
- Dionysios Bernicolas Hatzopoulos. "The First Siege of Constantinople by the Ottomans(1394-1402) and Its Repercussions on the Civilian Population of the City." *Byzantine Studies* 1, no. 10 (1983): 39–51.
- Donald M. Nicol. *Bizans'ın Son Yüzyılları: 1261-1453*. Translated by Bilge Umar. Second. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.
- Donald Quatert. *Osmanlı İmparatorluğu: 1300-1700*. Translated by Ayşe Berktaş. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.
- Doukas. *Decline and Fall of Byzantium to the Ottoman Turks*. Translated by Harry J Magoulias. Detroit: Wayne State University Press, 1975.
- Elizabeth Zachariadu and Elizabeth Zachariadu. "The Emirate of Karasi and That of the Ottomans: Two Rival States." In *The Ottoman Emirate: 1300-1389*. Rhytymnon: Crete University Press, 1993.
- Feridun Emecen. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi(1300-1600)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.
- Geanakoplos, Deno J. "The Council of Florence (1438–1439) and the Problem of Union Between the Greek and Latin Churches." *Church History* 24, no. 4 (December 1955): 324–46. <https://doi.org/10.2307/3162003>.
- Gill, J. "The Sincerity of Bessarion the Unionist." *The Journal of Theological Studies* XXVI, no. 2 (January 1, 1975): 377–92. <https://doi.org/10.1093/jts/XXVI.2.377>.
- Gregory, Timothy E. *A History of Byzantium, 306-1453*. Blackwell History of the Ancient World. Malden, Mass: Blackwell Pub, 2005.

- Half, Maarten. “The Pope’s Agents in Constantinople: Eugenius IV’s Legation on the Eve of the Council of Ferrara-Florence (1438-1439).” *Mediterranea. International Journal on the Transfer of Knowledge* 5 (March 20, 2020): 91–151. <https://doi.org/10.21071/mijtk.v5i.12254>.
- Imber, Colin. *The Ottoman Empire, 1300-1650: The Structure of Power*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire ; New York: Palgrave Macmillan, 2002.
- İnalcık, Halil. “Ottoman Methods of Conquest.” *Studia Islamica*, no. 2 (1954): 103–29. <https://doi.org/10.2307/1595144>.
- İnalcık, Halil. *Devlet-i Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.
- . “The Status of the Greek Orthodox Patriarch under the Ottomans.” *Turcica*, no. 0 (1991): 407–36. <https://doi.org/10.2143/TURC.23.0.2014212>.
- Joseph Gill. *The Council of Florence*. Cambridge: Cambridge University Press, 1959.
- . “The Greeks in the Council of Florence.” *Blackfriars* 41, no. 481 (1960): 155–64.
- Julian Chrysostomides. “The Byzantine Empire from the Eleventh to the Fifteenth Century.” In *Cambridge History of Turkey: Byzantium to Turkey*, edited by Kate Fleet, Vol. I. United Kingdom: Cambridge University Press, 2009.
- Kate Fleet. “Introduction.” In *Cambridge History of Turkey: Byzantium to Turkey*, edited by Kate Fleet, Vol. I. United Kingdom: Cambridge University Press, 2009.
- Laonikos Chalkokondyles. *The Histories*. Translated by Anthony Kaldellis. Vol. 1. Cambridge, Massachusetts; London, England: Harvard University Press, 2014.
- . *The Histories*. Translated by Anthony Kaldellis. Vol. 6. Cambridge, Massachusetts; London, England: Harvard University Press, 2014.
- . Translated by Anthony Kaldellis. Vol. 8. Cambridge, Massachusetts; London, England: Harvard University Press, 2014.
- Marios Philippides, trans. *Emperors, Patriarchs and Sultans of Constantinople(1373-1573): An Anonymous Greek Chronicle of the Sixteenth Century*. Brookline, Massachusetts: Hellenic College Press, 1990.
- Nicol, Donald MacGillivray. *Church and Society in the Last Centuries of Byzantium*. The Birkbeck Lectures 1977. Cambridge ; New York: Cambridge University Press, 1979.
- Patrick O’Connell. “The Greeks and Reunion up to the Fall of Constantinople.” *An Irish Quarterly Review* 49, no. 193 (1960): 68–81.
- Quataert, Donald, and Halil İnalcık, eds. *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*. Beyoğlu, İstanbul: Eren Yayıncılık, 2000.
- Spielvogel, Jackson J. *Western Civilization*. 7th ed. Belmont, CA: Thomson Wadsworth, 2009.
- Steven Runciman. *The Great Church in Captivity: A Study of the Patriarchate of Constantinople from the Eve of the Turkish Conquest to the Greek War of Independence*. Cambridge: Cambridge University Press, 1968.

Gaius Valerius Diocletianus Dönemi Siyasi Olaylarının Sikkeler Üzerindeki Yansıması

Gülşah YILDIZ¹

Öz

Gaius Valerius Diocletianus Dönemi, Roma İmparatorluğu'nun siyasi, toplumsal ve ekonomik sorunlar içerisinde olduğu bir dönemdir. Bu süre zarfında, imparatorluğun pek çok bölgesinde savaşlar ve siyasi sorunlar devam etmiştir. Çalışmada, dönemin siyasi olaylarının sikkeler üzerindeki yansıması incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Diocletianus, Maximianus, Galerius, Constantius, Tetrarşi

Reflection of Political Events of the Gaius Valerius Diocletianus Period on the Coins

Abstract

The period of Gaius Valerius Diocletian, when the Roman Empire was in political, social and economic problems. During this time, wars and political problems had continued in many parts of the empire. In this study, the reflection of the political events of the period on the coins will be examined.

Keywords: Diocletianus, Maximianus, Galerius, Constantius, Tetrarchia

Giriş

Diocletianus Dönemi, M.S. 235- 284 yılları arasında yaşanan ve III. Yüzyıl Krizi olarak bilinen askeri anarşi altındaki karışıklıkların sonuna denk gelmektedir. Bu dönem, Roma İmparatorluğu'nun ekonomik, toplumsal, siyasi ve yönetsel olarak parçalanmanın eşiğinde olduğu bir dönemdir. Avrupa'nın kuzeyinden gelen barbar kavimlerin varlığı, doğu sınırlarında Sasaniler'in bulunması; bu kaos ortamında ise sınır güvenliğinin kaybedilmesinin ardından yaşanan savaşlar nedeniyle görülen yönetimdeki askeri hakimiyet ile beraber imparatorluk büyük bir çıkmazın içine girmiştir. Lejyon ve praetorlar tarafından seçilen imparatorların uzun süreli hüküm sürememeleri veya askerler tarafından suikaste uğramalarının sonucu olarak artan

---

¹ Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi. E-Posta: gulsah1yildiz@gmail.com

otorite boşluğu, Diocletianus Dönemi'ne kadar devam etmiştir. Sasanilerin güçlenerek Valerianus Dönemi'nde Roma İmparatorluğu ile mücadele içine girmesinin ardından Valerianus'un I. Şapur'a esir düşmesi, bu otorite boşluğunu arttıran en önemli olay olmuştur.²

1. Diocletianus Dönemi Politik Gelişmeleri

Diocletianus M.S. 268 yılında imparator Gallienus'un ölümünden sonra imparatorluk gücüne ulaşabilen *Illyria*'lı askerlerden biridir. İmparator ilan edilmeden önceki son imparator olan Carus'un (282-283) oğulları Carinus ve Numerianus döneminde gerçekleşen taht mücadelelerine tanıklık etmiştir.³

Carinus ve Numerianus'un taht mücadelesinin ardından Numerianus ölmüş ve Carinus Doğu'da bulunan lejyonlar tarafından 1 Nisan 284 yılında imparator ilan edilmiştir. Carinus ve Diocletianus güçleri ise bugün Belgrad yakınlarında bulunan *Margus* (Orosje) mevkiinde karşılaşarak taht mücadelesine girmişlerdir. 285 yılında gerçekleşen Margus Savaşı, Carinus'un kendi subaylarından biri tarafından öldürülmesi ve ordusunun Diocletianus tarafına geçmesi ile Diocletianus tarafından kazanılmış; Carus, Numerianus ve Carinus'un anıları lanetlenmiştir. Carus ve Numerianus'un ölümünden *Praetor Praefectus*'u *Aperius*'u sorumlu tutan askerler, praetor muhafızları komutanı olan Diocletianus'u imparator ilan etmişlerdir. Diocletianus'un imparatorluğu Carinus ile gerçekleştirdiği Margus Savaşı'nın ardından ordusunun kendisine bağlılık yemini etmesi ile başlamıştır.⁴

Diocletianus, bu karşılaşmanın hemen öncesinde ise Maximianus'u 1 Nisan 285 yılında *caesar* ilan etmiş ve olası bir iktidar gaspının önüne geçmeye çalışmıştır.

---

² C. Freeman, Mısır, Yunan ve Roma: Akdeniz Uygarlıkları. İstanbul 2003, 502.

³ Carus M.S. 282-283 yılları arasında hüküm sürmüş önemli imparatorlardan biridir. Senatonun onayını almak için uğraşmayan ilk imparatorudur. Bu imparatorluk tarihi açısından önemli bir olaydır. Çünkü sınır bölgelerini Roma için terketmek zorunluluğundan kurtulmuş oluyordular. Ayrıca oğullarını *caesar* ünvanı ile yardımcılarını tayin etmeyi denemiştir. Daha sonra Diocletianus'un veraset sistemini düzenlemesi ile gerçekten hayata geçirilecek bir sistemin öncüsü olmuştur. Babasının ölümünden sonra M.S. 283-285 yılları arasında imparator ilan edilen Carinus'un küçük kardeşi Numerianus, Sarmatlara karşı düzenlenen bir sefer sonrasında, yurda dönerken tahrirvanında ölü bulunmuştur ve Carinus imparator olmuştur. Bkz. Charles Freeman, Mısır, Yunan ve Roma: Akdeniz Uygarlıkları, Dost Yayınevi, İstanbul 2018, 550.

⁴ O. Tekin, Eski Yunan ve Roma Tarihi'ne Giriş, İstanbul 2016, 287.

Aynı zamanda Maximianus'u *Gallia*'da ayaklanan *Bacaudae*'lerin⁵ ayaklanmasına karşı görevlendirmiştir. Bu seferin asıl amacının bir ayaklanmayı bastırmaktan ziyade *Ren* sınırına konuşlandırılan bu askerlerin varlığının daha sonraki istilalar için bir engelleyici unsur olması gerektiğidir.⁶

Yoğun savaş ve seferlere sahne olan 285 yılı, geniş bir coğrafyaya yayılan Roma İmparatorluğu'nun tek bir hükümdar tarafından yönetilemeyeceğini göstermiştir. Diocletianus, *principatus* olarak adlandırılan sistemden, *dominatus* adı verilen ve imparatorun mutlak yönetiminin varlığını tartışmasız kabul eden bir sistemi benimsemiştir. Fakat Diocletianus, imparatorluğun mutlak hakiminin belirlendiği bu sistemde, Roma topraklarını tek başına yönetemeyeceğinin de farkındadır. Bu nedenle, M.S. 286 yılında, askeri ve idari alanda güvendiği Maximianus'a *augustus* ünvanı vererek, imparatorluğun yönetimine ortak etmiştir. Maximianus *augustus* ilan edildiği 286 yılının devamında, Roma topraklarının sınır güvenliği için *Gallia* ve *Ren* kıyılarında savaşmış, Diocletianus ise M.S. 285 yılında Sarmatlar'ı Tuna Nehri yakınlarında yenmiştir. Sarmatlar'ın M.S. 288-289 yıllarında tekrar isyan etmesi üzerine, Diocletianus ve Maximianus ordularını birleştirerek Sarmatlar'ın isyan girişimini bastırmıştır. Sarmatlar ile gerçekleştirilen savaşların ardından Diocletianus, *Sarmaticus Maximus* ünvanı almıştır.⁷ Bu süre zarfında Diocletianus'un uğraştığı bir diğer sorun ise *Britannia*'da kendini Augustus ilan eden Carasius'tur. Carausius, Maximianus tarafından *Britannia* ve *Gallia* kıyılarına Saxon ve Franklar tarafından gerçekleştirilen akınlarla mücadele etmesi için görevlendirilen Galya asıllı bir ordu komutanıdır. M.S. 286 yıllarında Frank ve Saxon'lara karşı elde ettiği zaferleri Roma ile paylaşmaya yanaşmayan Carasius'a, bu tarihlerde Diocletianus ve Maximianus tarafından cephe alınmadığı, sikkeler üzerinden izlenebilmektedir.⁸

M.S. 286 yılında, Suriye'ye bir sefer düzenlemiş ve Persler ile diplomatik ilişkilerde bulunulmuştur. Bu seferin asıl amacı ise Roma'nın kontrolünde olan

---

⁵ Kanun tanımazlıkları, yıkım ve yağmalarıyla beraber kötü bir şöhrete sahip olan *Gallia* köylüleriydi. Genelde bu çetelerin yerlerinden edilmiş köylüler ve ordu firarilerinden oluştuğu, *Ren* Nehri'nin dört bir yanından gelen kabilelerin istilaları ile zor duruma düşmüş, çaresiz insanlardan oluştukları düşünülür. Liderleri ise Amandus ve Aelianus'tur. Bkz. P., Southern, Roman Empire from Severus to the Constantine, New York 2001, 137.

⁶ Southern 2001, 138.

⁷ M. Bunson, Encyclopedia of the Roman Empire, New York 2002, 94.

⁸ P. H. Webb, The Roman Imperial Coinage, C.5., B. 2., London 1972, s. 550.

Ermenistan'ın Persler tarafından akına maruz kalmasıdır. Roma'nın Armenia'daki konumunu güçlendirmek adına Suriye sınırı yeniden düzenlenir ve Armenia Kralı III. Tiridates ile Persler'e karşı barış ittifakı gerçekleştirilmiş ve Diocletianus'un yardımları ile Persler Armenia'dan çıkarılmıştır.⁹

M.S. 290 yılına gelindiğinde, Arap kabilelerine karşı sefer düzenlenmiştir. Bu seferin amacı ise Sasani istilalarının meydana geldiği bu dönemde *Palmyra* tarafından meydana gelen Yakın Doğu'nun fethinin ardından imparatorluğun doğu sınırlarının savunmasının düzenlenmesinin gerekliliğidir. Bu dönemde kervan sahipleri tarafından kullanılan doğu sınırı, Kızıldeniz'den Fırat Nehri'ne uzanan bir yol ile belirlenmiştir. Bu yolun büyük bir kısmı imparator Traianus tarafından inşa edilmişti fakat Mısır'dan İran'a kadar olan yolun kuzey bölümü, Diocletianus tarafından tamamlanmıştır. Diocletianus tarafından tamamlanan ve *Diocletiana Strata* adını alan yolun amacı, Araplar'ın göç trafiğini kontrol etmektir. 290 yılının sonunda, İmparatorluk Britannia'da hala devam eden Carausius rejimi dışında iki imparatorun kontrolü altına girmiştir. Diocletianus ve Maximianus, kendilerinden önce hüküm süren imparatorlardan daha uzun süre tahtta kalmışlardır. Devam eden sorunlara rağmen, kendileri ve dayanışmaları adına imparatorluğun hizmetindeki başarıları ilan etmenin zamanının geldi düşünülmüş ve M.S. 291 yılı askeri başarıların ve yönetimde yaşanan istikrarın kutlama yılı olarak ilan edilmiştir. Fakat buradaki en önemli husus, festivallerin Roma'da değil, Milano'daki potansiyel sorunlu bölgelere daha yakın yerde gerçekleştiriliyor olmasıydı. Bu durumun sebebi ise, daha önce de belirtildiği gibi büyüyen imparatorluk sınırlarının güvenliğini korumak ve herhangi bir sorun yaşanmasını önlemektir.¹⁰

Diğer bir yanda M.S. 297 yılında gerçekleşen Aleksandreia'da *Achilles* ve Domitianus isyanını ise Diocletianus bastırarak, kenti ele geçirmiş ve gasıpları öldürmüştür. Aynı yıllarda Maximianus, Kuzey Afrika'da bulunan ve *Numidia* topraklarına saldıran, *Mauretania*'daki *Quinquegentanei* kabilesi ile savaşmış ve toprakları kurtarmıştır. Thebes yakınlarındaki Mısır şehirleri *Busiris* ve *Coptos*, isyan eğilimi gösterdiklerinde Diocletianus onlara karşı bir sefer düzenlemiştir. Fakat daha

---

⁹ Southern 2001, 144.

¹⁰ Southern 2001, 145.

sonra tekrar ayaklandıklarında, Diocletianus *Achilles* de dahil olmak üzere çoğu isyancı öldürülmüştür.¹¹

Bu dönemde imparatorluk üzerinde önemli bir güç, *Sasani İmparatorluğu*'dur. Sasani İmparatoru *Narses*'e karşı, Galerius gönderilmiştir ve Narses mağlup edilerek başkent *Ktesiphon* şehri ele geçirilmiştir. Diocletianus, Narses'in karısı, çocukları ve kız kardeşlerini esir olarak almış ve hatta Narses yapılan anlaşma sonrası, Diocletianus ve Galerius'a heyetler göndererek ailesinin teslim edilmesini ve barış anlaşması imzalanmasını istemiştir. Daha sonra yapılan ağır bir antlaşma ile Narses barış şartlarını kabul etmek durumunda kalmıştır.¹²

Diocletianus Dönemi'nde başlayan Tetrarchia sistemi, (dörtlü yönetim), aslen M.S. III. yüzyıldaki siyasi, ekonomik ve toplumsal gerilemenin bir sonucudur. Principatus yönetimi, III. Yüzyıl krizleri boyunca sekteye uğrayınca, bu durum yeni dönemin bir takım reformlar serisine tanıklık etmesine neden olmuştur. İmparator *Commodus* ile beraber siyasi ve askeri yönetim krizlerine ekonomik ve toplumsal krizlerde eklenmiştir. Augustus öncesi dönemde görülen Roma merkezli siyaset, sınırlarda görülen yoğun barbar saldırıları sarsılmıştır. Bu dönemde ise, baskın sistem askeri anarşi olmuştur. Bu dönemde askerlerin yönetimde etkin olmalarından ötürü, başa geçen asker imparatorların sayısında da artış görülmektedir.¹³ Sayıların fazla olması, sürekli bir iktidar havasının oluşmasını engellemiştir.¹⁴

Bu yeni yönetim biçiminde, varolan iki *augustus*'un her birisinin yanına bir *caesar* eklenmiştir (Res.1). Diocletianus *caesar*'ı Galerius ile imparatorluğun Doğu yarısında hüküm sürerken, Maximianus ise *caesar*'ı I. Constantius ile beraber Batı kısmının yönetimini almıştır.¹⁵ Dörtlü yönetimin asıl amacı, ortaya çıkan krizlere daha hızlı müdahale edebilmek ve yönetebilmektir. İki *augustus* ve iki *caesar*'in oluşturduğu tetrarchia sistemindeki uyumlu yönetimin başında her zaman Diocletianus bulunuyordu. Bu bölünmenin asıl amacı, imparatorluğun topraklarını ikiye bölmek

---

¹¹ Zonaras The History of Zonaras: From Alexander Severus to the Death of the Theodosius the Great (Çev: T. M. Banchich, E. N. Lane). Routhledge 2008, 65.

¹² Tekin 2016, 290.

¹³ Kienast 2017, 183-266. Burada asker imparatorlar kronolojisi ayrıntılı olarak verilmektedir.

¹⁴ Bu dönem imparator olan sivil karakterli yöneticilerden olan Tacitus ise M.S. 275-276 yılları arasında imparator olarak kalabilmiştir.

¹⁵ Buradaki amaç, *augustus*'ların ölümü halinde, imparatorluğun hükümdarsız kalmaması ve *caesar*'ların, *augustus*'ların yerine geçmesiydi. Böylece, siyasi otorite boşluğu doğmadan, *augustus* olan *caesar*'ların yerine, yine *caesar*'lar seçilebilecekti. Tekin 2016, 208-209.

değil, tehlikelere karşı gösterilecek karşı savunmanın paylaşılmasıydı. Augustus Dönemi'nden itibaren görülen *principatus* anlayışı, yerini yeni ve sıkı bir rejim olan *dominatus*'a bırakmıştır. Principatus döneminin sona erdiğinin bir göstergesi de, Diocletianus'un göreve başlamadan önce Roma'ya uğramamasıdır. Roma'ya ilk gidişi ise imparatorluğunun 20. yılının kutlandığı M.S. 303 yılındaki *vicennalia* şenlikleri sırasında gerçekleşmiştir.¹⁶

Diocletianus ve Maximianus, uzun ve yorucu iktidar yıllarının ardından imparatorluğun yönetimini caesar'lara bırakarak, tahttan feragat ettiler. M.S. 305 yılında tahttan feragat ettiklerini bildirdiler ve Constantius ve Galerius augustus'luğa yükseldi. Kendilerine caesar olarak Severus ve Maximinus'u seçtiler. Batı'da Constantius ve caesar'ı Severus; doğuda ise Galerius ve caesar'ı Maximinus Daia ile hüküm sürmüştür. Maximianus'un M.S. 310 yılında Marsilya'da intihar ettiği veya öldürüldüğü düşünülmektedir. Diocletianus ise M.S. 313 yılında ölmüştür.

M.S. 303 yılında artık bir barış ortamı hakimdi ve Diocletianus ve Maximianus, 20 yıllık iktidarlarını kutlamak adına, Roma'ya kendileri adına yapılan *vicennalia* şenliklerini kutlamaya gitmişlerdir.

2. Diocletianus Dönemi Siyasi Olaylarının Sikkeler Üzerindeki Yansıması

Tarihsel süreç içerisinde gerçekleşen olay ve olguların izlenebildiği yazılı ve yazısız pek çok arkeolojik kaynak bulunmaktadır. Bu arkeolojik kaynaklar içerisinde bulunan sikkeler, darp edildikleri yılların önemli olaylarının izlerini taşımaktadır.

Kat. No.1:

Sikkenin ön yüzünde, Diocletianus'un büstü bulunmakta ve arka yüzde ise Herkül'ün ayakta durarak aslanı boğduğu sahne betimlenmektedir. M.Ö. 289 yılının Diocletianus'un erken imparatorluk yıllarına denk gelmesi ve Herkül'ün ilk görevi olan aslanı ile savaş halinde betimlenmesi önemli bir noktadır. Çünkü Diocletianus'un imparator olduğu zaman ilk görevi, imparatorluğun düşmanlarına karşı savaştır. Bu nedenle Herkül ve Diocletianus'un görevleri birbirleri ile ilişkili olmuştur. Sikke

¹⁶ Avil 1993, 141.

üzerinde bulunan VIRTVTI AVG lejantı ise erdemi temsil etmekte ve Diocletianus ile özdeşleştirilmektedir.

Kat. No.1’de betimlenen imgenin ait olduğu mitos, Herkül’ün ilk görevlerinden biri olan Nemea aslanını yendiği mücadele sonrasında, aslanın postunu yüzmek için girdiği çabanın ardından ilahi bir güç olarak Athena ortaya çıkıp ve Herkül’e postu yüzmesi için yardım etmesi ile devam eder. Burada, Herkül’ün aldığı ilahi yardım ile görevini yerine getirmesi ile Diocletianus’un kendini Herkül ile özdeşleştirerek aldığı ilahi gücün birleştirildiği düşünülebilir. Çünkü Diocletianus’un imparator olduktan sonraki ilk görevi, imparatorluğu girdiği siyasi ve toplumsal girdaptan kurtarmaktır.

Kat. No. 2-3:

Yunan Panteonu’nun baş tanrısı olan Zeus’un, Roma’daki karşılığı Jupiter’dir. Jupiter’in Titanlar ile olan savaşına atıfta bulunan bu iki sikkenin arka yüzünde Jupiter, titanı devirmiş ve elinde bir şimşek demeti tutmaktadır. Burada, Diocletianus’un ön yüzde bulunmasından ötürü Jupiter Diocletianus’u, titanlar ise imparatorluğun düşmanlarını temsil etmesi olarak önerilebilir.

Kat. No. 4:

Diocletianus’un, Carinus ile yaşanan Margus Savaşı’ndan sonra imparatorluğun yönetimini ve sınırlarını kontrol altına almak amacıyla Maximianus’u *augustus* olarak ilan etmiştir. Arka ve ön yüzlerde imparatorların betimlenmesi ve 285 yılına tarihlenmesi devlet yönetimini bölüştüklerinin bir betimidir.

Kat. No. 5:

İmparatorluğun Diocletianus ve Maximianus yönetim paylaşımı yapılmasının ardından Diocletianus Doğu, Maximianus ise Batı’ya yönelerek sefere başlamışlardır. 5 numaralı bu sikkede Tanrıça Sole bulunmaktadır.¹⁷ Arka yüzde bulunan Sol tanrısı, Roma’da bulunan güneş tanrısıdır. Sikke üzerinde bulunan ORIENS ise Diocletianus’un Doğu’da başarı ile gerçekleştirdiği başarılı savaşların propagandist bir imajı olarak düşünülebilir.

Kat. No. 6:

M.S. 288-289 yılları arasında Diocletianus ve Maximianus’un devletin ve doğu ve batı sınırlarını kontrol etme amaçlı olarak seferlere başlamışlardır. Bu yıllarda,

---

¹⁷ L. Frothingham, Diocletian and Mithra in the Roman Forum. AJA 18, 146-155.

imparatorluk için büyük bir risk olarak görülen Sarmatlar'a karşı sefer düzenlenmiştir. Daha sonra üç kere daha gerçekleştirilecek seferlerin ilki olan bu seferde, başarıyla sonuçlanmıştır. Zafer sikke üzerinde VICTORIA AVVG lejantı ve arka yüzde Diocletianus ve Maximius Zafer Tanrıçası'nın eli temsil edilmiştir.

Kat. No. 7:

Sikkenin ön yüzünde Diocletianus ışın taçlı büstü ile sağa bakarken betimlenmiştir. Arka yüzde ise ADVENTVS lejantı ile ata binmiş Diocletianus ve Maximianus at sürmektedirler. Bu tarihler, Arap kabilelerine karşı sefer düzenlendiği seferlerin başladığı tarihlerdir. Bu tarihlerde, İmparatorluk Britannia'da hala devam eden Carausius rejimi dışında iki imparatorun kontrolü altına girmiştir.

Kat. No. 8:

Sikkenin ön yüzünde ışın tacı Diocletianus büstü bulunmaktadır. M.S. 290-291 yılına tarihlenen sikkenin arka yüzünde SAECVRIT PERP veya SECVRIT PERP lejantlı ve Securitas'ın bol bir kıyafet içerisinde bir elinin başında, sol elinin ise sütuna yaslanır bir şekilde durduğu görülmektedir. Bu sikke, Arap kabilelerine ve Britannia'da devam eden Carausius rejiminin kontrol altına alınmasının ardından devam eden sorunlara rağmen, kendileri ve dayanışmaları adına imparatorluğun hizmetindeki başarıları ilan etmenin zamanının geldiğini düşündüklerinin bir göstergesi olarak düşünülmektedir. Sikkenin, bu dönem içerisinde barış, huzur ve güvenin sağlandığını belirttiği önerilebilir. Securitas'ın elini sütuna dayaması ise, güven içerisinde olunduğunun bir imajı olarak düşünülebilir.

Kat. No. 9-10-11:

Bu sikke grubu Diocletianus'un imparatorluğunun ilk dönemlerinde önemli bir sorun haline gelen Carausius'un Gallia Bölgesi'ndeki imparatorluk iddiasının ardından kendisi tarafından Maximianus adına bastırılan sikkelerdir. Sikkede bulunan PAX AVGGG lejantının üç G harfi, üç augusti anlamına gelmekte ve Carausius ve kardeşleri Maximianus, Diocletianus'u simgelemektedir. Fakat, ilk bölümde bulunan siyasi çerçevede de belirtildiği gibi, Diocletianus ve Maximianus'un kendisini augustus olarak kabul ettiklerine dair bir bilgi yoktur. Hatta M.S. 293-294 yıllarında Diocletianus'un kurduğu tetrarchia sisteminin içerisindeki yöneticilerden birisi de

olamamıştır.¹⁸ 10 numaralı sikke de, Carausius'un aynı iddia ile bastırıldığı bir sikkedir. 11 numaralı sikke ise Carausius'un öldürülmesinin ardından Allectus'un, kendini imparator olarak betimlediği görülmektedir. Fakat bu sikke üzerinde, Carausius'un yaptığı gibi Diocletianus ve Maximianus'a karşı herhangi bir barış iddiası, birlik göstergesi yoktur. Bu nedenle, M.S. 296 yılında caesar olan Constantius Allectus'u yenerek Britannia'yı geri alacaktır.

Kat. No. 12:

Sikkenin ön yüzünde yaprak taçlı Diocletianus büstü, arka yüzde ise C-OMIT-ATVS-AV- GG lejantı ile at süren Diocletianus ve Maximianus bulunurlar. M.S. 294-295 tarihli sikke, Roma'da darbedilmiştir ve Maximianus ve Diocletianus'un seferlere karşı dayanışma içerisinde olduklarının propagandasının yapıldığı düşünülmektedir.

Kat. No. 13:

Sikkenin ön yüzünde Diocletianus ve Maximianus'un büstleri, arka yüzde ise Diocletianus ve Constantius'un büstleri birbirine dönük şekilde durmaktadır. Diocletianus'un her iki yüzde de bulunması, tetrarchia sisteminin hâkim olmasına rağmen, baskın gücün Diocletianus'un elinde olduğunun göstergesi olarak sayılabilir. Bu imaj ve yüzlerinin birbirlerine dönük olması, dönemin başka arkeolojik kaynakların rölyeflerine de yansımıştır. Klasik geleneğin giderek soyutlanan, sembolik ve katı temsiller lehine reddinin Bizans sanatının temel özellikleri haline gelmesine örnek olarak sayılan bu ikonografide, onu yeni dördü siyasi ideoloji ve işbirlikçiler arasındaki concordia (uyum), similitudo (benzerlik) ve kardeşlik gibi en önemli temalarıyla ilişkilendirir.¹⁹ Trier M.S. 293-294 yıllarında Constantius'un tetrachia'nın ilan edilmesinden sonra bulunduğu kentti. Bu nedenle sikke üzerinde, beraberlik imajı verildiği düşünülebilir.

Kat. No. 14-15-16-17:

Dört adet sikkede görülen, tetrarchia'nın oluşturulmasının ardından görev bakımından ikiye bölünen imparatorlukta askeri müdahaleye ihtiyaç duyulan bölgelerden biri olan ve Tuna hattında bulunan Sarmatlar'a karşı düzenlenen seferin ardından alınan zafer VICTORI-A SARMAT, VIRTVS-MILITVM lejantı ile temsil edilmiştir. Sikkelerin

---

¹⁸Brennan, P., Turner, M., Wright, N. L., Face of Power: Imperial Portraiture on Roman Coins. Australia 2007, 59.

¹⁹ Ayrıntılı bilgi ve örnek için Bkz. Ağtürk 2018, 420.

ön yüzünde katalog sırasıyla Diocletianus, Maximianus, Constantius ve Galerius'un bulunması, *tetrarchia* sisteminin getirdiği yönetim ortaklığının temsilidir. Arka yüzde ise dayanışmayı temsil etmesi açısından *augustus*lar Diocletianus ve Maximianus, *caesar*lar Constantius ve Galerius'un beraber bir şekilde tripod üzerinde kurban sahnesinin olması ise, beraber elde edilen başarıya karşı gerçekleştirilen bir ritüelin sahnesidir.

Burada bulunan üç sikkenin arka yüzünde betimlenen kale kapısı (camp gate) Diocletianus Dönemi'nde ortaya çıkan ve Erken Ortaçağ Avrupası'ndaki sikke tasarımlarında kullanılmaya devam etmiştir. Hill, burada bulunan betimin *Castra Praetoria*²⁰'yü temsil ettiğini belirtmiştir. Bianchi Bandinelli ise Geç İmparatorluk Dönemi sanatının bazı tarz değişikliklerini M.Ö. III. yüzyıldan itibaren askeri imparatorların devlet yönetiminde etkin olması ile Roma'nın merkeziyetçiliğini kaybederek eyaletlere kaymasına bağlamaktadır. Bandinelli araştırmaları sonucunda, Roma sanatı ile *pleblere* ait sanat arasındaki ilişkilerin güçlü olduğunu farketmiştir. Bu durumu, Geç Roma sanatında eyalet sikkeleri üzerinde yerel mimari temsilin görülmesine bağlamıştır. Ayrıca, bir propaganda aracı olarak, güvenliği temsil ettiği de düşünülmektedir.²¹

Kat. No. 18:

Diocletianus'un oluşturduğu otonom güç sistemi sırasında, Britannia ve Gallia sahillerine, Saxon ve Franklar tarafından gerçekleştirilen akınlara karşı görevlendirilen Carausius bu isyanı bastırmıştır. Fakat hemen ardından kazandığı üstünlüğü imparatorluk ile paylaşmamış ve M.S. 286 yılında kendisini imparator ilan etmiştir. Bu durum, Diocletianus'un imparatorluğunun ilk yıllarına denk gelmektedir. Diocletianus ve bu kaos döneminin önüne geçmek için *augustus*'u olarak atadığı Maximianus'un bu sikke üzerinde Carausius ile beraber betimlenmesi, Carausius'a karşı gerçekleştirilecek savaş öncesi, Diocletianus'un kendisine cephe almadığını göstermektedir. Britania'da yaşanan ve Carausius'un kendisini imparator ilan

---

²⁰ *Castra Praetoria*, Roma İmparatorluğu Dönemi'nde praetor muhafızlarının Roma dışında bulunan askeri üstlerine verilen isimdir.

²¹ N. T. Elkins, A Note on Late Roman Art: The Provincial Origins of Camp Gate and Baldachin Iconography on the Late Empiral Coinage. *American Journal of Numismatic* 13, 283-302. 2013, 285.

etmesinden sonra basılan bu sikkelerde, CARASIVS et FRATRES SUI, kardeşleri ile hüküm sürdüğünü ve onlarla kendini eşit gördüğünü belirtmeye çalışmıştır.

Kat. No. 19:

Tetrarchia, planlı olarak oluşturulmuş bir yönetim sistemi değil, M.S. 283-296 yılları arasında çıkabilecek muhtemel yönetim krizleri ve taht gasplarını ve askeri krizleri önleme amaçlı yapılmış bir yönetim ortaklığı olarak değerlendirilmektedir. Bu durumun sikkelerin üzerinde bulunan CONCORDIA AUGUSTORUM-MILITUM²² lejantı ile propagandası yapılmıştır.

Kat. No. 20:

Bu sikke M.S. 294 yılı *tetrarchia*'nın ilan edildiği ve Kat. No. 6-7-8-9 numaralı sikkelerde olduğu gibi arka yüzde Diocletianus, Maximianus, Constantius Chlorus, Galerius'un VIRTUS MILITVM lejantı ile askerlerin fazileti anlamına gelen birliği temsil etmektedir. Çünkü bu yıllar, Diocletianus, Maximianus, Constantius Chlorus, Galerius'un Roma İmparatorluğu'nu tehlikeden kurtarmak için giriştiği askeri müdahaleleri temsil etmektedir.

Kat. No. 21:

Ön yüzünde defne taçlı Diocletianus'un bulunan sikkenin arka yüzünde PROVIDENTIA AVGG lejantı bulunmaktadır. Bu lejant imparatorun öngörüsü anlamına gelmektedir. Açık kapılı kalenin betimlendiği sikkelerde görülen bir lejanttır. Kale kapısının açık olması güvenli bir imparatorluk döneminin yaşandığının imajıdır.

Sonuç

Diocletianus Dönemi, siyasal ve toplumsal açıdan incelendiğinde Roma İmparatorluğu'nun III. Yüzyıl krizlerinden sonra ve imparatorluğun Doğu ve Batı olarak bölünmesinden önceki en önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir. Bu dönem kronikler, antik kaynaklar ve çağdaş çalışmalar bazında incelenmiş ve çalışmalar dönemin önemli bir reform içermesinden dolayı da ayrı bir bakış açısı ile incelenmiştir.

---

²² S. Velez, The Pre-form CONCORDIA MILITVM, Antoniniani of Maximus: Their Problematic Attribution and Their Role in Diocletian's Reform of the Coinage. *American Journal Numismatic* 2014(26), 240.

Dönemin arkeolojik malzeme üzerinde de önemli izleri mevcuttur. Bu izler, dönemin Britannia hakimiyeti ve Britannia ile yaşadığı siyasi, yönetsel krizlerinin sonucu olarak Ren nehri yakınındaki kalelerde, Roma ve siyasi hakimiyetin ulaştığı bölgelerdeki kabartma, rölyef ve plastik eserlerde incelenmektedir. Bu çalışmada ise, antik dönemin önemli bir kitle iletişim aracı olan imparatorluk sikkeleri üzerinde bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Diocletianus Dönemi'nin içerdiği değişim; yaşanan siyasi ve toplumsal krizler, ekonomi, yönetsel ortaklık döneme özgü karakteristik özelliklerdendir. Çalışmada, Diocletianus başta olmak üzere Maximianus, Galerius ve Constantius'un gerçekleştirdiği savaşlar tarihsel süreç kronolojik açıdan incelenerek, siyasi dönemin sikkeler üzerindeki etkileri üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın önemli sonuçlarından biri, yönetim ortaklığı adı altında tetrachia sisteminin, Diocletianus'un önderliğinde gerçekleştirildiği bilgisi, sikkelerin ön yüzünde çoğunlukta kendisinin bulunması ve çağdaş-antik çalışmalar ile desteklenmiştir.

Askeri anarşi döneminden sonra başa geçen Diocletianus'un yönetime ortak olarak seçtiği kişilerin de kendisi gibi askeri geçmişe sahip olan askerler olması, soydan kaynaklı gelecek bir taht gasbını önleme amaçlı girişimi olarak düşünülebilir. Bir denge sağlama çabasına girdiği düşünülen Diocletianus'un dönem içerisinde gerçekleştirdiği hamleler sikke üzerinde de izlenebilmiştir.

Dönem içerisinde gerçekleştirilen seferler ve düşmanlara karşı bir olduklarını gösterecek propaganda da sikke üzerindeki persifikasyonlar ve lejantlardan izlenebilmektedir.

KAYNAKÇA

- Ağtürk, T., Ş (2019). A new Tetrachia Relief from Nicomedia: Embracing Emperors. *AJA* 122, 411-426.
- Aurelius, (1994). *De Caesaribus* (H. W. Bird, Çev.) Liverpool.
- Avil, C. (1993). *The Later Roman Empire: AD 284-430*. London.
- Banchich, T. M. ve Lane, E. N. (2008). *The History of Zonaras: From Alexander Severus, to the Death of the Theodosius the Great*. New York.
- Bowman, A.K. (2005). *Diocletian and the First Tetrachy, A.D. 284-305*. England: The Cambridge Ancient History.
- Bunson, Mathew (2002). *Encyclopedia of the Roman Empire*. New York: Facts of File.
- Brennan, P., Turner, M., Wright, N. L., (2007). *Face of Power: Imperial Portraiture on Roman Coins*. Australia.
- Elkins, N. T. (2013). A Note on Late Roman Art: The Provincial Origins of Camp Gate and Baldachin Iconography on the Late Empiral Coinage. *American Journal of Numismatic* 13, 283-302.
- Freeman, C. (2018). *Mısır, Yunan ve Roma: Akdeniz Uygarlıkları*. İstanbul.

- Frothingham, L. (1914). Diocletian and Mithra in the Roman Forum. *AJA* 18, 146-155.
- Keinast, D., Eck, W., Heil, M., (1977). *Römische Kaisertabelle: Grundzüge einer Römischen Kaiserchronologie*. Darmstadt.
- Klawans Z., (1959). *Reading and Dating Roman Imperial Coins*. Wisconsin.
- Kolb, F. (1987). *Diocletian und Die Erste Tetrachie*. Berlin. New York, Walter de Gruyter.
- Percy, H., E. Sydenham, H. Mattingly, (1972). *Roman Imperial Coinage*. London.
- Southern, P. (2001). *Roman Empire from Severus to Constantine*. New York.
- Tekin, O. (2016). *Eski Yunan ve Roma Tarihi'ne Giriş*. İstanbul.
- Velez, S. (2014). The Pre-form CONCORDIA MILITVM, Antoniniani of Maximus: Their Problematic Attribution and Their Role in Diocletian's Reform of the Coinage. *American Journal Numismatic* 26, 223- 243.
- Waldron, B., L., (2018) *Diocletian, Hereditary Succession the Tetrachic Dynasty*. Sydney.
- Webb, P. H. (1933), *The Roman Imperial Coinage*, c.5, London.
- Zonaras (2012). *The History of Zonaras: From Alexander Severus to the Death of the Theodosius the Great* (Çev: T. M. Banchich, E. N. Lane). Routhledge.

Elektronik Kaynaklar

<https://www.theoi.com/Gallery/Z26.1G.html>, 9 Mayıs 2021.

https://tr.wikipedia.org/wiki/Tetrar%C5%9Fi#/media/Dosya:Venice_%E2%80%93_The_Tetrarchs_03.jpg, 9 Mayıs 2021.

https://www.wildwinds.com/coins/ric/diocletian/Gilles_L.txt, 12 Mayıs 2021.

KATALOG

	<p>Kat. No: 1 Buluntu Yeri: Lugdunum Tarihlendirme: M.S. 289 Tanım; Ön Yüz: IMP C DIOCLETIANVS P F AVG. Işın taçlı Diocletianus büstü bulunur. Arka Yüz: VIRTVTI AVGG. Herkül, ayakta ve aslanı boğuyor. Referans: RIC V, Diocletian 99.</p>
	<p>Kat. No: 2 Buluntu Yeri: Roma Tarihlendirme: M.S. 284-294 Tanım; Ön Yüz: IMP C C DIOCLETIANVS P F AVG. Bol dökümlü kıyafeti ile sağa dönük Diocletianus büstü. Arka Yüz: IOVI FVLGERATORI. Jupiter, sağa doğru koşuyor ve elinde yıldırım demeti bulunuyor. Titan'ı deviriyor. Referans: RIC V Diocletian 144.</p>

	<p>Kat. No: 3</p> <p>Buluntu Yeri: Roma</p> <p>Tarihlendirme: M.S. 284-294</p> <p>Tanım;</p> <p>Ön Yüz: DIOCLETIANVS P F AVG. Başında diadem yapraklarından bir taçı bol dökümlü kıyafeti ile sağa dönük Diocletianus büstü.</p> <p>Arka Yüz: IOVI FVLGERATORI. Jupiter sola dönük, sağ elinde yıldırım ve sol eli ile titanı devirir.</p> <p>Referans: RIC V, Diocletian 146.</p>
---	---

	<p>Kat. No: 4</p> <p>Buluntu Yeri: Lugdunum</p> <p>Tarihlendirme: M.S. 285</p> <p>Tanım;</p> <p>Ön Yüz: IMP C C VAL DIOCLETUANVS F AVG. Defne taçlı Diocletianus büstü bulunur.</p> <p>Arka Yüz: IMP C MAXIMIANVS AVG. Aslan derisi giyen ve elinde sopa bulunan diadem taçlı Maximianus büstü bulunur.</p> <p>Referans: RIC V Diocletian, 334.</p>
---	--

	<p>Kat. No: 5</p> <p>Buluntu Yeri: Roma</p> <p>Tarihlendirme: M.S. 284-294</p> <p>Tanım;</p> <p>Ön Yüz: IMP C C VAL DIOCLETIANVS AVG. Diadem taçlı Diocletian büstü bulunur.</p> <p>Arka Yüz: ORIENS AVG. Sole, sağa doğru durur ve sağ elini kaldırır, sol elinde kırbaç bulunur.</p> <p>Referans: RIC V, Diocletian, 148.</p>
---	--

	<p>Kat. No: 6</p> <p>Buluntu Yeri: Siscia</p> <p>Tarihlendirme: M.S. 288-289</p> <p>Tanım;</p> <p>Ön Yüz: IMP C C VAL DIOCLETIANVS AVG. Işın taçlı Diocletianus büstü sağ tarafa dönüktür.</p> <p>Arka Yüz: VICTORIA AVVG. Diocletianus ve Maximianus'un ellerinde asalar vardır ve tokalaşırlar. İkisi tokalaşırken Zafer arkada ellerini onların omuzlarının etrafına yerleştirmiştir.</p> <p>Referans: RIC V 282.</p>
---	---

	<p>Kat. No: 7 Buluntu Yeri: Lugdunum Tarihlendirme: M.S. 290 Tanım; Ön Yüz: IMP MAXIMIANVS AVG. Diocletianus, ışın taçlı ve sağ elinde kartal başlı asa tutar. Arka Yüz: ADVENTVS AVGG. Diocletianus ve Maximianus at sürerler ve sağ elleri havadadır. Referans: RIC V Diocletian, 347.</p>
--	---

	<p>Kat. No: 8 Buluntu Yeri: Tarihlendirme: M.S. 290- 291 Tanım; Ön Yüz: IMP DIOCLETIANVS P AVG. Işın taçlı Diocletianus büstü sağa doğru durur. Arka Yüz: SAECVRIT PERP veya SECVRIT PERP. Securitas, bol dökümlü bir kıyafet içerisindedir ve önünde sağa dönük elini başına kaldırmış ve sol eli dirsekten sütuna yaslanmıştır. Bacakları çapraz durmaktadır. Referans: RIC V, Diocletian 82.</p>
---	--

	<p>Kat. No: 9 Buluntu Yeri: Londinium Tarihlendirme: M.S. 286-293 Tanım; Ön Yüz: IMP MAXIMIANVS P F AVG^[11]_[SEP]. Işın taçlı, Maximianus büstü bulunur Arka Yüz: PAX AVGGG. Pax ayakta, elinde demet, asa tutar. Sola doğru dönüktür. Referans: Musaum of Ancient Cultures, Macoquarie Universty, Hunt.1.</p>
---	--

	<p>Kat. No: 10 Buluntu Yeri: Londinium Tarihlendirme: M.S. 286-293 Tanım; Ön Yüz: IMP CARAVSIVS P F AVG. Carausius'un ışın taçlı büstü, sağa doğru durur. Arka Yüz: PAX AVG. Pax ayakta, elimde demet ve asa tutar.Sola doğru dönüktür. Referans: NM. 2004. 1356, Hunt., 26.</p>
---	---

	<p>Kat. No: 11</p> <p>Buluntu Yeri: Londinium</p> <p>Tarihlendirme: M.S. 293-296</p> <p>Tanım;</p> <p>Ön Yüz: IMP C ALLECTVS P F AVG. Allectus'un ışın taçlı büstü bulunmaktadır.</p> <p>Arka Yüz: PAX AVG. Pax, demet ve asa tutmaktadır.</p> <p>Referans: Gale Collection at The Australian Centre for Ancient Numismatic Studies, Maquarie University, Hunt, 8.</p>
--	---

	<p>Kat. No: 12</p> <p>Buluntu Yeri: Roma</p> <p>Tarihlendirme: M.S. 294-295</p> <p>Tanım;</p> <p>Ön Yüz: MAXIMIANVS AVG. Defne yapraklı tacı ile Maximianus bulunur.</p> <p>Arka Yüz: [C-OMIT-ATVS – AV-GG or CO-MITA- TVS AV-GG]. Diocletianus ve Maximianus atın üzerinde sağ elleri havaya kaldırılmış, diğer ellerinde asa tutarlar.</p> <p>Referans: RIC VI Rome 3.</p>
---	---

	<p>Kat. No: 13 Buluntu Yeri: Trier Tarihlendirme: M.S. 293-294 Tanım; Ön Yüz: DIOCLETIANVS AVG ET MAXIMIANVS C. Sağda Diocletianus büstü ve imparatorluk kaftanı giyer. Solda ise Maximianus büstü, imparatorluk kaftanı giyer ve iki büst birbirine bakmaktadır. Arka Yüz: MAXIMIANVS AVG ET CONSTANTIVS C. Defne yapraklı Diocletianus ve Constantius büstü, birbirlerine bakmaktadır ve imparatorluk kaftanı giymektedirler. Referans: RIC VI, Treveri 2.</p>
---	---

	<p>Kat. No: 14 Buluntu Yeri: Roma Tarihlendirme: M.S. 294 Tanım; Ön Yüz: DIOCLETIANVS AVG. Defne taçlı Diocletianus büstü bulunur. Arka Yüz: VICTORI-A SARMAT. VIRTVS-MILITVM. Diocletianus, Maximianus, Constantius Chlorus, Galerius tripodun başında kurban verir. Arkada altı kuleli bir kapı bulunur. Referans: RIC IV Rome 19a.</p>
---	--

	<p>Kat. No: 15</p> <p>Buluntu Yeri: Roma</p> <p>Tarihlendirme: M.S. 294</p> <p>Tanım;</p> <p>Ön Yüz: MAXIMIANVS AVG. Defne taçlı Maximianus büstü bulunur.</p> <p>Arka Yüz: VICTORI-A SARMAT. Diocletianus, Maximianus, Constantius Chlorus, Galerius tripodun başında kurban verir. Arkada altı kuleli bir kapı bulunur.</p> <p>Referans: RIC IV Rome 19b.</p>
--	--

	<p>Kat. No: 16</p> <p>Buluntu Yeri: Roma</p> <p>Tarihlendirme: M.S. 294</p> <p>Tanım;</p> <p>Ön Yüz: CONSTANTIVS CAES. Defne taçlı, Constantius büstü bulunur.</p> <p>Arka Yüz: VICTORI-A SARMAT. Diocletianus, Maximianus, Constantius Chlorus, Galerius tripodun başında kurban verir. Arkada altı kuleli bir kapı bulunur.</p> <p>Referans: RIC IV Rome 22a.</p>
---	--

	<p>Kat. No: 17</p> <p>Buluntu Yeri: Roma</p> <p>Tarihlendirme: M.S. 294</p> <p>Tanım;</p> <p>Ön Yüz: MAXIMIANVS CAES. Galerius, başında defne yapraklarından bir taç bulunur.</p> <p>Arka Yüz: VICTORI-A SARMAT. Diocletianus, Maximianus, Constantius Chlorus, Galerius tripodun başında kurban verir. Arkada altı kuleli bir kapı bulunur.</p> <p>Referans: RIC VI Rome 22b.</p>
---	---

	<p>Kat. No: 18</p> <p>Buluntu Yeri:</p> <p>Birimi: Antoniniani</p> <p>Tarihlendirme:</p> <p>Tanım;</p> <p>Ön Yüz: CARAVSIVS ET FRATRES SVI. Maximian, Diocleatian ve Carausius'un sola bakan büstleri, başlarında kesik yaylı taçları bulunur.</p> <p>Arka Yüz: PAX AVGG. Pax, sağ elinde zeytin dalı bulunur ve zeytin dalını ileriye uzatır. Diğer elinde asayı tutar ve asa yukarı doğrudur.</p> <p>Referans:Percy, H. Webb, sayfa 550, plate XVIII, 12.</p>
---	---

	<p>Kat. No: 19</p> <p>Buluntu Yeri: Heraclea</p> <p>Tarihlendirme: M.S. 293</p> <p>Tanım;</p> <p>Ön Yüz: IMP C C VAL DIOCLETIANVS P F AVG. Işın taçlı büst, sağa doğru dönüktür.</p> <p>Arka Yüz: CONCORDIA MILITVM. İmparator, sağda duruyor ve parazonium tutuyor. Jupiter'den dünya üzerinde Zafer alıyor ve ayakta duruyor. Elinde asa bulunur.</p> <p>Referans: RIC V 284C</p>
--	--

	<p>Kat. No: 20</p> <p>Buluntu Yeri: Roma</p> <p>Tarihlendirme: M.S. 294</p> <p>Tanım;</p> <p>Ön Yüz: MAXIMIANVS AVG. Defne yapraklarından bir tacı olan Maximianus büstü.</p> <p>Arka Yüz: VIRTVS-MILITVM. Diocletianus, Maximianus, Constantius Chlorus, Galerius tripodun başında kurban verir. Arkada altı kuleli bir kapı bulunur.</p> <p>Referans: RIC VI Rome 32b.</p>
---	---

	<p>Kat. No: 21</p> <p>Buluntu Yeri: Roma</p> <p>Tarihlendirme: M.S. 298-299</p> <p>Tanım;</p> <p>Ön Yüz: DIOCLETIANVS P F AVG. Diadem taçlı Diocletianus büstü bulunur.</p> <p>Arka Yüz: PROVIDENTIA AVGG. Kale kapısı, kapılar açık üst ön kısımda üç küçük kale bulunur. Arka tarafta iki küçük kule arasında iki kula daha görülür.</p> <p>Referans: RIC VI Rome 5a.</p>
---	--

Resimler

Resim 1: Venedik'te bulunan San Marco Bazilikası'nın sağ köşesinde yer alan Tetrarchia'yı temsil eden Diocletianus, Maximianus, Galerius ve Constantius'un bulunduğu heykel grubudur.

(https://tr.wikipedia.org/wiki/Tetrar%C5%9Fi#/media/Dosya:Venice_%E2%80%93_The_Tetrarchs_03.jpg, 9 Mayıs 2021).

Resim 2: National Museum of Spain, Madrid Müzesi'nde M.S. 3. yüzyıl Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait Hercules'in Nemea Aslanı'nı öldürürken sahnelendiği mozaik. (<https://www.theoi.com/Gallery/Z26.1G.html>, 9 Mayıs 2021).